

Autorský nápis.

Sestavil

J I Ř Í L E D E R E R

SVĚDECTVÍ
Pavla Tigrida

O P U S B O N U M

1
9
089b
2002

opus bonum

Jiří Lederer /sestavil/: SVĚDECTVÍ PAVLA TIG-
RIDA. Vydalo OPUS BONUM e.V., Herzogstr. 95,
8000 Mníchov 40. Odpovědný redaktor a grafická
úprava Milan Kubes. Fotografie Luboš Martínek.
1. vydání 1982. Copyright by OPUS BONUM e.V.

Sestavil

J I Ř Í   L E D E R E R

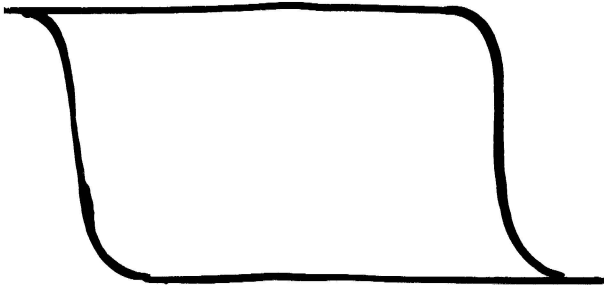
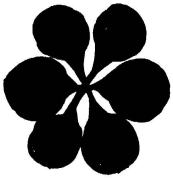
SVĚDECTVÍ

Pavla Tigrida

KONCEM ŘÍJNA 1981 SE SEŠLO V DNES JIŽ PRO NÁŠ exil proslulém bavorském Frankenu několik desítek našich kulturních pracovníků, žijících v různých zemích světa. Hlavním tématem setkání bylo 25. výročí založení časopisu Svědectví. Smyslem setkání nebylo oslavovat pětadvacetiletou existenci časopisu a jeho zakladatele a redaktora. Výročí se stalo spíše podnětem k zamýšlení nad postavením naší země, našich národů, nad duchovním stavem našich obyvatel a nad možnostmi exilu v úsilí o záchranu základních hodnot naší společnosti.

Sborník není prostým protokolem z frankenského jednání. Frankenské materiály tvoří jen základ sborníku, sestaveného však s ohledem na čtenáře. Na čtenáře v exilu a hlavně doma.

V Ý Z V A

TENTO ČASOPIS VYCHÁZÍ V DOBĚ REVOLUCE VE STŘEDNÍ Evropě. Je to svým způsobem revoluce jedinečná: není namířena proti socialismu, ale proti zemi, jež skutečný socialismus zradila, Sovětskému svazu. Je to revoluce nikoli za návrat kapitalismu, ale za návrat svobody, spravedlnosti a důstojného lidského života. Je to zápas vedený lidem proti těm, kdo jej po léta ponižovali, omezovali, odírali a ohlupovali z příkazů cizího diktátora, nyní i Moskvou prohlášeného za zločince. Lid žádá, aby tito muži v cizích službách byli smeteni.

Tento československý časopis, vycházející v cizině, se ovšem hlásí do řad bojujících. Co jeho spolupracovníci hlásali po osm dlouhých let se prokazuje být pravdou: nyní jde o to, abychom ve spojení se všemi důslednými Čechoslováky ve vlasti uskutečnili základní předpoklad pro příští život ve svobodě: plnou nezávislost na sovětském Rusku. Řada komunistických předáků ve střední a jihovýchodní Evropě už tento požadavek postavila a sovětská vláda jej musela anebo bude muset splnit. Komunisté, kteří se v budoucnu ještě vůbec chtějí nazývat Čechoslováky, musí jej rovněž vznést a postarat se o to, aby byl v plné míře splněn: v tomto úsilí mohou počítat s podporou všeho lidu.

Teprve až se tak stane, zahájíme rozpravu o tom, co dál. Tento časopis chce sloužit takovéto rozpravě u vědomí mravního, myšlenkového a politického souzvuku, který existuje mezi nastupujícími generacemi ve vlasti a těmi, kdo jako demokraté museli v roce 1948 opustit svou zem.

Podávají tu na sklonku osudného roku 1956 svědectví o tom, že stojí svým cítěním a myšlením vášnivěji než kdy jindy na straně lidu a jeho tužeb; a v podobě těchto listů, jež posílají domů, vyzývají všechny opravdové Čechoslováky ke společnému hledání cesty, jež vede k budoucnosti v míru, ve svobodě a spravedlnosti.

28. října 1956

REDAKCE

**ROZHOVOR
S PAVLEM
TIGRIDEM**

ROZHOVOR S PAVLEM TIGRIDEM

J.L.: Kdy a kde se zrodila myšlenka založit nový časopis a kdo s tou myšlenkou přišel?

P.T.: V New Yorku, na počátku roku 1956, kdy jsem pracoval jako číšník taky v noci – v jednom irském nočním lokále v Brooklynu – a tak jsem měl dost času na přemýšlení, než poslední opilá parta opustila místnosti tak ke třetí hodině ráno. Zdálo se mi, že věci ve střední Evropě po odlivu stalinismu se dávají do pohybu ve směru k možnosti přece jen snad smysluplnějšího dialogu Východ – Západ, podmíněného právě tak říkajíc "domácí" kritikou, jakkoli kontrolovanou a přísně střeženou, těch největších zločinů a excesů údajně socialistického systému. Zdálo se mi, že snad nadejde doba, kdy bude možno s užitkem citovat něco z této kritiky a sebekritiky komunistů – vždyť už jsme měli Djilase a Dedijera – a snad i jednou komunistů českých a slovenských. V tomto posledním punktu otázka zněla – kde a jak. Co dosud vycházelo tiskem v československé emigraci, se vyznačovalo – ostatně oprávněně – tvrdým antikomunismem, který tehdy odmítal jakýkoli náznak možnosti dialogu mezi domovem a emigrací, ba – jak se ukázalo po vyjití prvních čísel Svědectví – hodnotil jej jako zradu /viz např. prohlášení Rady svobodného Československa se sídlem ve Washingtonu/. Bylo tedy třeba založit nový časopis, který by se dost radikálně lišil od všeho, co venku vycházelo a to už tím, že by se obracel: v daném případě by byl určen především čtenářům doma. Doufal jsem, že i když domů pronikne jen pár desítek výtisků, kvalita obsahu, úroveň a zajímavost i aktuálnost otázek v nich diskutovaných se samy postarají o další rozšiřování publikace uvnitř země půjčováním a prepisováním. Tento předpoklad se ukázal v naprosto nečekané míře správným. Nemálo k tomu přispěla oficiální propaganda, která od prvního čísla věnovala novému časopisu velkou a soustavnou pozornost. Například hned po druhém čísle, nemýlím-li se, věnoval Ivan Skála půl strany velkého formátu Rudého práva "emigrantskému

plátku" Svědectví. Několik dobrých přátel, většinou dodnes členové redakční rady Svědectví, se sešlo rovněž v New Yorku a dohodlo se, že takovýto časopis by měl vycházet a snad by měl i naději na úspěch. Ale kde vzít peníze aspoň do začátku, najít tiskaře, který by účtoval co nejméně, získat dobré články a vůbec příspěvky a nic za ně neplatit...

J.L.: Jaké názvy byly probírány? A proč zůstalo u Svědectví?

P.T.: Pokud si vzpomínám, název Svědectví jsme přijali všichni. Vyjadřoval základní intenci plánovaného periodika: spíše než moralizovat /postup každé emigraci zvláště blízky/, propagovat, předpovídat a politizovat na nijak zvlášť vysoké úrovni tehdejší československé politické "reprezentace" – přinášet svědectví o tom, co se v srdci Evropy děje. To hlavně. Ale co se děje i jinde ve světě – a to pokud možno z úst či per těch, kteří tam žili. Od počátku jsme spo-
léhali na to, že takových zajímavých svědectví bude dost a že nemálo jich bude od komunistů samotných.

J.L.: Kdo všechno stál u kolébky časopisu?

P.T.: Vilém Brzorád, Jan Čep, Jiří Horák, Josef Jonáš, Jiří Kárnet, Jan Kolár, Jiří Kovtun, Radomír Luža, Mojmír Povolný, Emil Ransdorf. Ransdorf, náš dobrý a milý přítel, předčasně zemřelý, odmítl nakonec do redakční rady vstoupit, poněvadž se mu zdálo, že vytčená redakční politika by mohla být vykládána jako "souputnická." Z těchže důvodů vystoupil z redakce Jan M. Kolár, talentovaný a rovněž předčasně zemřelý spisovatel /viz jeho vysvětlující otevřený dopis ve 2. čísle Svědectví, jaro 1957/. O několik let později, v podstatě ze stejných důvodů, opustil redakční radu Jiří Horák, který se však znovu stal jejím členem.

J.L.: Jakou jsi měl původní představu časopisu?

P.T.: Redakční intence jsou vytýčeny v prvním čísle na první straně

– s datem 28. října 1956 – a jsou výsledkem porad a dohody vydavatelů. Byl jsem určen hlavním redaktorem patrně proto, že jsem si to celé vymyslel a snad i proto, že jsem měl jako profesionální novinář nejméně zkušeností – ne dost! Když se ten úvodník z 28. října 1956 čte znovu dnes, napadne, že na něm ani slovo nezastaralo. O čem to svědčí, nevím.

J.L.: Proč jsi opustil Svobodnou Evropu?

P.T.: To je složitá a ne příliš zajímavá a v této souvislosti nedůležitá historie. Pražská propaganda tvrdí, že jsem byl vyhozen pro zprohnutí peněz, což mě dodnes překvapuje už proto, že jsem žádnými fondy, byť minimálními, nedisponoval, ale v Praze to páni asi vědí líp. Odešel jsem v podstatě pro neshody čistě programově–technického rázu, nikoli tedy politického, mezi mnichovskou a newyorskou redakcí této stanice. Ostatně mezitím jsem pochopil, že odchod novináře, byť by i na chvíli jídlonoše dělat musel, není žádná tragédie. Dobré dílo – československé vysílání rozhlasu Svobodná Evropa – bylo tehdy, na počátku padesátých let, v Mnichově začato a pokračuje už třicet let. Byl jsem vždy hrdý na to, že jsem mohl být mezi zakladateli dnes velké multinacionální informační sítě. A že to byli Češi a Slováci, kteří to začali.

J.L.: Proč jste se přestěhovali do USA?

P.T.: Myslel jsem tehdy – ke konci roku 1952 – že Amerika na mne čeká. Nečekala. Když jsem pak tři roky číšníkovoal – s úspěchem, na můj stůl se jak gurmáni, tak alkoholici a zejména dámy přímo vrhali – vrátil jsem se na chvíli do publikačního oddělení Svobodné Evropy v New Yorku a pak jsem přijal nabídku tehdejšího viceprezidenta této organizace, dělat s ním nově založené nakladatelství a být jeho zástupcem v Evropě. Byl jsem jím až done dávna a přiznávám, že jsem měl čím dál tím víc času na Svědectví, které se s rodinou a se mnou přestěhovalo koncem roku 1960 do Paříže a do belgické tiskárny v Bruggách.

J.L.: K 1. číslu Svědectví jsi přiložil dopis čtenářům. Z něho je zřejmé, že se Svědectví nerodilo pod vlivem maďarských a polských událostí, ale spíš pod vlivem XX. sjezdu KSSS a jeho důsledků. Je tomu tak?

P.T.: Ne. XX. sjezd byl jednou z událostí, které nás ovlivnily, ale zase ne moc, vždyť všechno – a víc – co nám tehdy Nikita Chruščov sdělil, jsme už dávno věděli. Zajímavé bylo jen, že to ve své "tajné řeči" řekl on a hlavně, jaký dopad – vpravdě historický – tato řeč měla v sovětském impériu. Ale o tom podrobněji v mé nové knize o dělnických revoltách v této části světa 1953–1981. Vyjde taky česky v Indexu, jestli mi tu ovšem dovolíš trochu reklamy...

J.L.: Byla redakční rada aktivním činitelem na začátku časopisu?

P.T.: Zpočátku ano, po přesídlení do Evropy méně, nakonec vůbec ne, ba došlo i ke sporům – viz Svědectví číslo 58 a následující.

J.L.: Na vydávání časopisu je potřeba peněz. A ty členové redakce – tehdy lidé kolem třicítky – neměli. Kde jste je sehnali?

P.T.: Prvních, tuším, pět set dolarů – to bylo tehdy moc peněz – dal do vínku Slovák: dr. Ján Papánek, bývalý stálý delegát Československa u Spojených národů, člověk nejen generozní, ale i s citem pro věc, která se však i jemu přece jen zdála politicky riskantní. Rovněž naši první tiskaři byli Slováci; nejprve slovenský Sokol v New Jersey, později milý pan Šturc. Nejen že nám to vysázeli a vytiskli za režijskou cenu, ale nakonec i "zapomněli" na dluhy, které jsme u nich zanechali. Budiž jim vzpomínka a dík!

J.L.: Kdo byl vydavatelem Svědectví, to se člověk z tiráže nedoví?

P.T.: My.

J.L.: V jakém nákladu vyšlo první číslo Svědectví? Kolik exemplářů

prvního čísla šlo do Československa? Šlo vůbec něco? Nebo odkdy se začalo něco domů posílat?

P.T.: První číslo vyšlo v jednom tisíci výtisků a hned se sešlo, naštěstí, pozhnaně předplatitelů. Do Československa jsme poslali poštou a hlavně prostřednictvím přátel v Evropě tak asi sto, možná sto padesát výtisků.

J.L.: Kdy jsi opustil číšnické místo?

P.T.: V roce 1957.

J.L.: Byly někdy chvíle, kdy sis myslel, že vydávání Svědectví zanecháš?

P.T.: Ne.

J.L.: Jak bylo přijato Svědectví emigrací po prvních číslech?

P.T.: Takzvanou politickou prominencí, zejména tehdy už, myslím, rozpadající se či dělením se množící Radou či Výborem svobodného Československa, či jak se to všechno jmenovalo, kriticky až odmítavě. Čtoucím exilem postupně se stále většími sympatiemi a podporou – i finanční – když se ukázalo, že jde o časopis, v němž se lidé něco dovědí, že je dělán jak se říká "živě", rozhodně pak s maximálně možnou mírou svobodných názorů, dokonce i práva na mýlku a občas i očividnou nehoráznost.

J.L.: Kdy jsi dostal první dopis o Svědectví autenticky z Československa?

P.T.: Je zaznamenán ve 2. čísle Svědectví z jara 1957. Byl to tehdy spíše vzkaz než dopis. Dopisy čtenářů začaly chodit později a ve stále větších počtech, ovšem také podle toho, jak v Československu režimně tálo nebo naopak přituhovalo.

J.L.: Kdy ses vůbec poprvé dověděl o ohlasu Svědectví doma?

P.T.: Tak hned v roce 1957 – a víš kde? V Tokiu na světovém kongresu PEN–Klubu. A víš od koho? Od tehdejšího oficiálního československého delegáta dr. Adolfa Hoffmeistra. Tomu už tato pozdní indiskrece neuškodí.

J.L.: Odkud jsi na počátku čerpal informace o situaci doma?

P.T.: Z oficiálního režimního tisku, monitorovaného rozhlasu, z poezie, z povídek, románů – a když z tisku, tak mnohem víc z měsíčníků, případně čtvrtletníků či týdeníků, méně z denního tisku.

Otázky kladl Jiří Lederer

JIŘÍ KOVTUN

**POLITICKÝ
SPISOVATEL
PAVEL
TIGRID**

POLITICKÝ SPISOVATEL PAVEL TIGRID

BUDU MLUVIT O PUBLICISTOVI A POLITICKÉM SPISOVATELI Pavlu Tigridovi. Pavel Tigrid je tvůrce, organizátor a jeden z hlavních autorů časopisu Svědectví. Ale mně teď nejde o obecnou analýzu toho o jeho díla. Mně jde spíš o to, stanovit základní vlastnosti Pavla Tigrida jako literární osobnosti. Pavel Tigrid měl ten chvalitebný zvyk, že kromě toho, co napsal a uveřejnil ve Svědectví, vyhmátl některé své důležitější náměty a napsal o nich zvláštní studie v knižní formě. Vznikla tak řada knih, vydaných v češtině a v jiných jazycích, na nichž můžeme studovat profil Pavla Tigrida, politického publicisty.

Všechny Tigridovy knihy ovšem nějak souvisí s jeho časopisem, se Svědectvím, a daly by se v jistém smyslu považovat za zvláštní signální body, označující nejdůležitější etapy vývoje tohoto časopisu. Pavel Tigrid je politický emigrant – ale jeho dílo a především časopis Svědectví pronikly do Československa a sehrály tam svou roli. To sice není ojedinělý, ale přece jen dost výjimečný případ publicistiky, která překonává geografická a politická fakta a která z exilu přes hranice a překážky promlouvá k událostem doma. Z precedentů tohoto podivuhodného úsilí nás jistě napadne příklad Alexandra Herzena a jeho časopisu Kolokol /Zvon/, který se tiskl v západní Evropě a posílal se do Ruska, kde měl značný vliv na myšlení a snad i na praktické jednání lidí. Nechci rozvíjet romantické paralely mezi příznačnými, ale vcelku skromnějšími českými poměry z 20. století a světově významnými poměry ruskými z 19. století – ačkoli příměrů mezi Svědectvím a Kolokolem by se našlo dost a stály by za zvláštní studii. Mně se naopak zmínka o Herzenovi hodí proto, abych vymezil důležitý r o z d í l , a ten rozdíl bude užitečný zase jako pomůcka k charakteristice Pavla Tigrida, a ostatně i k definici české situace v druhé polovině tohoto století.

Herzen a jiní ruští publicisté, kteří se v 19. století snažili ze zahra-

ničí působit na změnu poměrů ve své zemi, stáli před úkolem vytvořit v Rusku něco dosud nebývalého, vytvořit něco z ničeho. V ruském státě a v ruské společnosti nebylo před nimi nic, oč by se mohli opřít. To, co chtěli v Rusku nastolit, byla nová, nevyzkoušená a proto i riskantní, tajemná a nebezpečná politická realita. Teprve oni sami zakládali reformní, revoluční, liberální, demokratickou tradici, vůbec jakoukoli jinou politickou tradici, lišící se od dosavadní tradice samoděržaví. Herzen sám napsal, že ruská minulost je prázdná, chudá a těsná. Čadajev dokonce napsal: "Pro nás /Rusy/ historická zkušenost neexistuje... Univerzální výchova lidstva se nás nedotkla... Přišli jsme na svět jako nemanželské děti, bez jakéhokoli dědictví..."

Myslím, že rozdíl, o kterém mluvím, je těmito citáty už dostatečně naznačen. Český exilový publicista 20. století se neohlíží na "prázdnou, chudou a těsnou minulost." Nebo konkrétně: časopis Svědectví není "nemanželské dítě, které přišlo na svět bez jakéhokoli dědictví." Pavel Tigríd zahrnul do své koncepce bohaté lidské dědictví a českou historickou zkušenost, jejíž moderní demokratická tendence je už přes 100 let stará. Je to jeho výhoda i jeho riziko. Výhoda v tom, že mohl demokratům v exilu i doma i komunistům osvobozujícím se z totalitního myšlení, ukazovat pevnou tradiční půdu, na které se mohli sejít. Riziko v tom, že jde o dobrou, ale m i n u l o u zkušenost a že její prostá obnova je nemyslitelná, protože se od doby, kdy byla tato tradice realizována, značně změnily sociální, psychologické a národnostní poměry v Československu.

Kdo čte Svědectví, má dost důkazů o tom, že se Pavlu Tigrídovi podařilo najít ne vždy snadnou rovnováhu mezi loajalitou k tradici a neochotou dát se spoutat a imobilizovat. Myslím, že se mu to podařilo hlavně proto, že v tradici hledá principy, ne závazné návody, poučení, ne směrnici. Konkrétně: první Československá republika a samozřejmě také republika těsně poválečná nejsou pro Pavla Tigrída recept, jak strukturálně zorganizovat stát, jak zaranžovat jeho stranické spektrum, ale je to inspirační zřídlo, které ukazuje, jaké mravy by se měly zachovávat ve vztazích mezi občanem a státem. Mohli bychom to říci i parafrází už citovaného výroku: Nejsme

vydědění, jsme děti, které přišly na svět s dědictvím, ale vyrostli jsme, dospěli jsme, a nemůžeme z dědictví pouze žít až do jeho vyčerpání, musíme dědictví aktivně rozvíjet.

Možná že tu tedy máme jeden z prvních důležitých rysů Pavla Tigrida – politického publicisty. Mohli bychom ho poněkud absurdně, ale snad i výstižně označit za "pokrokového tradicionalistu" – protože vidí, že česká demokratická tradice je životadárná, ale vidí také, že se musí realizovat podle nových zkušeností, dobrých i zlých, kterých jsme nabyli v posledních desetiletích.

Svědectví není ovšem jenom Pavel Tigrid, Svědectví je tribuna, kterou její šéfredaktor dává k dispozici i postojům a názorům, s nimiž nesouhlasí. A právě tak: Pavel Tigrid není jen Svědectví; Pavel Tigrid je také samostatný autorský živel. Řeknu teď něco o tom, co napsal – mimo Svědectví – a vrátím se zpět do minulosti. Je to už velice dávno. Psal se rok 1946 nebo 1947. Byli jsme velice mladí. Seděl jsem ve velice malé místnosti. Tato malá místnost byla část dřívějšího bytu a tento dřívější byt sloužil jako redakce týdeníku Vývoj v Praze na Karlově náměstí. Pokoušel jsem se napsat recenzi Gribojedovy hry "Hoře z rozumu," kterou jsem shlédl ve Vinohradském divadle. Dlouho jsem přemýšlel. Napsal jsem pak do stroje první větu: "Gribojedov toho mnoho nenapsal." Potom mě dlouho nic nenapadlo, odběhl jsem a když jsem se vrátil, viděl jsem, že někdo k mému textu připsal: "Vy také ne." Připsal to můj tehdejší i nynější šéfredaktor Pavel Tigrid. Dalo by se říci, že situace, vyjádřená tehdejším Tigridovým dovětkem, pokračuje. Mnoho jsem toho nenapsal. Pavel Tigrid je naopak pilný autor. Jsem na rozpacích, zda mu to mám přičíst k dobru. Jednak zavínil to, že o tom, co napsal, musím dnes mluvit. A kromě toho zhřešil. Provinil se proti biblickému příkazu. Je psáno v Knize Kazatel, kap. 12., verš 12.: "Synu můj, dělání knih mnohých žádného konce není, a čistí mnoho jest zemdlení těla."

Přesto jsem četl Tigridovy knihy. Jestliže tělo zemdlelo, zemdlelo z jiných důvodů. Duch pookřál. Jsou to totiž knihy optimistické a povzbudivé, i když se v nich nelíčí příběhy se šťastnými konci a i když v jejich závěrech nejsou vždycky světlé vyhlídky. Jsou optimis-

tické svým elánem, svým rozhodnutím nepovažovat nic za definitivně ztracené, svou výzvou k pokračování, svou tvrdošíjností a neúnavností – nejhezčími vlastnostmi, jaké může politický spisovatel nasadit do hry.

Formálně stojí na straně Tigridových knih výhoda, že v literatuře neexistuje příkaz, že autor musí zachovávat čistotu žánrů. Literatura, i literatura politická, je vůbec sféra bezzákonnosti, pokud jde o tvar díla; nezáleží na tom, jakou formu nebo její nedostatek sis zvolil, pokud píšeš dobře. Tigridovy knihy jsou někdy tvarově definovatelné a někdy jsou kříženci mezi formami. Jeho první kniha **OZBROJENÝ MÍR** – napsaná, vysázená, zkorigovaná, vytištěná, ale pak úředně zničená, neboť mezitím jsme došli k Vítěznému únoru – byla, jak si vzpomínám a jak o tom svědčí ukázka ve Svědectví, sbírka komentářů, příkladů publicistické analýzy událostí, které všechny souvisely s poslední válkou a týkaly se Československa. Někdy Pavel Tigrid předkládá zasvěcený záznam toho, co se stalo; na příklad v knize **LE PRINTEMPS DE PRAGUE**, která líčí historii pražského Jara až do invaze a příjezdu československé delegace do Moskvy. Jindy – jako v eseji **THE PRAGUE COUP OF 1948: THE ELEGANT TAKEOVER /Pražský puč z roku 1948: Elegantní převzetí moci/**, který vyšel v nakladatelství Yale University jako příspěvek ke knize o "anatomii komunistických převratů" – líčí události a zároveň s líčením podává historiografický rozbor. V knize o **NEZADRŽITELNÉM PÁDU ALEXANDRA DUBČEKA** je více otázek než odpovědí; události, které kniha zachycuje, slouží jako materiál k úvaze o mezinárodních souvislostech československé tragédie, o národním osudu a o národních vlastnostech. Kniha **MARX NA HRADČANECH** jsou takřkajíc dvě knihy: historie komunistické strany v Československu do roku 1960, objektivně zpracovaná, ale selektivně prezentovaná a zároveň jakési exulantovo osobní vyznání o světě, o domově, o sobě. Kniha **POLITICKÁ EMIGRACE V ATOMOVÉM VĚKU**, vydaná v roce 1968 a pak doplněná a vydaná v roce 1974, je politicko–historický esej se středními žurnalistickými a reportážními prvky, který chce do důsledku promyslet daný problém. Kniha **AMERE RÉVOLUTION /Hořká revoluce/** je opět

formálně neortodoxní; je to sbírka profilů reformistů a revizionistů z různých komunistických zemí a komentář k situaci v mezinárodním komunistickém hnutí.

V těchto rozmanitých formách se opakuje jako nejčastější politický motiv – motiv nezdaru. Historicky jsou námětem Tigridových prací tři československé porážky – z roku 1938, z roku 1948 a z roku 1968 – a neúspěchy širších mezinárodních pokusů, pro něž československé porážky vždy byly nějak signifikantní. Pavlu Tigridovi bylo dáno jako všem lidem jeho generace prožít jen krátká údobí politických nadějí, ale dlouhé roky namáhavých vývojů, nejistot a krizí. Třikrát bylo v Československu násilně demonstrováno potlačení politické vůle. Bylo Tigridovým ú d ě l e m, protože to tak určil osud, a stalo se také jeho ú k o l e m, protože si to tak zvolil sám: působit, pracovat, psát, vyvíjet nejrůznější druhy aktivity navzdory těmto třem katastrofám a hledat smysl hlavního osobního úsilí v pokusu těmto porážkám porozumět a z vraků, které zanechaly, zachránit, co lze zachránit.

V jistém smyslu byly události z let 1938, 1948 a 1968 tři variace na stejné téma. Vždycky šlo o přepadení, při němž ten, kdo byl přepaden, měl na své straně řadu nepraktických mravních výhod, kdežto útočník měl jednu rozhodující praktickou výhodu: tolik síly, že mohl vyhrát. Ze všech tří katastrof vyplývala otázka, která se v Tigridových pracích vrací v různých obměnách: Co udělat, aby nepochybné mravní přednosti, které samy o sobě na soutěž s elementy moci nestačí, byly nějakými praktickými silami lépe vyzbrojeny pro nevyhnutelné zápasy? Tigridova odpověď zní: Soustavným a neúnavným úsilím přesvědčit co nejvíce lidí – a hlavně ty, kteří stojí na straně moci – že postavit se na stranu původně bezbranné a nevinné slušnosti se lépe srovná s jejich svědomím a také lépe zaručuje společenské a nakonec i hospodářské soužití. A tam, kde lidé sami, bez poučení a návodů zvenčí, došli k tomuto přesvědčení, uzavřít s nimi v každém případě spirituální, ale kde možno i praktickou alianci, ať už dřívější stanoviska dnešních spojenců byla jakkoli vzdálená.

Aliance lidí z nejrůznějších stanovíšť, na kterou právě přišla řeč, nás přivádí k otázce Tigridovy koncepce úkolů českého a slovenské-

ho exilu. Je to koncepce člověka, který byl nejdříve dost osamělý ve svých názorech na poslání exilu, ale jemuž vývoj dal zapravdu. **Pavel Tigrid byl první z exilových publicistů, jehož představa o činnosti emigrantů a o činnosti lidí doma včetně komunistů, s nimiž lze vést dialog,** byla představa procesů, jež se do sebe vzájemně integrují. Nebyla to ovšem myšlenka jednoduché konvergence, při níž se názory budou postupně sblížovat, až se ztotožní. Integrujícím prvkem – v představě Pavla Tigrida – je vzájemná *tolerance*, která dovoluje zachovat si odlišné názory, ale také umožňuje vzájemně se přizvat k rovnocenné účasti na základním, společném politickém díle. Myšlenku, že dělení světa a společnosti na bloky je v situaci našeho národa katastrofální, vyjádřil Pavel Tigrid ještě předtím, než tuto myšlenku aplikoval na problém emigrace. V eseji o "smyslu Mnichova" v knize **OZBROJENÝ MÍR** napsal p ř e d únorovým pučem:

"My občané malého státu a příslušníci malého národa pozorujeme s neklidem a s obavami tuto mezinárodní scénu. Je jisté, že nemůžeme žít jako opravdu svobodný, opravdu nezávislý a opravdu demokratický stát ve světě, který je rozdělen. Jestliže svět bude definitivně rozdělen do dvou částí, pak i tento stát bude svobodným, nezávislým a demokratickým jenom podle jména. Proto opravdoví demokraté v této zemi věří ve spolupráci všech se všemi, věří v nedělitelnost míru i světa a jsou rozhodnými odpůrci politiky bloků v národě i mezi národy."

Pavel Tigrid žádal tedy **d i a l o g** mezi lidmi různých názorů, ať už žili kdekoli, ať už v minulosti hlasovali pro cokoli a dělali cokoli. Dialog označil – v knize **MARX NA HRADČANECH** – za "maršrutu" naší doby, naši naději, naši výzvu k činu, neboť – jak napsal – "dialog musí přinášet svědectví, pravdivé svědectví o situaci člověka. A pokud bude žít touha a vůle podat svědectví o situaci člověka, potud není nic ztraceno."

Dialog si však Pavel Tigrid nikdy nepředstavoval jako řečiště vedoucí k politické **j e d n o t ě**. Vždy usiloval o spolupráci, ale vždy také odmítal kompromisnickou jednotu vyplývající z "mentality Národní fronty", o které napsal, že "byla nejen prolhaná, ale také

prohnilá” a že ”ve jménu jednoty jsme zmátli lid, dokonale ho rozdvojili a stát zavedli do katastrofy.” Podle hesla ”dobré účty dělají dobré přátele” Pavel Tigríd nezahlazoval rozdíly mezi politicky různě smýšlejícími lidmi, naopak je sám nahmatával, definoval, zdůrazňoval, provokoval o nich diskusi. Je to, mohu-li to tak říci, známka jeho politického sebevědomí a odvahy. Pavel Tigríd má značné pohrdání k taktickým ohledům na to, abychom zbytečným ventilováním sporů neodhalovali své slabiny před společným nepřítelem. Je potěšení a povzbuzení vidět – konečně vidět – demokrata, který se nerozpakuje demonstrovat a podporovat hlavní přednost demokracie: j e j í r o z r ů z n ě n o s t. Pavel Tigríd napsal, že ”jasné vědomí, kam až můžeme jít společně a kde se rozcházíme, je projev síly, nikoli slabosti” – a v duchu tohoto demokratického pravidla pak otevřeně kritizoval některé skupiny posrpnové emigrace, zvláště tzv. ”marxistickou” emigraci, anebo – jak to nazval – ”vystřelil svou salvu do přátel.” Přitom mu jejich ideologie sama vadila méně než ”povýšenost jejich závěrů” a jejich ”dogmatismus,” který spatřoval v jejich nároku mluvit za československý lid a jeho jménem stanovit, jaká forma politického života smí nebo nesmí ”být brána v pochybnost.” V knize POLITICKÁ EMIGRACE V ATOMOVÉM VĚKU napsal Pavel Tigríd, že teze některých exilových marxistů ”neodpovídají ani zdaleka skutečným a reálnému historickému vývoji” a označil je za ”nepřijatelné.” Ale vracím se k tomu, co jsem řekl o Tigrídově koncepci práce v exilu a o jeho názoru na smysl dialogu. I s těmi, jejichž názory nemůže politicky akceptovat, je Pavel Tigríd ochoten navázat a udržovat spolupráci, pokud to bude rovnocenná spolupráce proti netoleranci, totalitě a diktátu. Zdá se mi, že takový postoj je poctivou realizací voltairiánského požadavku neohroženě ohlásit nesouhlas, ale vzájemně se podporovat při obhajobě svobody názoru.

Československý vývoj v roce 1968, který tak mnohé zničil, ale snad i vyjasnil, přezkoušel i mnohé názory Pavla Tigrída. Tigrídova interpretace možností pražského Jara byla, jak mnozí možná četli s překvapením, značně pesimistická. Z jeho článků a knih, napsaných po sovětské invazi, vysvítá, že i bez sovětského zákroku ne-

předpovídal Dubčekově stranické reformistické skupině úspěšný konec demokratizačního experimentu. V knize o Dubčekově nezadržitelném pádu napsal, že když se ukázalo, že demokratizační hnutí má už jakousi nezkrotnou dynamiku, stranické vedení mělo v podstatě dvě možnosti. Za prvé: Omezit a kontrolovat změny, které samo iniciativně zahájilo. Takové osekávání slibovaných svobod by však vyvolalo odpor většiny obyvatelstva, mělo by za následek ztrátu důvěry v reformisty a vedlo by k zostření společenských a politických rozporů. Sebevědomé marx-leninské vedení by sotva mohlo tolerovat takový vývoj a stranické vedení by se za takových okolností zřejmě muselo rozhodnout pro řešení blízké Husákovu postoji ve chvíli, kdy nastoupil po Dubčekovi. Druhá možnost – podle Pavla Tigrida – byla: pokračovat v liberalizačním a demokratizačním programu až do konce. To by znamenalo, že by reformistické vedení vytvořilo otevřenou společnost a vybudovalo skutečně parlamentní systém, to jest systém v základním rozporu s principy marxismu-leninismu, jak se dnes uplatňují v komunistických zemích. Kdyby k tomuto vývoji došlo, Dubčekova skupina by si sotva nadlouho mohla uchovat monopol moci, byť i v modifikované formě, jak to navrhoval akční program.

Dubček a reformisté nenašli podle Pavla Tigrida východisko z tohoto dilematu. Nerozhodli se důsledně pro žádnou z těchto možností. Chtěli přežít někde uprostřed. Obnovili některé občanské svobody, ale zároveň – jak píše Pavel Tigríd – je "chtěli dávat na příděl." Vyhlásili demokratizační zásady, ale zachovali princip "vedoucí role strany." Touto obojakostí – píše Tigríd – prakticky rušili svobody, které řečnický proklamovali. Z toho Tigríd vyvozuje, že skupina stranických reformistů šla na jaře a v létě 1968 k nevyhnutelnému neúspěchu.

Podobně soudí Pavel Tigríd v knize o "hořké revoluci," že revizionisté a reformisté v Československu a v jiných zemích vypracovali si ce dost podrobnou t e o r i i k r i t i k y byrokratické komunistické diktatury, ale nebyli s to vytvořit k o n s t r u k t i v n í teorii, tj. teorii demokratické alternativy v komunistickém systému, plán institucí, vztahů a pravidel v novém reformovaném systému, který

by nebyl ani stranickým pluralismem, ani stranickým monopolem. Politické myšlení marxistických oponentů byrokratické stranické diktatury se rozvíjí – jak se Pavel Tigríd snaží ukázat v této knize – v abstraktním, vysněném pásmu mezi dvojí realitou. Ve známém konkrétním světě existuje realita svobody politické soutěže a realita zákazu této svobody. Revizionista, který vystoupí ze své původní reality, buďto přejde do druhé skutečnosti – a nutně se stává odpůrcem svého původního politického stanoviska – nebo uvízne v jakémsi meziprostoru a hyne na vlastní rozpor. Pavel Tigríd vyvozuje závěr, že vedle parlamentní demokracie a totalitního komunismu se neukázala v praxi ani v teorii žádná nová, odlišná struktura. Demokratický komunismus je v našem historickém údobí protiklad v přívlastku.

Zdá se mi, že v tomto úsudku zaznívá i kritika polovičatosti a nedůslednosti předúnorových demokratů z Tigrídova eseje o "elegantním puči." Také o nich napsal Pavel Tigríd, že si pomohli uchstat volbu jen mezi několika druhy porážky a že ke svému hořkému osudu přispěli tím, že dovolili, aby totalitní a pseudorevoluční principy pronikly přímo k základům parlamentního systému. Pavel Tigríd chce zřejmě říci – nad událostmi roku 1968 i nad událostmi roku 1948 – že zatímco důslednost sama nemusí být ještě absolutní zárukou úspěchu, nedůslednost – v jakékoli politické situaci – je dost spolehlivá předzvěst neúspěchu a selhání.

Neřešitelnost situace, jak ji viděl v roce 1968, nazval Pavel Tigríd "kvadraturou kruhu." A je otázka, zda také jeho představa o tom, jak by se věci mohly vyvíjet, neskončila v kvadratuře kruhu. V mnoha článcích a v knize MARX NA HRADČANECH psal, že "revizionistické tendence v KSČ, – opozice straníků – jsou nejreálnější nadějí na to, že se KSČ vydá vlastní cestou k socialismu;" že zájmy revizionistů a zájmy lidu v určitých chvílích a situacích splývají a doplňují se;" že "jediná politicky reálná naděje československého lidu na snesitelnější, důslednější, svobodnější a méně nejistý každodenní život je v liberalizaci uvnitř KSČ."

Kdyby situace byla tak jednoduchá, že po Tigrídových nadějích přišlo zklamání, nemluvalo by to ještě proti nadějím. Vedle nadějí

není žádná jiná alternativa a lépe je asi až do zklamání doufat než už před zklamáním se oddat zoufalé pasivitě. Ale věci tak jednoduché nejsou. Tigridovy "naděje" se nedají zredukovat na naivní přesvědčení, že revizionisté "přijdou, uvidí a zvítězí." Pavel Tigrid nevrtdil, když v leccos doufal, že všechno dobře dopadne. Jednak byly jeho naděje, čteme-li správně jeho texty z šedesátých let, značně kvalifikované. V knize MARX NA HRADČANECH psal o tom, že "cílem revizionistů, hnutí komunistů uvnitř strany, není zničení komunismu, nýbrž jeho přestavba," že jej "nelze zaměňovat s demokracií" a že "jako politický cíl je nepřijatelný liberálním demokratům." Kromě toho Pavel Tigrid v téže knize – v roce 1960 – označil situaci v komunistické straně za "bludný kruh", což jsou jiná slova pro "kvadraturu kruhu." Mluvil o tom, že zkušenost prokázala, že v kritických situacích, ohrožujících vedení, rozhodne mocenský potenciál strany. A že revizionismus se pohybuje v jakémsi bludném kruhu všude tam, kde je strana už u moci. "Pokusy o revizi i v oblastech ideologii a politice odlehklých" nakonec totiž "nutně ohrožují vlastní sídlo moci, moci strany." A tak i ty vedoucí skupiny ve straně – například polské – které vlna revizionismu vynesla k moci a které jsou dokonce přesvědčeny o nutnosti postupné revize marxismu-leninismu, se nakonec obracejí – jak Pavel Tigrid upozorňoval – proti příliš radikálním revizionistickým snahám a jejich představitelům. Jestliže tedy Pavel Tigrid doufal, doufal se vši skepti, kterou mu rozum přikazoval.

Domněnka, že Tigridův závěr, že totalitní systém je nereformovatelný a že revizionismus nevede k cíli, je pesimistický, je v rozporu s Tigridovou neochabující činností poté, co tento závěr byl vysloven. Svět se nezastavil a Československo neodešlo z historie, když Dubček padl a reformní hnutí v československé komunistické straně bylo poraženo. Možnosti pohybu a vývoje nesídlí jen v jedné pro vždy vybraných skupinách lidí. Po reformistech v KSČ přijdou na řadu jiní. Třeba reformisté m i m o KSČ, nové, alternativní síly, třeba mládež nebo dělníci či někdo jiný. N ě k d o přijde. A proto i Tigridova myšlenka dialogu a rovnocenné tolerantní spolupráce zůstává otevřena: přijď kdo chceš, přicházíš-li poctivě.

KAREL KAPLAN

**ČESKOSLOVENSKO
POLOVINY
50. LET**

ČESKOSLOVENSKO POLOVINY 50. LET

MÝM ÚKOLEM JE PODAT STRUČNÝ OBRAZ ČESKOSLOVENSKÉ situace v době vzniku Svědectví. Obtížnost úkolu spočívá v tom, že dosud postrádáme důkladnou analýzu Československa poloviny padesátých let a sám se těmito otázkami začínám teprve zabývat. Mohu se tedy omezit pouze na některé stránky zmíněného historického období.

Dramatické události roku 1956 ve východní Evropě byly výrazem první velké krize sovětského bloku. Propukla v době, kdy končila první etapa života komunistického režimu, nezbytná pro nastolení a zajištění totální nadvlády nad společností. Etapa se vyznačovala utvářením mocensko-politických, ekonomických a sociálních struktur režimu a zabezpečením jeho sociální opory. Všechny zkušenosti – nejen v zemích sovětského bloku, ale i pozdější – potvrzují, že cíle první etapy své existence komunistická moc realizuje prostřednictvím frontálního útoku proti společnosti jako celku i všem jejím složkám, přičemž zcela běžně a v masovém rozsahu používá násilí, nezákonnost, politické procesy, ekonomické likvidace celých sociálních skupin apod. Velmocenské zájmy Sovětského svazu a to, co se nazývá stalinismem, uvedený proces urychlovaly a krutost používaných metod umocňovaly. Nebyly však jejich zdrojem.

Zhruba v první polovině roku 1953 první etapa skončila – a to politickou krizí. Ta se uvedla vzpourou části československých dělníků v době měnové reformy v červnu 1953. Krátce na to propuklo mnohem silnější lidové povstání v NDR a poté následoval hromadný útek rolníků ze zemědělských družstev v Maďarsku a v Československu. Tyto výbuchy odporu měly sice sociální motivy, avšak odrážely prvky celospolečenské krize – nestabilitu moci, hrozbu ekonomického zhroucení, neschopnost řídicích struktur zajistit běžné potřeby obyvatel a nepevnost či nespolehlivost sociálních opor režimu. Vzbouřily se totiž právě ty vrstvy obyvatelstva, které komunistické

vedení považovalo za svoji oporu. Společenská krize byla zároveň počátkem přechodu nebo urychlila přechod režimu k jeho druhé vývojové etapě: vstupoval do svého možno říci "normálního chodu" či dostával svoji "normální podobu."

Přechod charakterizovala snaha o takové změny režimu, o takové jeho kosmetické i významnější úpravy, které by vytvořily podmínky pro účinnější fungování mocenského mechanismu, pro účinnější uplatňování mocenského monopolu strany, které by ustálily rozvíklaný systém a zafixovaly jeho pevné sociální opory. Od léta 1953 začaly reformy či pokusy o reformy, prováděné shora a všeobecně známé pod jménem Nový kurs. Vypracovaly jej vedení stran a vlády všech států sovětského bloku. Nový kurs se hlavně koncentroval na ekonomickou oblast, kde se neúčinně snažil o rychlé odstranění disproporcí a poruch v chodu hospodářství a o vzestup životní úrovně obyvatel. V politické oblasti šlo o velmi omezené korektury politického systému a vnitrostranického života. K nejdůležitějším patřilo zavedení – obrazně řečeno – zákonných hranic všeobecné nezákonnosti, zvýšení formální autority ústavních institucí a vyjasnění zásad uplatňování vedoucí role komunistické strany.

Politiku Nového kursu – toto reformování režimu shora – silně prosazovala Moskva. Československé vedení se např. původně rozhodlo odpovědět na dělnické nepokoje 1953 tvrdou rukou a Zápotocký 11. června vyzval funkcionáře, aby nepodléhali kultu dělníka či dělnické třídy. Za několik týdnů po návratu z Moskvy předložil vedení své strany první náměty na revizi ekonomické politiky.

Pro náš výklad je třeba zdůraznit, že v letech 1953–1957 se ocitl v krizi sovětský blok jako celek, tedy nejen jeho jednotlivé země. Šlo o krizi systému řízení celého bloku, přesněji jeho bezvýhradného podřízení Moskvě. Existující nástroje podřízení ztrácely nebo zcela ztratily dřívější účinnost. Informační byro se ocitlo v agonii, Rada vzájemné hospodářské pomoci nefungovala a nikdo nepočítal její nečinnost, hospodářské smlouvy mezi státy se hroutily, sovětské poradci pozbyli své všemoci a jejich činnost byla Moskvou kritizována, takže postupně opouštěli svá místa. Dosavadní tuhé ideologické, politické a ekonomické podřízení států sovětského

bloku Moskvě dostávalo vážné trhliny. Současně však sovětská politika formovala v letech 1945–1957 nové vazby podřízenosti, které se vyznačovaly formálním respektováním národních orgánů členských zemí bloku za bezpodmínečného uznání vedoucí pozice Sovětského svazu.

Krise sovětského bloku jako celku a stejné příčiny i obdobný průběh krize ve všech jeho člancích vytvořily jedinečnou, od té doby neopakovatelnou příležitost ke koordinovanému postupu sil odporu ve všech nebo několika státech. Zvláště maďarské a polské události 1956 nabízely možnost společného postupu středoevropské části sovětského bloku. Z tohoto hlediska právě Československo sehrálo negativní až hanebnou roli: roli jakéhosi sovětského klínu vraženého mezi revoltující Maďarsko a Polsko. Tato úloha mu nebyla vnucena ani přidělena. Komunistické vedení se o ni samo hlásilo a převzalo ji z vlastní iniciativy. Moskva chválila Prahu za její pozici a ta se naopak snažila o ještě větší aktivitu, jak sdělil 2. listopadu 1956 Novotný politbyru: československou vojenskou účast na potlačení lidového odporu v Maďarsku Chruščov odmítl. Československé vedení poskytlo už 13. listopadu urychleně a iniciativně azyl odstaveným maďarským politikům.

Připomeňme, že politbyro mělo informace o nenávisti, kterou jeho postoj vyvolával u maďarských občanů. Zdeněk Hoření hlásil 13. listopadu z Budapešti: "Kde je to možné, tam to dostaneme od každého pečené vařené: 'Vy a Rusové jste jediní proti nám, celý svět jde s námi.' V úterý a ve středu minulý týden utvořily se dokonce před naším vyslanectvím dva početné hloučky lidí, kteří rozhořčeně nadávali na ČSR... Státní vlajku raději schovali a vystrčili vlajku Červeného kříže. Byli jsme i v situaci, kdy jsme museli pro jistotu zapřít i československou příslušnost." Obdobně druhý den informoval i Svěřčina.

Zcela přirozeně se nabízí otázka, proč Československo mohlo sehrát tuto roli. Obecně lze říci, že odpor nespokojených sil nebyl tak silný, aby zlomil mocenskou pozici komunistického vedení a masově pronikl do sociálních opor jeho moci. To neznamená, že odpor neexistoval a nepůsobil, že se moc neoslabila a že nedošlo ke změ-

nám ve vědomí československé společnosti i ke korekturám oficiální politiky.

Komunistické vedení se cílevědomě orientovalo na obnovu a upevnění sociálního klidu zejména mezi dělníky. Na prudký výbuch nespokojenosti a odporu při měnové reformě reagovalo vedení rozhodnutím – jak prohlásil Novotný – během dvou let zvýšit životní úroveň obyvatel na stupeň před reformou. Každoročně se snižovaly ceny – v roce 1956 dokonce dvakrát. Kromě toho byly provedeny několikrát mzdové a platové úpravy. V roce 1956 se tak podařilo zvýšit reálné dělnické mzdy nad úroveň před reformou.

Rozpad jedenácti set zemědělských družstev a útěk více než osmdesáti tisíc rolníků z JZD během devíti měsíců 1953–54 daly podnět ke korekturám zemědělské politiky, včetně cenových úprav, opisů dluhů apod. Za dva roky se situace natolik uklidnila, že komunistické vedení se odhodlalo k dalšímu kroku kolektivizace. Připomeňme ještě, že sociální důsledky hospodářské krize kulminovaly už v zimě 1953–54, kdy se ohlásily zvláště citelně poruchy v zásobování spotřebním zbožím, energií, uhlím atd. a stejně tak omezováním výroby i zastavováním některých provozů, které byly důsledkem preference lehkého průmyslu na úkor průmyslu těžkého, což se dělo hlavně v roce 1954.

Zvláště rozhodně reagovalo komunistické vedení na všechny jevy, které by oslabovaly poslušnost a podřízenost nejpevnější opory jeho moci – státního a hospodářského aparátu. Bylo rozhodnuto prověřit postoje všech těchto pracovníků během měnové reformy a vyvodit kádrová opatření. K tomu vydalo 23. dubna 1956 politbyro směrnice k systematizaci státního aparátu, které zajišťovaly stabilizaci a funkční vzestup dělnických kádrů bez ohledu na jejich odbornost a vzdělání, a to podle Zápotockého zásady – "Když někdo nemá odborné vzdělání, není to na překážku dát ho na vyšší místo."

Vedoucí komunističtí funkcionáři kalkulovali se sociálním postavením dělníků jako s důležitou zábranou před možným výbuchem nespokojenosti a viděli v něm předpoklad k získání alespoň části dělníků pro podporu své politiky. V diskusi členů politbyra byla tato skutečnost zřetelná. Barák navrhoval provést "zlepšení tam,

kde nejvíc kritizují dělníci," Novotný požadoval volit na celostátní konferenci "většinu dělníků ze závodů," Zápotockému se dělníci ukázali "třídně vyspělejší než poblázněná inteligence, kterou jsme nevychovali," Kopecký naopak připomínal, že "málo jsme si uvědomovali, co znamenají dělníci" atd. Také sovětský velvyslanec Grišin pochvaloval Novotnému, že naše "dělnictvo je uvědomělé a že v rozhovorech dělníci správně reagovali na jednání ÚV."

Druhou stránku politiky sociálního uklidňování lze charakterizovat Zápotockého zásadou, vyslovenou v politbyru: "neustupovat z našich pozic." Tato zásada obsahovala také přesvědčení o nezbytnosti jistých korektur politické linie a praxe. Týkaly se nejkřiklavějších případů nezákonností, zvláště a absurdit. Již od roku 1954 docházelo v tichosti k některým méně či více významným korekturám, např. ve vztahu k rolníkům, k církvi, k revizím rozsudků v politických procesech atd. Vlna kritiky v roce 1956 urychlila tento "proces korektur." V politbyru se objevil nový prvek: vědomí o ztrátě důvěry. Politbyro souhlasilo se Zápotockým, který řekl: "Jestli chceme získat důvěru, musíme něco udělat; nejen sebekritiku a potom žít po staru. To by nestačilo. Musíme ji vyjádřit nápravou." A tak vznikly sliby a také se vypracovávaly návrhy na decentralizaci řízení státu a hospodářství, na rozšíření pravomoci slovenských národních orgánů, na změny v trestním právu, justici aj. Komunistickému vedení se přitom podařilo proces korektur politiky usměrňovat a řídit v jím vymezených hranicích. Bedlivě střežilo dodržování těchto hranic a vystoupilo proti všem pokusům o jejich překročení.

Napomáhala mu k tomu také jeho vnitřní jednota. V roce 1956, kdy v maďarském a polském komunistickém vedení probíhal mocenský konflikt mezi Rákosim a Nagym a Gomulkou a jeho odpůrci, v Československu bylo již rozhodnuto. Od léta 1953 do dubna 1954 se odehrával mocenský soubor Zápotocký–Novotný a byl vyřešen zásahem Moskvy ve prospěch Novotného. Od roku 1954 se vyhrocoval rozpor většiny členů politbyra s Čepičkou, proti kterému vystoupil i Chruščov a čekalo se jen na příležitost jeho odchodu z politbyra. Naskytla se v dubnu 1956.

Síly, usilující o hlubší změny, než provádělo či slibovalo komu-

nistické vedení, nebyly v letech 1953–57 natolik silné, aby se výrazněji prosadily. Vstupovaly na politickou scénu nepřipravené, bez přesných cílů a nepůsobily koordinovaně, ale izolovaně. Postrádaly ve srovnání s Maďarskem a Polskem podporu lidové vzpoury a neměly schopnost demonstrace masové podpory ani podnítit ani zorganizovat. Síly nespokojenosti, kritiky a odporu vůči komunistickému vedení a jeho politice působily uvnitř strany a mimo ni.

Od poloviny roku 1953 se v řadách členů a nižších funkcionářů KSČ množily kritické hlasy. Po schůzi ÚV KSČ v září 1953, kdy byla vyhlášena politika nového kursu, se vzedmula jakási první kritická vlna. Jejím objektem se staly všechny oblasti společenského života kromě jednoho – politické linie strany. Vedení KSČ záměrně omezilo diskusi na stranický aktiv a dosáhlo toho, že její účinek byl nepatrný.

Zcela jinak probíhala diskuse, podnícená XX. sjezdem KSSS na jaře 1956. Údaje o hrůzách v Sovětském svazu i v zemích jeho bloku, se kterými se komunisté a bezpartijní seznamovali, působila jako šok. Mnoho stranických funkcionářů považovalo zveřejnění Chruščovova tajného referátu za závažnou chybu a kritizovalo za to vedení. Mezi přední odpůrce zveřejňování patřil na počátku Zápotocký. Po návratu z XX. sjezdu spolu se Širokým nechali připravit referát pro stranické aktivity, který se o kritice Stalina ani nezmiňoval. Teprve po příjezdu Novotného, který se v Moskvě zúčastnil porady generálních tajemníků o tom, jakým způsobem se má zveřejnit Chruščovův projev, byl prosazen dohodnutý postup. Zápotocký sice ustoupil, ale i nadále se snažil uplatňovat svůj názor – "nehrabat se v minulosti." Vnitrostranická diskuse proběhla v březnu a dubnu 1956. Měla dramatický průběh. Značně otřásla sebevědomím a sebeuspokojením velké části funkcionářů a důvěrou mnoha členů ve stranickou politiku a vedení. Vlna kritiky mířila i proti vedení a dopadala na jednotlivé členy politbyra. Co bylo nejsilněji požadováno a prosazováno?

Objektem kritiky se staly všechny oblasti společenského života. Nejvíce ekonomická oblast, školství, kultura, vnitrostranické poměry. Poměrně málo politický systém. Často zaznívaly pochybnosti

o správnosti politických procesů a požadavek jejich revize. V závodních organizacích převažovaly diskusní vystoupení k ekonomickým a odborovým záležitostem a proti ředitelům a ministerstvům. Nejzávažnějším projevem nedůvěry vůči současnému stranickému vedení byl požadavek svolání mimořádného sjezdu. Nezískal však masové podpory. Obsahovaly jej rezoluce méně než deseti procent organizací. Vedení jej hned v zárodku udusilo.

Členové politbyra sledovali diskusi velmi bedlivě. Dostávali téměř denně "Informační Buletin," který obsahoval zprávy z krajů o průběhu diskuse, hlavní názory a požadavky, kritiky. Novotný měl agenturní zprávy Státní bezpečnosti o reakci obyvatel. Diskusi věnovali pozornost také v Moskvě.

Politické byro se průběhem diskuse podrobně zabývalo dvakrát – 17. dubna a 2. května. Mezi oběma schůzemi byly rozdíly. První se zabývala bezprostřední reakcí komunistů na obsah Chruščovova tajného referátu. Všichni členové politbyra se shodovali na tom, že kritika je ostrá, tvrdá, ale v zásadě správná a že jen někdy zazněly nesprávné a nepřátelské názory. V diskusi politbyra dominovaly dvě věci – snaha rychle vyhlásit souhrn opatření k nápravě – hlavně dělníky kritizovaných nedostatků – a snaha nalézt obětího beránka za chyby. Shodli se snadno na Čepičkovi, který byl nejvíce kritizován členstvem a zároveň se rozhodli zachránit další dva silně kritizované – Bacílka a Kopeckého.

2. května se pozornost politbyra soustředila na boj proti tzv. nepřátelským názorům a na opatření proti jejich aktivním nositelům. A tu se konstatovalo, že nepřátelské názory se rozhojnily v úřednických a vysokoškolských organizacích, mezi politickými pracovníky v armádě, mezi částí redaktorů, spisovatelů, studentů, ve stranických zařízeních, zvláště mezi absolventy vysokých škol v SSSR a na katedrách marxismu-leninismu. Kolísání se objevilo i v bezpečnosti a podle Novotného a Baráka "aktivizují se trockisté, sociální demokraté, národní socialisté a na Slovensku hlinkovci, kteří se dovolávají Leninových proklamací o právu národů na sebeurčení."

Nemůžeme se zabývat ideologickými nálepkami, kterými členové politbyra jim nepohodlné názory značkovali. Chtěl jsem jen uká-

zat, jak široce a v kterých funkcionářských kruzích byla oslabena či podlomena dřívější ideologická stabilita strany. Politbyro se usneslo vést proti nesprávným názorům ideologický boj a proti těm, kteří tyto názory rozšiřovali, rázně zakročit. Diskuse k závěrům XX. sjezdu byla prohlášena za v podstatě skončenou a bylo rozhodnuto orientovat vnitrostranickou diskusi k celostátní konferenci především na ekonomické otázky. Záměr se podařil a vlna kritiky skončila čtyři měsíce před maďarským povstáním – tedy nikoli, jak se obecně uvádí, jako jeho důsledek.

Vnitrostranická diskuse se nemohla stát významným a účinnějším tlakem na vedení a tím méně zárodkem významnějšího odporu. Strana jako celek byla dosud ještě příliš ideologicky svázaná s vedením, diskuse i proces ideologického zrání členů a funkcionářů probíhal pod velmi silnou kontrolou stranického aparátu a aktivu. Vedení se také podařilo rozdělit a do značné míry postavit dělnické organizace nebo funkcionáře proti nespokojené inteligenci. A tak na podzim 1956, kdy odpor v Polsku a Maďarsku vrcholil, byla československá strana již klidná. Avšak mezi pozitivní výsledky vnitrostranické diskuse patřila skutečnost, že se poprvé ohlásily dva proudy ve straně – konzervativní a reformní. Ten první nevěřil kritice Stalina, obhajoval dosavadní politiku a odmítal její korektury. Od podzimu 1956 dosáhl opět naprosté převahy ve straně i v jejím vedení.

Dosud neexistuje úplný přehled o rozsahu sil kritiky, nespokojenosti a odporu mimo komunistickou stranu. Musím se omezit na výčet těch, které zaznamenaly stranické dokumenty. Celkově lze o nich říci, že se objevovaly v různých oblastech společenského života a byly svými záměry, názorovými hledisky i šíří svého vlivu velmi různorodé. To znemožňovalo, ba i vylučovalo, koordinaci jejich úsilí.

Začněme výčet jedním údajem: k 1. červenci 1956 bylo ve vyšetřovací vazbě Státní bezpečnosti – tedy pro politické delikty – 90 osob. A dále – od jara 1956 se množily případy, kdy funkcionáři společenských organizací usilovali o nové vymezení pozice svých institucí v politickém systému. Agenturní zprávy bezpečnosti hlásily, že v českých nekomunistických stranách se vzrůstá snaha o sa-

mostatnější postavení v Národní frontě, hlavně vůči komunistům. Konkrétní podobu dostala tato snaha v rozhodnutí zvýšit počet členů těchto stran. Na tyto tendence odpovědělo komunistické vedení rázně – a to usnesením z 21. 5. 1956, podle něhož nesměl celkový počet členů překročit úroveň k 1. lednu 1955.

Odboroví funkcionáři všech stupňů se velmi kriticky vyslovovali k roli, která je jejich organizaci určena. O těchto hlasech informovaly krajské komunistické sekretariáty své ústředí. A přesto zde byli více než překvapeni, když dostali záznam projevu předsedy ÚRO Zupky a některých tajemníků. Zupka totiž otevřeně hovořil o tom, že odbory neplní svoji úlohu, tj. hájit a prosazovat potřeby pracujících. Na celostátní konferenci KSČ šel ještě dále a jménem vedení odborů kritizoval způsob uplatňování vedoucí úlohy strany. Politbyro odsoudilo Zupkovo vystoupení a rozhodlo vypustit celou pasáž projevu z protokolů konference. Konstatovalo, že jím vyslovené myšlenky "se projevují u vedoucích komunistů v ÚRO i u jiných funkcionářů již delší dobu" a usneslo se zabývat se podrobněji odborovou politikou. Stalo se tak 25.–27. září 1956, kdy ÚV KSČ podrobil vedoucí funkcionáře odborů ostré kritice.

Katoličtí duchovní využili jen trošku příznivější situace a od jara 1956 zaznamenaly úřady vzestup jejich aktivity. Uváděla to zpráva církevního úřadu a bezpečnosti pro politické byro z roku 1958. Hovořilo se v ní o snahách rozšiřovat bohoslužby, poutě, procesí, birmování, o úsilí biskupů prosadit revizi církevních zákonů a o návrat internovaného kardinála Berana do jeho úřadu, o ilegálním organizování příslušníků zakázaných řádů a sítě laického apoštolátu.

S kritikou, která přesahovala "povolené hranice," se osmělila vystoupit část novinářů. Komunistické vedení se rozčilovalo nad psaním Směny, Práce, Svobodného slova, Obrany lidu, Lidové demokracie a nad celkovou úrovní Literárních novin. Nespokojenost vyslovovalo i s postojem svých redaktorů Rudého práva. Některé články označilo za otevřený útok proti ústřednímu výboru. Měly být vyvozeny kádrové důsledky.

Události roku 1956 podnítily či vyprovokovaly politickou angažovanost vysokoškoláků. Ohlašovala se nejdříve jako zvýšený zájem o

politické záležitosti, přerostla rychle ke kladení nezvyklých otázek a ke kritickým výhradám a požadavkům. Následovala spolupráce vysokoškoláků různých univerzitních měst a příprava Majálesu jako svérázné politické demonstrace. Státní bezpečnost se zaměřila na vysoké školy a na základě jejich agenturních zpráv informoval Barák 14. května politbyro o "připravovaných provokacích při konání studentského Majálesu" v Praze, Bratislavě a dalších městech. Vedení se vystrašilo. Dolanský doporučoval nechat projít demonstraci a na druhý den zorganizovat rezoluce dělníků vládě s požadavkem, aby zakročila. Novotný naopak chtěl provokacím předejít. Doporučoval vyslat v předvečer Majálesu na vysoké školy dělnické milice, zastrašit tak vysokoškoláky a prostřednictvím ministra školství jim sdělit, že v případě provokací budou vysoké školy zavřeny. Novotný a Barák, kteří akci proti vysokoškolákům řídili, se nakonec rozhodli pro zorganizování účasti dělníků na Majálesu, pro zjišťování "nejaktivnějších provokatérů" a pro vyhlášení pohotovosti lidových milic. Nakonec Majáles proběhl bez závažnějších incidentů.

Nejvýznamnější demonstrací kritiky, nesouhlasu a odporu vůči režimu se stal II. sjezd spisovatelů 22.–29. dubna 1956, a to z několika důvodů. Předně proto, že se celá organizace vyprostila z kontroly stranického vedení. Hlavně však proto, že tu šlo již o otevřený konflikt s mocí. Za druhé – spisovatelé na sjezdu silně akcentovali celospolečenské otázky a tím se prezentovali jako politická opoziční síla, přičemž nechyběly tendence tuto pozici veřejně vyslovit. Kritické hlasy spisovatelů zaznívaly již od roku 1954. Komunistické vedení jim nevěnovalo pozornost – nařídilo umlčet jen ty, kteří kritizovali veřejně, např. Seiferta.

Stranické vedení očekávalo, že sjezd proběhne podle běžných regulí a bylo hrozně překvapené, když mu v předvečer sjezdu vypověděli poslušnost spisovatelé – komunisté. Situaci nezachránil ani Zápotocký a sjezd se stal veřejnou manifestací nesouhlasu s komunistickou politikou. Zvláště silně působilo Seifertovo a Hrubínovo vystoupení a nezvolení do vedení Svazu těch, které protlačovalo stranické vedení. Toto si uvědomovalo obtížnost své pozice v konfliktu, když nemohlo použít spisovatelů – komunistů. Ti, kteří stáli na

jeho straně, jako např. Taufer, Štoll, neměli autority a ti, kteří ji měli, jako např. Nezval nebo Závada, mlčeli, nevystoupili na obranu. Stranické vedení se tedy rozhodlo pro lokalizaci vlivu sjezdu na část inteligence a pro organizování tzv. veřejného mínění závodů proti neposlušným spisovatelům. Poté uložilo zeslbit stranickou práci mezi spisovateli, což v praxi znamenalo diferencovat mezi nimi a prosadit kritické přehodnocení, tj. odsouzení sjezdu. Trvalo však víc než rok, než se tohoto záměru dosáhlo.

V době vyvrcholení polských a maďarských událostí byla v Československu vlna kritiky a odporu potlačena. Vedení komunistické strany zahajovalo kampaň proti liberalismu, revizionismu a teorii národního komunismu. Události však přesto poznamenaly všechny vrstvy společnosti. Rozšířil se počet nedůvěřivých a pochybujících. Byl položen základ ke zrodu reformních tendencí ve straně i mimo ni. Odpůrci režimu se rozšířili a posílili.

ANTONÍN KRATOCHVIL

POSTAVENÍ SVĚDECTVÍ
V POÚNOROVÉ
LITERATUŘE
A ŽURNALISTICE
V EXILU

ANTONÍN KRATOCHVIL:

POSTAVENÍ SVĚDECTVÍ V POÚNOROVÉ LITERATUŘE
A ŽURNALISTICE V EXILU

DIMITRIJ MEREŽKOVSKIJ – VELKÝ EXILOVÝ SPISOVATEL, symbolista – napsal někdy v třicátých letech o exilové literatuře, že je nedílnou součástí národní kultury. Tuto myšlenku můžeme jasně vystopovat v začátcích české i slovenské literatury i kulturní žurnalistiky v zahraničí po roce 1948.

Pochopit problém kultury po roce 1948 znamená pochopit život v primitivních lágrových podmínkách a mám zde na mysli především lágř "Valka" u Norimberku. Spisovatel Zdeněk Němeček to jednou shrnul pod dvěma pojmy: provizorium a živoření. První kulturní časopisy byly za velkých obětí rozmnožovány na cyklostylech nebo ještě primitivnějšími způsoby a šly doslova "na dračku."

V krátké historii exilové literatury a žurnalistiky je toto období ohraničeno lety 1949–1955. V této fázi prošlo uprchlickými tábory v Rakousku, Německu, Švýcarsku či Itálii na 60.000 našich uprchlíků, než mohli emigrovat do všech světadílů či získat papíry. A emigrace trvala mnohdy měsíce, ba roky... Uprchlíci chtěli české knihy; z Československa tehdy téměř nic nechodilo a o kulturní frézisty a Zápotockého "nové bojovníky" nebyl absolutně žádný zájem. A tak jakousi svépomocí vznikala polotištěná–polocyklostylovaná exilová literatura. Byli to jednak rozmnožení klasici /Zeyer/ a věznění autoři /Zahradníček, Renč/ a jednak byla vydávána nová literatura. A nebyli to jen okrajoví autoři, kteří touto "lágrovou" formou publikovali, nýbrž byli mezi nimi i František Kovárna, Ivan Jelínek, Bedřich Svatoš, František Listopad, Robert Vlach aj. Mnozí z těchto autorů nezištně pomáhali dokonce točit klikou cyklostylu. Tehdy existovala v lágřech anekdota, že se tam rodily děti s delší pravou rukou, aby mohly točit cyklostylem.

Náklady těchto knih a časopisů byly malé – 300 až 500 kusů, nevázané a převážně na špatném papíře. Tyto publikace pochopitelně

nejsou uchovány v žádné knihovně a nikdo je také neschovával, poněvadž byly vydány provizorně pro potřeby lágrů a na tu relativně krátkou dobu chudoby si nikdo nechtěl vzpomínat. Mají je pouze někteří autoři, pokud ještě žijí, a několik literárních kritiků, kteří je nedají z ruky, poněvadž mnohé z těchto knih nevyšly /aspoň česky/ v druhém vydání. Něco jsem poslal v roce 1968 do Památníku Národního písemnictví v Praze. Pochopitelně vedle této lágrové literatury vycházela postupně stále více tištěná exilová literatura, což souviselo s "ekonomickou" stránkou exilu. Tyto "lágrové" knihy, polotišťené–polocyklostylované, však splnily své poslání více než na sto procent. Při likvidaci táborů zůstaly opravdu jen nepoužitelné "saláty." – "Splnily svůj úkol a zmizely ze světa," poznamenal tehdy Jan Čep. Ovšem i tato literatura a časopisy jsou součástí a dokonce důležitou součástí našeho písemnictví.

Tématický vývoj české i slovenské literatury, především poezie, většinou roztroušené po časopisech, můžeme sledovat v několika stupních: zatímco úvodní fáze by se dala charakterizovat slovy "ranění domovem a tesknoutou po kouři z rodné Itaky" – což nejlépe osvětlují obě antologie exilové poezie NEVIDITELNÝ DOMOV a ČAS ZASTAVENÍ, v další cítíme již "přervané kořeny" a pokus vyrovnat se s tvrdou skutečností exilu – antologie exilové prózy PE–NÍŽ EXULANTŮV – a nedlouho nato nacházíme v poezii i próze náznaky pocitu profanace ideálu a u mnohých autorů snahu po splynutí s cizím jazykovým prostředím; právě v tomto okamžiku nastává obrat, "ideová injekce," a mnozí ze spisovatelů si pojednou uvědomují, že – cituji Jar. Měšťana – "exil je náš tvůrčí program."

Exilový básník myslí političtěji než druzí lidé: "Na Picadilly vidí Angličany, kteří často couvali před rizikem jednotné evropské akce, na Time Square Američany, kteří ztotožňují demokracii se zásadou volného trhu. Všude s sebou nese exilový básník apriorní stanovisko potřeb nesvobodné části Evropy..." píše Jan Tumlíř v Neviditelném domově.

Exilový autor cítil plastičtěji, kam směřovaly negace uměleckých hodnot, které odporují komunistickým ideovým normám, cítil nepřekonatelnou propast z vyškrtnutí tradičních hodnot z dějinného

kontextu národní i světové kultury. Exilový autor jasně cítil i neudržitelnost kodexu socialistického realismu, který vylučuje a neuznává nic z toho, co umělecky žije mimo rámec "reál-socialismu." Dnes je socialistický realismus oživovanou rekvizitou padesátých let. Tato skutečnost přímo "zavazuje exilového autora nejen umělecky tvořit, nýbrž i konkrétně politicky myslet" /Čep/. Exilový autor cítil povinnost překlenout ve svém díle ztrátu kontaktu se světovou kulturou, motivovanou ve vlasti třídně ideologickými schémata; proto ve svém uměleckém postoji překonával nacionální omezenost a provincialismus. Byl to úkol, kterému česká ani slovenská exilová literatura a žurnalistika do roku 1956 zcela nedorostla – ovšem všechno její hledání a tápání zůstane svědectvím o životě a bídě zahraničního odboje let 1948-1968, o jeho utrpení, o jeho zápasech i prohrách, o jeho znovu opakované snaze k navrácení masarykovských ideálů a humanitního kodexu ve vlasti.

Na kongresu Křesťanské akademie v Rohru 1960 bylo již zdůrazněno, že "česká exilová literatura je již dnes mezníkem v historii třetího odboje i v historii české kultury, který přes všechny omyly a tápání nelze nevidět nebo prostě od něho odvrátit oči." Uvádím zde citáty v původním znění. Dnes působí trochu pateticky, tehdy ten patos nebyl pociťován. Za 20 let existence české a slovenské exilové literatury 1948-1968 vyšlo více než 600 titulů z poezie, prózy, dramatu, esejistiky či meditativní náboženské literatury. Dominující roli zde sehrálo Tigridovo Svědectví – a tím míním nejen časopis, nýbrž i knižní edici Svědectví, která je neprávem opomíjena a ke které se ještě vrátím. Knižnice Svědectví měla širší poslání a hovořila k domovu.

Například česká poezie a především česká lyrika v exilu měla zvláštní specifické rysy, které se komprimovaly a formulovaly jako určitá zákonitá reakce na domácí padesátá léta, adresně na zestátněný socialistický realismus a na brusko-budovatelský schématický růžový optimismus. Z tohoto politického aspektu, podmíněného dynamikou zachránit tvůrčí reflexivní hodnoty moderní české lyriky a snahou umocnit tradici, vznikla v československém exilu již v padesátých letech silná poezie, která namnoze přesáhla umělecky

ostatní literární útvary. Její jedinečnost byla v tom, že nebyla tvořena jen básníky, kteří v exilu mohli svobodně navázat na své lyrické monology z domova /Blatný, Součková, Javor, Jelínek, Měšťan, Prušák, Listopad/, nýbrž se stala dominantou i tehdy začínajících básníků /Jiří Kovtun a další/.

Vývojová peripetie exilové lyriky, jak jsem již dříve zdůraznil, byla prostoupena od padesátých let novým životním "pocitem integrální demokracie a svobody" a pocitem, který vyvolával od počátku bezprostřední styk s moderní západní literaturou i filozofií. Rubem tohoto prostředí byla u většiny lyriků /nikoli však všech/ jazyková izolovanost. Exilový básník cítil plastičtěji než kdokoli druhý, kam směřují pseudomarxistické negace uměleckých hodnot, které odporují komunistickým ideovým normám, cítil nepřekonatelnou propast z násilného vyškrtnutí tradičních hodnot z dějinného kontextu národní i světové kultury.

Jestliže "exil je svědomím národa" – pak jeho literatura a především poezie je citlivým seismografem doby, ale je i prokurátorem nad vrahy Milady Horákové, profesora Josefa Kepky, faráře Josefa Toufara, spisovatele Závaše Kalandry, teologů Františka Pařila, Václava Drboly, profesora Josefa Koutného nebo polyhistorika dr. Stanislava Jarolímka, opata premonstrátského kláštera na Strahově a nekonečné řady dalších. Řeč exilové poezie nebyla ovšem řečí soudních spisů, byla řečí matek, jejichž synové – často jen dvacetiletí – byli estébáky hnáni psy na popraviště /viz svědectví otištěné na jaře 1968/, byla řečí žen, jejichž muži byli posláni do vyhlazovacích táborů uranových dolů na Jáchymovsku, byla řečí mužů, jejichž ženy byly estébáky při výsleších znásilněny – byla žalobou, kterou nelze neslyšet anebo odvrátit od ní ucho. O tuto lidskou tragédii je exilová poezie bohatší než kterákoli druhá. Tyto všechny reality naučily exilové básníky – hodné toho jména – nejen umělecky pravdivě tvořit, nýbrž i správně ideově myslet.

Jaroslav Durych napsal před lety v Akordu, že kulturní časopisy jsou rtuť tlakoměru doby. Československým exilovým spisovatelům bylo od prvních dnů života v zahraničí jasno, že duchovnímu životu v exilu nesmí chybět ideový kvas a že exil nesmí postrádat tvořivých

skupin různého umělecko—ideového vyhranění. Ideové soupeření a simultánně s ním i soupeření tvůrčí se nedá vměstnat na stránky jednoho listu. První to pochopil kulturní historik, profesor Karlovy univerzity, František Kovárna. Nedlouho po svém odchodu do exilu začal v Paříži vydávat kulturní revui STOPA, která bohužel zanikla jeho předčasnou smrtí. Stopa podle Kovárnovy povahy měla spíš charakter monologu než dialogu. V roce 1949 začal pak kruh mladých českých a slovenských intelektuálů vydávat v Ženevě kulturně politickou revui SKUTEČNOST. Když se ujal jejího vedení sociolog Hanuš Jan Hájek, byla nejprve přenesena do Londýna a později do Mnichova. Vydavatelé ji zastavili po pěti ročnících v lednu 1954 a mezera po ní byla zaplněna teprve SVĚDECTVÍM a o dva roky později začaly vycházet vynikající římské STUDIE.

Šťastnější osud měla TRIBUNA, ideově sice přfbuzná Skutečnosti, ale elastičtější. Začali ji vydávat českoslovenští uprchlíci v táboře v Ludwigsburku a později, když se stala orgánem Československého zahraničního ústavu v exilu, bylo její vedení přeneseno do Holandska. Tribuna přestala vycházet v roce 1961, pak vycházela nepravidelně v několika číslech ročně. Vysloveně literární časopisy vycházely tři: nejstarší z nich byla SKLIZENĚ, kterou vydával Antonín Vlach v Hamburku v letech 1953 až 1965; tři roky vycházely v New Yorku PERSPEKTIVY, které editoval dřívější spolupracovník Kritického měsíčníku dr. Ladislav Radimský, známý pod pseudonymem Petr Den; a konečně ARCHA, orgán kulturní sekce Československého uprchlického výboru v Německu. Archa vycházela pět let a ve své kritické činnosti navázala na svou předchůdkyni Archu — Družiny literární a umělecké v Olomouci, která byla v roce 1948 zakázána. Kritický charakter a vysokou úroveň si zachoval měsíčně vydávaný ZÁPISNÍK, který vycházel několik let v New Yorku. Křesťanská akademie vydávala tehdy již vynikající a dnes v exilu nejstarší časopis NOVÝ ŽIVOT. Založen byl v Londýně a brzy byl přenesen do Říma. Letos zahájil již XXXIV. ročník!

SVĚDECTVÍM nastala nová epocha v exilovém kulturně—politickém tisku. Rok 1956 byl rokem velkých změn, z nichž dominující roli sehrál v Československu II. sjezd Svazu čs. spisovatelů s řadou

– dnes již můžeme říci – historických projevů. Chtěl bych zde uvést alespoň Jaroslava Seiferta, který se poprvé veřejně zastal vězněných spisovatelů a prolomil jedno velké tabu, dále Františka Hrubína, ale i Michal Sedloň, Jan Pilař, František Rachlík, Aloys Skoumal, Ladislav Mňačko, pronesli projevy, ke kterým bychom se měli vracet. Konečně jsme o tom zde podrobně promluvili v květnu, na sympoziu o české duchovní kultuře 20. století, i o politickém dopadu sjezdu na vznik a rozvoj Svědectví.

Často zapomínanou a dosud nedocenenou roli sehrála knižní edice Svědectví. Chtěl bych zde uvést alespoň několik titulů: eseje Petra Dena, což byl pseudonym dr. Ladislava Radimského, DOBĚ PROTI SRSTI /1958/, Tigridovu tuším první knihu v exilu MARX NA HRADČANECH /1960/, z poezie kouzelné přebásnění veršů Borise Pasternaka BÁSNĚ DOKTORA ŽIVAGA /1960/ Jiřím Kovtunem, který rovněž přebásnil i další ruské lyriky; v edici vyšla jedna Halasova dosud nepublikovaná sbírka POTOPA, dále texty ze sjezdu polských spisovatelů atd. Knihy, které dokreslují obraz časopisu Svědectví a řekl bych jsou jeho nedílnou součástí. Zde zůstává ještě pole neorané.

/ Z rozsáhlé Kratochvilovy studie jsme vybrali jen několik pasáží. Celý text vyjde v jeho Dějinách české literatury po roce 1945. Text má tři části: první o stalinsko–gottwaldovské éře, končící rokem 1956 /v závěru této kapitoly autor věnoval pozornost exilovému PEN–Klubu a poukázal i na funkci Pavla Tigrida a na jeho zásluhy v této organizaci/, druhá o vývojových tendencích do půli 60. let a třetí o "předjaří" roku 1968. Vybrali jsme pasáž z první části, která zachycuje podhoubí, z něhož alespoň zčásti Svědectví vyrostlo anebo bylo tímto obdobím ovlivněno /.

JAN VLADISLAV

SVĚDECTVÍ
A LITERATURA

SVĚDECTVÍ A LITERATURA

/Prvních devět ročníků/

K PRŮVODNÍM JEVŮM VŠECH TĚCH ZVRATŮ, KTERÝCH jsme byli v posledním půl století svědky, patří také čím dál kratší životnost kulturních časopisů, a to i těch režimních: většina jich končí spíš dříve než později násilnou smrtí, někdy i na pokračování. Co to znamená neblahého pro kulturní kontinuitu naší společnosti, není třeba vysvětlovat.

Svědectví, které se dočkalo svého čtvrtstoletého výročí, je už po této stránce pozoruhodnou výjimkou; taková vytrvalost a odolnost, na níž měl nepochybně zásluhu především jeho zakladatel a redaktor, nebyla věru nic snadného a představuje už sama o sobě jistou hodnotu; ještě důležitější však je to, čím časopis přispěl k udržení oné ohrožené kontinuity, o níž byla řeč.

Následující poznámky se týkají především této věci. Nedělají si nárok na úplnost; chtěly jen předběžně probrat, popsat a utřídit materiál, jež Svědectví v tomto oboru přineslo. Ale i tento záměrně omezený úkol se při nezbytné přípravné práci ukázal daleko náročnější, než se původně zdálo, a tak nezbylo než se prozatím soustředit pouze na prvních devět ročníků, přístupných v záslužných reprintech frankfurtského Dialogu. Materiálu, který bylo nutno pročíst, je prostě daleko víc, je různorodější a především jeho soupis a popis sám o sobě nestačí; nemůže totiž ukázat to hlavní – historický a ideový kontext, do něhož básně, články a studie Svědectví vstupovaly.

V době, kdy jednotlivá čísla Svědectví vycházela nebo se dostávala do rukou čtenářů doma či v cizině, měly tyto texty především silně aktuální přízvuk. Ten pochopitelně časem vyprchal nebo se přesunul jinam. Tím víc však vystupuje při zpětném pohledu do popředí jejich širší, obecnější význam: představují ve svém úhrnu cosi jako

zrcadlový obraz toho, co se dělo na druhé straně, u nás, obraz plný pozoruhodných shod i výrazných rozdílů.

X X X

Zvlášť názorně se tyto shody a rozdíly jeví v sledování světové literatury, jež hrála v naší kultuře vždy osobitou roli; překlady totiž otvíraly nejen okna do světa, ale také dveře do větší svobody pro původní tvorbu, zejména v takových dobách, jako byla padesátá a šedesátá léta. Teprve z tohoto úhlu lze pochopit všechny ty pŕtky a spory, ke kterým docházelo co chvíli při prosazování některých cizích autorů. Jedním z nich byl i Boris Pasternak, o něhož byl u nás zájem dávno před tím, než se stal předmětem spíše senzační než opravdové pozornosti po udělení Nobelovy ceny. Svědectví upozornilo tehdy českého čtenáře na jeho román Doktor Živago otištěním kratší ukázky / 2/5/62, jaro 1958 / a o něco později uveřejnilo ještě dvě Pasternakovy básně v starším překladu J. Hory /2/7/269, 1958/. Takřka současně připomíná Pasternaka i pražská Světová literatura, a to dokonce překladem veršů z Doktora Živaga /2/1/44, 1957/.

Svědectví se k tomuto románu vrátilo ještě několikrát, zejména vlastním překladem Živagových básní /3/9/64, léto 1959/, ale také několika studii /2/5/55, jaro 1958; 2/7/271, 1958; 3/10/148, 1959; 3/12/357, 1960/. V ČSSR vyšel Doktor Živago pouze slovensky, zaštitěn jménem L. Novomeského, který přeložil, pokud se nemýlím, Živagovy básně; přesto však vzbudil na oficiálních místech nelibost a nakonec nesměl být dál rozšiřován. Byl připraven i český překlad, čtenáři se s ním mohli seznámit v rozsáhlé recenzi s ukázkami, kterou uveřejnila v poslední chvíli Světová literatura /14/1/122, 1969/; knižně však už vyjít nemohl.

Pasternak nebyl sám mezi sovětskými básníky, kteří vyvolávali doma nelibost a u nás rozpaky. Nejznámějšího z nich, J. Jevtušenka, uvedla například světová literatura šesti básněmi v překladu K. Šiktance /4/3/26, 1959/. Ale báseň Babí rokle mezi nimi nebyla; tu otisklo poprvé česky Svědectví v překladu J. Kovtuna /4/16/314, zima 1962/. A několik básní Josifa Brodského se podařilo Světové

literatuře prosadit teprve těsně před definitivním nástupem normalizace /původně 14/3/186, po zastavení tohoto čísla 14/5–6/290, 1969/, zatímco Svědectví jej mohlo otisknout v překladech J. Kovtuna přece jen dřív /8/31/379, jaro 1967/. Jak ve Svědectví, tak v našich domácích časopisech a knihách přitom hráli důležitou a často rozhodující roli překladatelé, kteří svou iniciativou, vytrvalostí a obětavostí, ale také schopností rozpoznat včas hodnoty a tlumočit je přesvědčivě v jiném jazyce, umožnili těmto básníkům vstup do české kultury. Ve Svědectví to byl zejména Jiří Kovtun, překladatel ruských básníků, ale také P. Celana a C. Milosze. Americkou literaturou se zpočátku zabýval Jan Tumlíř, který připomněl v prvních ročnících Svědectví českým čtenářům například H. Gregoryho a K. Patchena v téže době, kdy americkou poezii začali soustavněji překládat i jeho vrstevníci v Čechách.

Takových časových shod bylo víc; patří k nim i souběžný zájem o Franze Kafku. Svědectví přináší několik významných kafkovských příspěvků, jmenovitě od J. Urzidila /5/17/78, jaro 1962/, J. Dreslera /6/23/289, jaro 1964/ a H. Politzera /6/23/296, jaro 1964/ zhruba v téže době, kdy se ve spojitosti s oficiální kafkovskou konferencí v květnu 1963 autor Zámku konečně vrací – na čas – do veřejného života v Československu a kdy se – na čas – stává dokonce předmětem jakéhosi kultu. Tato éra ovšem za pár let zase skončí a Kafka se posléze stává zcela ve shodě s absurdní logikou věcí u nás jedním z těch, kdo měli podle oficiální propagandy nastupující normalizace hlavní vinu na Pražském jaru...

Někdy šly tyto shody často až do překvapivých detailů. Hned první číslo Svědectví přineslo kupříkladu Demetzův podnětný článek o W. Koeppenovi /1/1/51, zima 1956/; a první ukázky z tvorby tohoto německého prozaika v domácím českém prostředí vyšly shodně i v prvním čísle nově založené Světové literatury /1/1/235, 1956/ Když už jsme připomněli první číslo Světové literatury, připomeňme také, že tento kdysi tak záslužný časopis slaví své čtvrtstoleté výročí současně se Svědectvím; ještě čerstvé výtisky prvního čísla budily rozruch právě v kuloárech 2. sjezdu spisovatelů. Dnes, nebo lépe od roku 1970, je to ovšem do značné míry něco jiného, i když

se v poslední době projevuje jistý nesmělý návrat k původní tradici. Ale to už patří jinam.

Ve výčtu těchto shod, případně rozdílů, by se dalo pokračovat ještě dlouho. Patří k nim mj. i první české překlady z díla polského prozaika M. Hlaska. Svědectví si přispíšilo s jeho povídkou Dělníci a rozhovorem z týdeníku *Expresse* /2/5/164, léto 1958/, Světová literatura jej představila takřka současně příběhem *Smyčka* /3/1/122, 1958/. Stanislaw Jerzy Lec se dostal se svými Nečesanými myšlenkami ke slovu nejdřív ve Světové literatuře /4/6/196, 1959/; Svědectví otisklo svůj soubor Lecových aforismů pod titulem *Z nepřičesaných myšlenek o tři roky později* /4/13/76, zima 1962/. S knižním vydáním Lecových Nečesaných myšlenek byly ovšem v Praze posléze potíže, svazek čekal dlouho už vytištěný a svázaný na konečné svolení k expedici – k velké nelibosti jeho překladatele. Ironií osudu se právě on stal na počátku normalizace hlavou nakladatelství, kde Lec tak dlouho nevycházel, a nakonec obdobné knihy zdržoval nebo zastavoval sám...

Pokud jde o nedávného laureáta Nobelovy ceny Czeslawa Miłosze, to byl v padesátých letech pro naši oficiální kulturu pouze nepřijatelný emigrant a publikování jeho veršů tedy nepřicházelo v úvahu; to si mohlo dovolit jedině Svědectví /6/21/77, léto 1963/. Ve Světové literatuře vyšly první ukázky z Miłoszovy poezie o šest let později /14/2/75, 1969/; o další rok později by to bylo už zase nemožné.

X X X

Předchozí odstavce ukazují dost názorně, jak bylo prosazování jistých cizích autorů v Čechách, případně na Slovensku, po roce 1948 složité, pracné a dlouhodobé, plné oklik, čekání a taktizování. Dnes se na to už zapomíná, na knihách samých to vidět není a pozdější přece jen volnější praxe tyto často absurdní potíže překladatelů, redaktorů a dalších spolupracovníků do značné míry překryla.^{/1/} Petr Den mohl například recenzovat Ionescovy *Nosorožce* ve Svědectví /3/11/227, 1960/ zcela volně a bez zábran; ale co to dalo za práci uvést je na scénu v Praze, to by vydalo na další hru v jejich

stylu. Přesto dokázala Světová literatura publikovat Ionesca takřka současně, i když si pro začátek vybrala méně ožehavé Židle /4/1/117 1958/, posléze také inscenované /10. 10. 1966/. Na Nosorožce došlo až později, v září 1960, na scéně pražského Divadla E.F.Buriana.

Aby nedošlo k nedorozumění: toto srovnání nechce ani v nejmenším naznačit jakoukoli závist tím či oním směrem; shody a rozdíly, o nichž je řeč, jsou spíš pozoruhodným dokladem o základní jednotě společného úsilí, jež nemohly rozdělit ani sebebpřísněji střežené hranice. Tak třeba záslužná stať J. Jíry o J. Šímovi a hnutí *Le grand Jeu* /Svědectví, 6/21/83, léto 1963/ jistě nebyla podnětem k tomu, aby se o toto hnutí začali zajímat lidé i u nás; spíš to byla paralelní součást našeho dávného zájmu, z něhož vzešly mj. i překlady z R. Daumala, uveřejněné ve Světové literatuře /11/1/93, 1966/, ale také výbor z básní G. Lecomta a sborník manifestů a materiálů o Vysoké hře, publikované neoficiálně v edici *Kvart* /1976/.

Značná část těchto shod byla ostatně dána i objektivně, potřebou doplňovat mezery v repertoáru starších autorů, dosud zanedbávaných a představovat autory mladší, tak jak se postupně hlásili ke slovu. Jedním z nich byl i Slawomir Mrożek, jehož hru *Policie* otisklo pohotově /ve zkráceném znění/ také *Svědectví* /3/9/64, léto 1959/. O něco dřív představila Mrożka i jednou povídkou Světová literatura /2/5/253, 1958/. Čas *Policie* dozrál později; hru uvedlo pod názvem *Policisté* s úspěchem opět Divadlo E.F.Buriana /poprvé 8. 6. 1963/ a řada tehdejších diváků potvrdí, že tato inscenace, podobně jako inscenace *Nosorožců*, k českému publiku promluvila.

Ohlas měl v Čechách i Miodrag Bulatovič, o jehož románu *Hrdina* na oslu se lze česky poprvé dočíst v recenzi, ostatně dosti rozpačité, kterou přineslo *Svědectví* /7/28/429, 1966/. Světová literatura připomněla tohoto autora výběrem povídek už o rok dřív /10/3/132 1965/, ale hodina *Hrdiny* na oslu nastala mnohem později: protagonisté tak pochybného nebo spíš nebezpečného rázu se dostali ke slovu teprve v době kolem Pražského jara /14/3/128, 1969/. Román byl představen čtenářům Světové literatury v podobě recenze s ukázkami, která bývala často nezbytným prvním krokem k prozkoumání reakce cenzury před vydáním úplného znění v knižní podobě.

Kdybychom chtěli motiv shod případně rozdílů v přístupu k moderní světové literatuře doma a za hranicemi vyčerpát, museli bychom se pochopitelně poohlédnout také po dalších časopisech v Čechách a na Slovensku. Zejména v takových oblastech, jako byla sovětská literatura: V. Dunicev, kterému věnoval ve Svědectví studii I. Korda /1/2/112, jaro 1957/, vzbudil živý ohlas i u nás, ale pokud se pamatují, psalo se o něm zejména v časopise Praha–Moskva, který byl jednu dobu značně kritický a proto také byl posléze zastaven. Čtenáři Svědectví se mohli s Dunicevem seznámit blíže i v reportáži Mihajla Mihajlova Moskevské léto 1964 /7/27/291, podzim 1965/; ta ovšem u nás vyjít nemohla. V jistém smyslu to byl paradox: i když je Mihajlovův obraz kulturního života v SSSR za Chruščovovy éry nepochybně pozoruhodný, většina z toho, o čem hovoří, byla u nás v té době celkem už známá a to z osobních kontaktů, jež navazovali mladí básníci, překladatelé a redaktoři s lidmi, o nichž je řeč i v Moskevském létě 1964. Uveřejnění reportáže ve Svědectví spadá do doby, kdy se i v Československu děly pokusy rozpoznat konečně skutečné hodnoty sovětské tvorby.

Toto hledání mělo svůj aktuální smysl: některé sovětské texty, např. Ovečkinovy prózy o životě kolchozníků, měly svou důležitost spíš jako mimoliterární dokumenty a nástroje k postupnému rozšiřování prostoru pro svobodu a pravdu. Kritičnost takových knih bývala většinou značně krotká, ale vhodně podaná se stávala návodem k nápodobě. O to ostatně šlo, tuším, i Svědectví. /2/

O řadě věcí se ovšem v Československu nesmělo psát prakticky ani v době největších oblev, pokud pomíneme oficiální propagandu a její odsudky, jež ovšem mívaly často právě opačný účinek, protože stručně řečeno upozorňovaly, po čem se mají zvědaví čtenáři píditi. Obdobnou úlohu hrávala nechtíc i oficiální kritika, jejíž odsudky se pokládaly – často i neprávem – ze nejlepší doporučení.

K těmto nadobro zamlčeným případům patřil pochopitelně i proces se Siňavským a Danielelem, jimž Svědectví věnovalo právem pozornost publikováním jejich prací, případně statí o nich a o jejich při. Povídky Abrama Terce a pravdu o jeho procesu si prostě čeští čtenáři mohli přečíst však jedině ve Svědectví /3/12/324, 1960;

5/18/126, léto 1962; 8/29/134, léto 1966 atd./ . Právě tak si pouze v tomto časopise mohli přečíst Aragonovo prohlášení k této věci /8/29/161, léto 1966/ a článek L. Labetze a M. Haywarda Koexistence v literatuře, v němž se o procesu mluví v širších souvislostech evropské politické situace /7/28/427, jaro 1966/.

Ke slovu se u nás nedostal ani další významný politický vězeň, tentokrát Jugoslávec, Milovan Djilas, kterého Svědectví připomnělo povídkou Válka /5/18/171, podzim 1962/ a delší statí M. Mihajlova /8/30/263, zima 1960/.

Nečekaně byl u nás tabuizován po 20. sjezdu KS SSSR i kdysi renomovaný Howard Fast. Důvody jeho rozchodu s komunismem nebyly u nás nikdy osvětleny. Nebyla pochopitelně publikována ani jeho korespondence s B. Polevým, kterou otisklo Svědectví /2/5/29, jaro 1958/. Fastova kniha Nahá pravda, obsahující tyto dopisy i autorův výklad celé věci, vyšla česky teprve před dvěma lety v jedné z neoficiálních strojopisných edic.

Tyto poslední příklady ukazují, že jistá tabu přetrvávala u nás všechny vlny oblev a relativní svobody a že tedy Svědectví ani pak neztrácelo, pokud jde o kulturu, svůj význam. Mělo pořád ještě co přinášet a na co upozorňovat. To je ovšem také jistý závazek pro přítomnost a budoucnost: bylo by dobré, kdyby v této začaté práci pokračovalo a věnovalo i nadále pozornost kulturnímu dění ve světě, zejména v těch oblastech, které jsou českým a slovenským čtenářům znovu uzavřeny.

Jednou z těchto oblastí je i svobodná esejistika. Zvláště v dnešní situaci by naši čtenáři jistě uvítali, kdyby se ve Svědectví znovu a co nejčastěji objevovaly články a studie, jako byla úvaha M. Jastruna O svobodě slova /1/2/136, jaro 1957/, esej E. Kahlera Člověk bez hodnot /1/3–4/153, léto–podzim 1957/, kapitoly z knihy R. Welлека Theory of literature /1/1/43, 12/130 a 1/3/240, 1956–1957/, stať S. Spendera o dnešní úloze poezie Zmrtvýchvstání /3/9/79, 1959/, přednáška A. Millera na 33. sjezdu PEN–Klubu Literatura a masové dorozumívací prostředky /7/27/1965/ atd. O francouzské literatuře se v Československu psalo poměrně dost, některé věci však zůstávaly vždy ve stínu – například ty, o nichž psal W. Heist v člán-

ku Jean–Paul Sartre a komunisté /1/3–4/162, léto–podzim 1957/, nebo K. A. Jelenský ve studii Literatura rozčarování, která si všímá i jiných západních autorů, zklamaných Sovětským svazem /5/18/103, léto 1962/.

Nejde však jen o literaturu; velmi užitečné by byly nepochybně i nadále eseje toho druhu jako Camusova úvaha O testu smrti /2/6/105, léto 1958/, stať A. Schaffa Marxismus a smysl života /4/14/9, jaro 1961/, studie J. Stracheyho Demokracie, socialismus a svoboda /6/23/229 a 6/24/325, 1964/, nebo konečně stať R. Arona Konec ideologií /7/25–26/17, zima–jaro 1965/. Důležitost takových textů ocenil svým způsobem i Rozbor časopisu Svědectví, jež připravily Studijní prameny, vydávané Ideologickým oddělením ÚV KSČ "jen pro potřebu stranického aktivu" /č. 4, Praha, říjen 1965/ a jež pro své čtenáře přetisklo Svědectví bez ohledu na výslovný zákaz dalšího rozmnožování /8/31/306, jaro 1967/.

X X X

Smyslem předchozích odstavců, možná až příliš podrobných, bylo ukázat na konkrétním a srovnatelném materiálu míru svobody a možností, jež si literatura u nás postupně vymáhala. U domácí literatury takové podrobné a konkrétní srovnání není možné. Neoficiální tvorba, byť rozsáhlejší a důležitější než se tušilo a přiznávalo, zůstávala dlouho z pochopitelných důvodů omezena na úzký okruh osobních přátel a tak nepřišla ke slovu ani ve Svědectví. Systematická konfrontace oficiální a neoficiální tvorby, možná v posledních letech od vstupu paralelní struktury na otevřenou scénu, prostě v padesátých a šedesátých letech neexistovala. Neoficiální tvorba se v praxi projevovala spíš negativně, nápadnou neúčastí jistých jmen či děl. Způsoby, jak prolomit toto mlčení někdy velmi výmluvné, se teprve hledaly; především v oblasti jakéhosi šedého pásma, tj. překladů dětských knížek atd. Teprve později došlo na publikování v zahraničí, nejprve v časopisech, jmenovitě ve Svědectví a nakonec i v nakladatelstvích souběžně s domácími strojopisnými edicemi.

I v oblasti původní tvorby hrálo Svědectví úlohu jakéhosi korek-

tivu, například už tím, že neustále připomínalo čs. autory žijící a tvořící v exilu a tak doplňovalo obraz naší literatury o důležitý prvek, jehož existenci naše oficiální kulturní politika brala na vědomí nanejvýš v pomlouvačných kampaních. Ve Svědectví měli čs. čtenáři možnost číst nové práce J. Čepa, E. Hostovského, I. Jelínka, J. Voskovce, později N. Terleckého, nemluvě o řadě dalších, zejména mladších, z nichž někteří začali publikovat až v exilu.

Svědectví ovšem nemínilo být časopisem exilu. Naopak, jeho zájem se i v kulturní oblasti stále výrazněji obracel k domácí tvorbě a především její problematice, jak probleskovala v řadě tehdejších diskusí, jakkoli byl jejich tón nakonec velmi krotký a rámeček velmi omezený.

První velkou, překvapivě otevřenou a hlavně veřejnou diskusi o skutečném poslání umění, jmenovitě literatury, zahájil jak známo 2. sjezd čs. spisovatelů v roce 1956. Jeho význam byl z historického hlediska patrně menší, než se jeho účastníci domnívali. V jedné věci však jeho význam nic nepředčí: byla na něm zveřejněna jistá témata, zejména všeobecné lži, což se už nedalo vzít zpět z hlav ani srdcí a to znamenalo velkou mravní úlevu a očistu pro všechny a první předpoklad k dalšímu vývoji.

Časopis Svědectví začal v témže roce od prvního čísla usilovat v zásadě o totéž: zveřejňovat pravdy, o kterých se všeobecně vědělo, ale pořád ještě mlčelo. Jistě záleželo i na tom, jak to prakticky dělal, s jakou kompetencí na problémy poukazoval, jak otázky kladl, případně jak se je pokoušel zodpovědět. Ale úvaha, proč je král nahý a co si má vzít na sebe, případně zda ho máme vůbec zapotřebí, může přijít teprve potom, když někdo řekne prostou pravdu o jeho nahotě nahlas.

Svědectví nemělo ovšem aspirace ryze kulturní nebo dokonce literární revue; v jeho podtitulu je na prvním místě přece jen slovo *p o l i t i k a* a zdůrazňování politických aspektů kulturního dění bylo pro ně docela přirozené. Je to ostatně dnes skoro nevyhnutelné, už proto, že v totalitních státech je veškerá kultura a s ní celý život tak důsledně – byť jednostranně – zpolitizován, že každá diskuse o kultuře nutně vyústí do diskuse politické. V jistém smyslu

to však bylo pro Svědectví omezením: kultura přece politiku přesahuje, nebo spíš zahrnuje do sebe.

Jiného, praktičtějšího rázu bylo omezení způsobené tím, že časopis byl a zůstává odkázán na možnosti, schopnosti a síly svých dobrovolných spolupracovníků. Překlady, o nichž byla řeč, ukazují názorně, co všechno tito spolupracovníci společně s redakcí dokázali; zároveň by však bylo možno uvést, co všechno by bylo třeba ještě udělat, dejme tomu v oboru recenzí nebo kritiky zahraniční i domácí literatury, zejména té, k níž čtenáři u nás nemají volný přístup. Svědectví pochopitelně nemohlo a nemůže suplovat kritickou revui, jakkoli by jí bylo třeba, zejména teď, kdy v Čechách vychází jediný režimní literární časopis; přesto by však stálo za to uvažovat o jeho větší vyhraněnosti v tomto směru a obecně o větší spolupráci exilových časopisů, o jakémsi rozdělení úloh, pokud je něco takového vůbec možné.

X X X

Potřeba uvolňovat a korigovat domácí vývoj v kultuře jak kritikou, tak publikováním ukázek případně celých děl, se totiž v současné době ukazuje právě tak naléhavá jako v padesátých letech. Tutto naléhavost dokládá už jen počet umlčených autorů, kteří mají možnost publikovat pouze prostřednictvím neoficiálních domácích edic nebo nakladatelství a časopisů v zahraničí. Jejich počet je proti minulosti ještě větší a neustále roste – zejména také řadou mladých autorů, kteří neměli možnost ani veřejně debutovat.

Umlčení autoři všeho druhu, uznávaní i začínající, starší i mladší, byli ovšem už v padesátých a šedesátých letech a bylo jich víc, než se běžně ví a připouští. Patřili k nim v první řadě všichni spisovatelé žijící a tvořící v exilu, jak už o nich byla zmínka a bylo mezi nimi i několik významných představitelů čs. moderní tvorby. Další skupinu tvořili spisovatelé, jež režim poslal do vězení; neuvěřitelný je jejich počet – bylo jich přes čtyřicet – ale také jejich generační a názorové rozvrstvení. Jména J. Zahradníček, Z. Kalista, B. Fučík, F. Křelina, J. Knap, J. Palivec, J. Mucha, J. Kolář zastupují celou řa-

du dalších, mj. i těch, kteří začali jako K. Pecka nebo P. Janský psát teprve po propuštění. Do jiné skupiny náleží umělci jako J. Deml či J. Durych, kteří žili po léta na samém pokraji soudního stíhání a uvěznění. Nejpočetnější však byla vrstva autorů, kteří se pohybovali v jakémsi očistci, na pomezí mezi úplným zákazem a podmíněnou možností přece jen občas publikovat. Sem patřily kromě mnoha a mnoha jiných i takové osobnosti jako J. Seifert, V. Holan nebo V. Černý.

I když většina těchto autorů se později dostala ke slovu, celkový obraz čs. literatury nebyl už nikdy uveden do správných proporcí. Na jedné straně zůstala řada děl z této doby dodnes nevydána a řada mladších autorů už nikdy nezaujala místo, které jim příslušelo, na druhé straně se dostali do popředí četní spisovatelé, kteří vděčili za svůj vzestup spíš politické angažovanosti než umělecké závažnosti a kteří tím porušili často natrvalo skutečnou rovnováhu hodnot. Přispěla k tomu silně i cenzura a její siamské dvojče propaganda, jež mívá mnohem větší a hlavně dlouhodobější účinek, než jsme byli často ochotni si přiznat. Stručně řečeno: obraz naší literatury padesátých a šedesátých let je dodnes těžce deformován a tato deformace se v současné době ještě prohlubuje. Právě proto je tak potřebný každý korektiv, jak o tom byla řeč.

Četba prvních ročníků Svědectví je po této stránce zvlášť nabáda-
vá: časopis udělal pro podobu české literatury opravdu značný kus práce, jakkoli byly jeho možnosti nutně omezené, často i ohledy mimoliterárními, řekl bych bezpečnostními. K těm konkrétním záslužným poukazům na skutečné hodnoty české literatury patřily hned v prvním ročníku čapkovské studie W. Harkinse, otištěné v době, kdy se Karel Čapek /a později i jeho bratr Josef/ začali opět vracet do oficiální české kultury /1/2/119, jaro 1957; 3/10/167, 1959/; viz také stať J. Kovtuna, recenzující Harkinsonovu monografii o K. Čapkovi /8/25–26/169, zima–jaro 1965/. Bratří Čapků, ale také jejich švagra básníka J. Palivce, se týkala i Dreslerova recenze knihy H. Čapkové *Moji milí bratři*, vydané – v neúplném znění – roku 1962 /5/20/343, jaro 1963/.

K velkým umlčeným padesátých let patřil J. Durych. Historii jeho

života, díla i umlčení vypsál pro Svědectví E. Kovtun ve studii, která daleko přesáhla rámec obvyklých nekrologů /5/19/247, podzim 1962/. Doma se básník Bloudění takové studie nedočkal. Nepovšimnuta zůstala doma i smrt prozaika Z. Němečka, jehož odchod Svědectví připomnělo úryvky ze smutečního projevu J. Tumlíře. K desátému výročí Němečkovy smrti pak otisklo Svědectví z pozůstatosti prózu Konec beze slov /1/3–4/245, léto–podzim 1957; 8/31/395, jaro 1967/. Doma patřil tento kdysi velmi čtený autor do řady těch, kteří pro veřejnost neexistovali; jeho jméno se do české literatury vrátilo až ve Slovníku českých spisovatelů z roku 1964.

Značné pozornosti se na stránkách Svědectví dostalo poprávu Janu Čepovi. Vyšlo zde několik jeho zamyšlení a úvah, jež znovu potvrdily, že to byl nejen vynikající vypravěč, ale také veliký esejista. Za zvláštní zmínku stojí zejména jeho nekrolog Za P. Jakubem Demlem /4/14/167, léto 1961/. Nekrologem svého druhu byla i další esej Setkání /4/16/319, zima 1962/, monolog o autorových životních setkáních, jmenovitě s F. Halasem, J. Zahradníčkem a P. Claudem. Obecnějších témat se týkala Čepova zamyšlení o životě a umění Zpěv utrpení /1/124, zima 1956/, Problém intelektuální elity /1/2/99, jaro 1957/ a Vykoupení z úzkosti /8/29/89, léto 1966/. Uveřejňování takovýchto Čepových prací bylo o to důležitější, že na jeho eseje nemohlo dojít ani při obnoveném vydávání jeho knih koncem šedesátých let v Praze; ostatně i těmto reedicím učinila brzy konec normalizace. V tomto krátkém mezidobí nebyla vydána ani žádná zásadnější studie o Čepovi. Nemohu si to v této chvíli na dálku ověřit, ale je-li tomu tak, zůstává zatím jedinou větší prací o něm pořád ještě studie P. Demetze Umění Jana Čepa otištěná ve Svědectví /5/20/349, jaro 1963/ k Čepovým šedesátinám.^{13/}

Opomenutých výročí bylo v padesátých a šedesátých letech víc. Nejsem si jist, bylo-li například roku 1965 veřejně vzpomenuo nedožitých šedesátin Jana Zahradníčka. Rozhodně však ještě tehdy nesměla být otištěna jeho velká skladba Znamení moci, která kolovala v opisech už od padesátých let, občas anonymně nebo dokonce s chybným udáním autora a kterou uveřejnilo jako první v úplném znění Svědectví /8/29/46, léto 1966; viz také 8/31/412, jaro 1967/.

Báseň měla vyjít koncem šedesátých let dokonce knižně v nakladatelství Čs. spisovatel v Praze; byla už vytištěna, ale vydání bylo pozdrženo údajně pro závěrečnou poznámku B. Fučíka a když byla závadná poznámka z knížky vyříznuta, stala se záležitostí k dalšímu odkladu báseň sama: kniha už nevyšla.

Jedním z těch, jejichž jubileum nesmělo být v padesátých letech připomenuto, byl na druhém konci této škály zavržených také Roman Jakobson. Svědectví na to upozornilo své čtenáře recenzí sborníku vydaného k jeho šedesátinám na podzim 1956 /1/2/139, jaro 1957/.

x x x

Co všechno čeští, případně slovenští ideologové, kritici a nakladatelští pracovníci od roku 1948 po celých patnáct let zanedbávali nebo dokonce z domácí kultury vylučovali, to lze vyčíst při trošce pozornosti i z připomenutého Slovníku českých spisovatelů, který zpracoval Ústav pro českou literaturu ČSAV a vydal Čs. spisovatel roku 1964. Nemyslím jen na to, kdo byl do slovníku pojat a kdo ne, ač i to říká mnoho; nemyslím ani na zpracování jednotlivých hesel a některé soudy, jež toho říkají ještě víc. Stačí pročíst bedlivě bibliografické údaje o tom, co uvedení autoři kdy vydali a zjistíme, že u mnohých došlo po roce 1948 k průrvě, která trvala často celá léta. Tito autoři prostě přestali po únoru 1948 na čas nebo natrvalo existovat. Pro mnohé z nich znamenalo heslo ve Slovníku českých spisovatelů prakticky první veřejný, i když často podmíněný, návrat do české kultury.

Mezi těmito navrátilci bylo i několik spisovatelů nedávno propuštěných z vězení – například J. Knap, V. Renč, J. Zahradníček, ale ne už třeba B. Fučík nebo J. Kostohryz. Ani u těch, kteří byli vzati na milost, se ovšem o jejich odsouzení a věznění nemluví.^{/4/}

Z exilových autorů byli do slovníku zařazeni rovněž jen někteří, jako J. Čep, I. Blatný, Z. Němeček, J. Voskovec; ještě delší však byla řada těch, kteří zůstali opomenuti /viz poznámku P. Tigrida, 7/25–26/196, 1965/. Ostatně tímto svérázným kádrováním bylo

postíženo, ba přímo poškozeno i mnoho autorů žijících doma. Ale to už je zase jiná věc.

Z významných exilových autorů nebyl do Slovníku pojat ani básník Ivan Jelínek, jehož básně se objevovaly ve Svědectví dosti pravidelně, většinou jako předzvěst nové sbírky; čeští čtenáři měli aspoň tímto způsobem možnost sledovat rozvoj jeho pozoruhodného životního díla/3/10/140, 1959; 6/23/275, jaro 1964; 8/29/86, léto 1966; ale také 4/13/72, jaro 1961/. Škoda, že nakonec sešlo jak z vydání jeho básní, tak z publikování jeho románu, jak se o tom koncem šedesátých let uvažovalo v Praze.

Mezi ty, jež Slovník českých spisovatelů neuznal za vhodné uvést, patřil i Nikolaj Terlecký, který v té době žil ještě v ČSSR jako jeden z umlčených, ale neumlčitelných: valná část prací, jež vydal po odchodu do exilu, byla napsána nebo koncipována v Praze. Publikováním některých kratších próz, případně her tohoto svérázného a podle mého soudu nedoceněného autora dvou světů, reálného i nadreálného, západního i východního, splnilo Svědectví část našeho dluhu vůči umělci, který si zvolil za svůj autorský jazyk z vlastní vůle cosi tak krásného, ale i obtížného a hlavně nevděčného, jako je čeština /7/27/259, podzim 1965; 8/30/245, zima 1966; 9/34–36/320, zima 1969/.

Významnou postavou české exilové literatury a velkým neznámým pro mnohé čtenáře v Čechách, zejména ty mladší, byl v padesátých letech Egon Hostovský. Svědectví jej připomnělo několikrát, zejména ukázkou z připravovaného románu Všeobecné spiknutí /2/6/174, léto 1958/ a později hrou Osvoboditel se vrací /8/29/93, léto 1966/. V tu dobu se už Hostovský směl tisknout i v Praze: v časopise Plamen vycházel například na pokračování román Všeobecné spiknutí. Ale i v tomto případě učinila přechodnému milostivému jaru a létu konec normalizace. Jeho román Půlnoční pacient, vysázený a zalámaný, už například vyjít nesměl a Hostovský se spolu s dalšími exilovými autory, staršími i s těmi novými a nejnovějšími, znovu propadl do nicoty. Aspoň podle představ oficiálních představitelů moci v kultuře. Jinak ovšem jeho dílo vzbuzuje i nadále zájem, jak dosvědčuje i první česká monografie o jeho díle, kte-

rou napsal František Kautman. Netřeba snad zdůrazňovat, že tato kniha rovněž oficiálně nikdy nevyšla a je známá jen z rukopisů a kopií edice Kvart.^{15/}

Výčet exilových autorů, jimž Svědectví věnovalo místo a pozornost, tím stále ještě nekončí. Z těch o něco mladších připomeňme aspoň Jiřího Kárnetu /1/1/42, zima 1956; 2/8/379, 1959/, Františka Listopada /6/23/278, jaro 1964; 9/29/110, léto 1966; 8/31/402, jaro 1967/, Gertrudu Goepfertovou /8/31/382, jaro 1967/, ale také Jiřího Kovtuna, básníka nejen při překládání, ale také v pozoruhodné vlastní tvorbě /5/18/169, léto 1962; 6/22/115, podzim 1963; 9/34–36/317, zima 1969/.

x x x

V padesátých letech a počátkem let šedesátých byla čs. exilová literatura i pro nepředpojaté čtenáře doma do značné míry stále ještě jakýmsi exotem. Teprve postupem doby se začala hranice mezi domácí a exilovou tvorbou stírat a dnes prakticky neexistuje – už také proto, že od jisté doby publikuje v cizině, v různých časopisech i nakladatelstvích, společně se staršími i novými exulanty také řada autorů, kteří žijí a tvoří doma.

Na smazání oné umělé hranice mezi domácí a exilovou tvorbou mělo kus zásluhy i Svědectví, které od samého počátku publikovalo vedle autorů exilových také autory z Čech, případně ze Slovenska. Většinou aniž se jich ptalo na souhlas, který sotva mohlo očekávat, prostým přetiskováním vybraných básní, próz, kritik, jež hrály roli jakýchsi citátů nebo také doličných předmětů, případně informativních textů, zejména když současně vycházela kritika díla, které bylo čtenářům v cizině nedostupné.

Některé z takových přetisků měly ovšem význam řekl bych demonstrativní, například hned v prvním čísle prvního ročníku básně F. Halase, J. Seiferta a J. Kostry a zamyšlení V. Černého Smysl návratů domů z doslovu k Otvírání studánek M. Bureše /1/1/46, zima 1956/, případně o něco později verše M. Ferka /1/2/122, jaro 1957/, J. Hory a J. Smreka /1/3–4/215–216, léto–podzim 1957/.

Sem patří i soubor básní /a kresba J. Šímy/, otisknutý u příležitosti nedožitých osmdesátin opomíjeného Richarda Weinera /7/25–26/ 83, zima–jaro 1965/.

Přetiskem svého druhu byl ostatně i dopis Thomase Manna /5/17/ 82, jaro 1962/, jehož adresáta vydavatelé Mannovy pozůstalosti nedokázali nebo nechtěli identifikovat. Byl jím významný český kritik Bedřich Fučík, kterého musela redakce Svědectví představit – zejména mladším čtenářům – málem jako nového člověka, protože dlouholeté věznění a pozdější umlčování jej dokázalo jako tolik jiných prakticky vymazat z veřejné paměti. Dnes B. Fučík opět pro veřejnost neexistuje, ačkoli nejen citovaný Mannův dopis, ale i rozsáhlá korespondence s četnými cizími i českými autory dokazuje, že to byla a je významná postava naší literatury posledních padesáti let. Potvrzuje to i Fučíkovo dosud nevydané kritické dílo, jmenovitě jeho jedinečné portrétní eseje Sedmero zastavení a Oběšený harlekýn, které doma kolují v opisech. Sedmero zastavení vyšlo ostatně nedávno také tiskem v edici Arkýř./6/

Většinu přetisků přebíralo ovšem Svědectví z domácích oficiálně vydaných prací, zejména takových, které obsahovaly kritické prvky nebo představovaly osobitý tvůrčí výboj, jenž znamenal už sám o sobě kritiku socialistického realismu. Tak se ve Svědectví objevily postupně v různých aktuálních souvislostech, nejčastěji však ve spojitosti s recenzí, ukázky z J. Škvoreckého /3/9/45, léto 1959; 4/15/252, podzim 1961; 6/23/283, jaro 1964/, J. Šotoly /4/14/160, léto 1961; 5/18/265, léto 1962/, M. Holuba /5/19/225, podzim 1962; 5/20/333, jaro 1963; 6/23/305, jaro 1964/, J. Blažkové /5/19/259, podzim 1962/, M. Kundery /6/22/181, podzim 1963/, B. Hrabala /6/24/407, léto 1964/, V. Linhartové /7/28/433, jaro 1966/ atd. Zvláště rozsáhlé byly ukázky z novely L. Bublíka Páteř /5/20/355, jaro 1963 a 5/21/93, léto 1963/, zatímco hra J. Topola Konec masopustu vyšla v úplnosti, uvedena textem K. Krause z programu pražského Národního divadla /7/25–26/125, zima–jaro 1965/.

Ani tento soupis není a nechce být úplný; snaží se jen ukázat, které čs. autory redakce Svědectví představila svým čtenářům, v tomto případě především zahraničním, a na která díla reagovala přímo

nebo nepřímo recenzí, kritikou nebo podstatnější studií. Přebírání ukázek z domácího tisku bylo zpočátku asi potřebné, zároveň však svědčilo o jisté koncepční neujasněnosti: jako by redakce váhala mezi snahou informovat exil a úsilím hovořit především k domovu. Postupem doby se však i tato hranice uvnitř časopisu setřela. Změnila se také situace: Svědectví mohlo čím dál volněji a ve větším rozsahu publikovat autory, kteří byli umlčeni normalizací a kteří hovořili o situaci doma daleko autentičtěji a otevřeněji texty dosud nikde neotištěnými.

x x x

I v oblasti kritiky se Svědectví občas uchylovalo k přetiskům z čs. novin a časopisů. Úkolem těchto přetisků, většinou komentovaných, bylo upozornit na aktuální, ne-li ožehavé otázky domácí kultury i když mnohdy jen nakousnuté nebo rychle zamluvené. Sem patří například recenze a citáty z článku M. Jungmana o čs. próze /3/12/367, 1960/, pasáž z Tauferových pamětí o smrti K. Biebla /4/16/347, zima 1962/, Jungmanova recenze Bojarovy vesnické trilogie /4/16/352, zima 1962/, diskuse o mírové konferenci se Sartrem, Fischerem, Goldstueckerem a Hájkem /6/23/220, jaro 1964/, ale také kupříkladu stranická kritika časopisu Česká literatura /4/16/351, zima 1962/.

Důležitější bylo přetiskování materiálů, které zůstávaly u nás z různých důvodů většinou zájemců nedostupné. Mám na mysli například článek Poslání a stav kulturních časopisů, poznámky k stanovisku ÚV KSČ, o němž se čs. čtenáři mohli dozvědět jen kuse z Rudého práva /6/24/373, léto 1964/ nebo připomenutý Rozbor časopisu Svědectví /8/31/306, jaro 1967/. Rovněž o tzv. Manifestu čs. spisovatelů z roku 1967 věděli naši čtenáři pouze z druhé ruky, z odsudků oficiálního tisku; teprve ve Svědectví /9/33/3, zima 1967/ měli možnost si jej přečíst i s ohlasy, které vzbudil ve světové veřejnosti.

Svým způsobem patřil k nepřístupným a přitom vysoce aktuálním materiálům i Teigův Surrealismus proti proudu, z něhož Svědectví

přetisklo v plném znění první kapitulu jako příspěvek k tehdejší diskusím "o svobodě, svědomí i odpovědnosti spisovatele a umělce politicky či ideologicky angažovaného" /6/24/383, léto 1964/. Teigeho text si zachovává aktuálnost podnes, zejména svým odmítáním služebnosti a nástrojovosti umění, krátce všech příkazů a zákazů udělovaných zvenčí. Je to také pozoruhodné zrcadlo nastavené skutečnosti, že dogmatická levice ani za těch dlouhých čtyřicet let nedokázala postoupit o jediný krok blíž k řešení problému, jež otevřel svou polemikou Teige – pokud ovšem nenazveme řešením likvidaci, často i fyzickou, těch, kdož se odmítli podrobit.

Teige sám připomíná ve svém Surrealismu proti proudu 1. sjezd sovětských spisovatelů z roku 1934 a hovoří o něm s uznáním, aniž si uvědomuje, že už sama idea takových sjezdů má v sobě cosi zásadně monstrózního a nebezpečného, protože předpokládá mlčenlivé přijetí řady nepřijatelných premis, například jediné strany, jediného centra moci, jediného řízení kultury atd. Historie našich spisovatelských sjezdů to potvrzuje, jakkoli významná byla jejich role pro naši kulturu a dějiny vůbec. V podstatě to byla vždycky utkání mocenského aparátu s jedinci, kteří se mu dokázali na jeho vlastní půdě více či méně otevřeně vzepřít.

To se jeví i na rozsáhlých materiálech, jež o obou spisovatelských sjezdech z šedesátých let pohotově publikovalo Svědectví. K třetímu sjezdu roku 1963 připravil P. Tigrid jakýsi diskusní "stříhový" film ze skutečných, byť porůznu a odděleně publikovaných výroků tehdejších představitelů čs. kultury – L. Mňačka, J. Trefulky, J. Šotoly, P. Števečka, B. Březovského, K. Bartoška, J. Wericha, K. Kosíka, M. Kundery, E. Goldstueckera aj. /5/20/273, jaro 1963/. Škoda jen, že k těmto oficiálním projevům nemohlo být nastaveno zrcadlo v podobě názorů řady nuceně mlčících umělců, názorů, které si postupně razily cestu na světlo a které si dokonce postupně přisvojovali i mnozí z těch, kdo je dřív vehementně a dokonce mocí popírali. Jediným hlasem této druhé tváře skutečnosti byla báseň V. Holana, jež onu pomyslnou diskusi uzavírala /5/20/306, jaro 1963/. Jakkoli řekla to hlavní: "A je takové ticho, že je musíš vyslovit, / a to ty, právě ty!", bylo by bývalo zapotřebí to ticho trochu víc konkretizovat.

Čtvrtému sjezdu spisovatelů o čtyři roky později a historickým okolnostem, v nichž se odehrával, věnovalo Svědectví prakticky celé číslo 8. ročníku z podzimu 1967 /str. 451–548/. Je to dnes sbírka historického významu a to nejen pro čs. kulturu, ale i pro jeden z uzlových bodů naší nedávné historie – Pražského jara 1968. Ke sjezdovým dokumentům jsou připojeny i ohlasy ze světového tisku, jež bychom dnes pracně shledávali. Obdobně jsou uspořádány i další dva oddíly: první o procesu s J. Benešem, K. Zámečnickem a P. Tigridem /549–582/, druhý o případu L. Mňačka /583–602/.

To všechno je dnes už historie, ale historie, která přímo nutí srovnávat. Co se dělo roku 1967 po sjezdu, ta několikaměsíční malá, předběžná normalizace, to dnes trvá v monstrózních rozměrech už přes deset let.

X X X

Je to už trivialita: jednou ze základních slabostí čs. kultury a vlastně celého veřejného života je naprostý nedostatek skutečné kritiky.^{/7/}

Jak se ukazuje, kritik zřejmě nemůže vystačit s onou vnitřní svobodou, s kterou se musí často spokojovat spisovatel. A je pozoruhodné, že krize kritiky, o níž je řeč, se rovněž do jisté míry a z různých důvodů promítá i do svobodného prostředí, krátce do exilu. Četba prvních devíti ročníků Svědectví je v tomto směru dost poučná: lze tam totiž najít několik zajímavých rozběrů k tomu, co bychom rádi nazvali kritickou osobností, ale žádný z nich neměl dokonce potřebně dlouhý dech. Zřejmě k tomu chyběly podmínky, materiální i jiné; česká společnost jako by si stále ještě nemohla dovolit luxus nezávislé kultury...

Přes všechny tyto snadno představitelné potíže přineslo Svědectví řadu recenzí a studií, jejichž soubor, viděný z dnešní perspektivy, má dokonce jistou reprezentativní hodnotu: je to svým způsobem obraz naší literatury padesátých a šedesátých let. Má ovšem některé závažné mezery, například takřka naprosté opomíjení poezie, ačkoli právě ta byla často laboratoří myšlenkových i formálních výbojů,

kterých pak využila próza, případně divadlo a film. Tigridova připomínka Hrubínovy knihy *Můj zpěv* /1/2/134, jaro 1957/ je právě tou výjimkou, jež potvrzuje pravidlo – a kromě toho její polemický osten mříří opět mimo poezii. Seznam autorů, kteří by byli zasluhovali pozornost a dovoluvali kritikovi zhodnotit nejen jejich vlastní dílo, ale i stav soudobé čs. poezie a literatury vůbec, by byl příliš dlouhý a pravděpodobně i subjektivní. Přesto by bylo užitečné se o něj pokusit a od něho pak přistoupit k činu, k řadě studií o těch opomenutých. Tím spíš, že doma bychom se jich za současné situace nedočkali. O aktuálnosti takových prací není třeba mít obav.

Pochopitelnější byly mezery v oblasti dramatu, kde je inscenace často rozhodující složkou konečné podoby díla. Tím zajímavější byla proto například recenze Hrubínovy *Srpnové neděle* z pera Petra Dena /3/11/280, 1960/, stať V. Pešky o *Karvašově hře Antigona* a ti druzí /5/20/334, jaro 1963/ a referát J. Dreslera o goettingenské inscenaci *Kunderových Majitelů klíčů* /6/22/179, podzim 1963/. Význam takových článků spočívá především v tom, že hodnotí naši domácí produkci z hlediska vzdáleného diváka.

Oba poslední referáty byly doplněny ukázkami; ještě dál šlo Svědectví v tomto směru, když J. Topolovi otisklo celou jeho hru *Konec masopustu*, jak už jsme se o tom zmínili. Předznamenalo tím způsob, kterého v pozdějších ročnících užívalo častěji, například u aktovek V. Havla. V prvních ročnících však dramatik Havel přišel zkrátka, ačkoli v té době se už jeho hry uváděly po celé Evropě. Je to škoda – taková osobní svědectví, takové referáty o inscenacích čs. her v cizině z pera Čechů a Slováků by mohly mít osobitou cenu.

Pokud jde o prózu, je její obraz v recenzích a kritikách Svědectví poměrně nejvyváženější. I zde ovšem leccos chybí; člověk má při zpětné četbě pocit, že někdy hrály mimoliterární úvahy příliš velkou úlohu, ať už při výběru nebo při posuzování, ale tomu se lze asi těžko vyhnout. Někdy prostě příliš upoutává pozornost aktuální námět a bezprostřední politický význam recenzovaných knih. Jistý druh senzačnosti, připouštěné doma, jako by se odrážel i za hranicemi. Snad právě tím se stalo, že zůstal nepovšimnut například tak

zajímavý autor jako Jiří Weil, abych připomněl apoň jeden konkrétní případ. Ostatně daleko překvapivější je, že se zásadnější studie nedočkal ani E. Hostovský.

Jistě to záleželo na osobním vkusu a motivaci kritiků. Jan Tumlíř napsal kdysi svoji studii na okraj Škvoreckého Zbabělců nepochybně také proto, že to byla do značné míry také kniha o jeho vlastním světě /2/9/369, 1959/. Poněkud jiný byl už výchozí bod I. Kordy v úvaze o Škvoreckého Legendě Emoeke /6/23/277, jaro 1964/. Zajímá jej spíš jazyk a struktura novely; podobně tomu je nakonec i v jeho recenzi Nylonového měsíce J. Blažkové /5/19/255, podzim 1962/ a hlavně v zamyšlení nad třemi knihami V. Linhartové /7/28/421, jaro 1966/.

V prvních ročnících referoval o nové próze s jistou pravidelností Petr Den. Přivítal román E. Valenty Jdi za zeleným světlem /2/6/191, léto 1958/, referoval s jistým překvapením o Ptáčnickově Městě na hranicích a s jistým zklamáním o Frýdově novele Kat nepočká /3/10/144, 1959/ a podobně byl spíš zklamán Hrubínovou Srpnovou nedělí, ve srovnání s Lustigovými Démanty noci /3/11/280, 1959/. Předností těchto recenzí byl jistý jednotící názor, daný osobou autora, nevýhodou jistá náhodnost výběru, jíž si byl kritik ostatně vědom.

Předností jednotného pohledu se vyznačovaly i dvoudílné Poznámky k nové české a slovenské próze od H. Koskové /8/31/403, jaro 1967 a 9/34–36/322, zima 1969/. Slovo "poznámky" v titulu je rozhodně příliš skromné; je to nepochybně jeden z vážných pokusů o úhrnný pohled na čs. prózu z konce šedesátých let. Jeho předností je mj. také odstup, z něhož jsou probírané knihy nazírány. Zároveň však takový vzdálený pohled trpí jistým rozostřením hodnot a měřítek, konkrétně u takového L. Fuchse na jedné a L. Vaculíka na druhé straně. Fuksova tvorba, včetně Variací na temnou strunu, o nichž v Poznámkách jde, mi připadá přeceněná, Vaculíkova Sekyra se mi zdá u H. Koskové silně podceněná. Ale to už jsme možná v oblasti osobního vkusu; další vývoj obou autorů dal však spíš za pravdu u prvního starým pochybnostem a u druhého oprávněným nadějím.

Kromě těchto dvou prozaiků píše H. Kosková o J. Johanidesovi /Podstata kamenolomu/, K. Michalovi /Čest a sláva/, J. Hendrykové /Cena za Rubikon/ a J. Jedličkovi /Kde život náš je v půli se svou poutí/. V druhé části si autorka všímá ještě M. Kundery /Žert/, K. Pecky /Horečka/, R. Slobody /Britva/, J. Frieda /Pověst/, I. Vyskočila /Kosti, Malé hry/, A. Klimenta /Hodinky s vodotryskem/, J. Puťka /Vražedná neděle/, V. Párala /Katapult/ a J. Škvoreckého /Konec nylonového věku/.

Závěrem této pasáže o kritice ještě zmínku o jedné recenzi a jedné studii, jejichž autorem je V. Peška. Jeho esej Viditelné a neviditelné, k české kulturně politické situaci 1961 /4/15/217, podzim 1961/ je rozbohem některých hlavních témat oficiální kulturní politiky, jak se projevují v jediné uznávané umělecké doktríně – v socialistickém realismu. Jeho základní ideou, jak Peška ukazuje, je zásadní služebnost, nástrojovost umění: úkolem tvorby je nakonec realizovat to, nač politika se svými obrovskými prostředky pořád sama nestačí, totiž z m ě n i t s v ě t a v y t v o ř i t n o v ě h o č l o v ě k a. "Této terapii je 'starý' český člověk podrobem již 13 let," píše V. Peška a podrobně vypisuje její aspekty a výsledky v českém prostředí.

Studie stojí za čtení ještě dnes; už proto, že řada lidí z oblasti politiky – a to i těch, kteří se domnívají, že se už zbavili svého někdejšího dogmatismu – má i nadále sklon pohlížet na umění úzce utilitárně, vidět v něm pouhý nástroj a přenášet na jeho bedra úkoly, které jsou záležitostí zcela jiných oborů, hlavně politiky samé. Stále ještě nepochopili, že nic splovat nemůže.

Dodatkem k této studii je Peškova recenze knížky M. Drozdy a R. Parolka Umění v kulturní revoluci, jedna z mála, jež Svědectví z oblasti čs. ideologické literatury otisklo /5/18/179, léto 1962/. Spisek obou českých teoretiků, výklad oficiální neostalinské kulturní politiky konce padesátých let, byl následujícím vývojem překonán a jako většina takových elaborátů může vzbuzovat "nanejvýš ironii, veselí a smích." Bohužel tento smích nás rychle přejde, jakmile si uvědomíme, že tytéž teoretické úvahy jsou základem čs. kulturně politické praxe i dnes.

Rozdíl je snad jen ve větší důslednosti a bezohlednosti, s níž dnešní kulturní politika navazuje na odkaz padesátých a šedesátých let. Na odkaz těchto let však navazuje i dnešní druhá, paralelní kultura. Toto období totiž nebylo v kultuře ani zdaleka tak jednotné a jednoznačné, jak se to občas líčí. Skutečný kulturní pohyb se často odehrával mimo oficiální proud, na jeho okraji a navzdor jeho tlaku. Mnohé z toho, jak jsme viděli, se jeví i v prvních ročnících Svědectví, které se tak stává jedním ze zrcadel odvrácené tváře naší nedávné historie. Právě proto stálo za to zabývat se podrobně jeho přínosem pro čs. kulturu a zejména literaturu. Obraz, který Svědectví přináší, je pochopitelně vymezen možnostmi i posláním časopisu; ale i tak potvrzuje, co lze říci obecně o vývoji, který vedl k Pražskému jaru 1968 a jež se rád vykládá především jako dílo vnitřního pohybu v oficiálních strukturách režimu, jmenovitě v jeho rozhodující složce, ve straně. Daleko méně se hovoří o stále silnějším tlaku, zejména morálním, ale také intelektuálním a nakonec i sociálním, který na tento pohyb spolupůsobil a který vycházel z odvrácené, neosvětlené části společnosti, jež měla na své straně čím dál víc pravdy.

Dějiny této odvrácené tváře střední a východní Evropy nebyly zatím ještě napsány, nejspíš také proto, že dosud nebyla uznána její závažnost, jinými slovy že neodpovídá utkvělým představám a šablonám, jimiž se skutečnost obvykle poměruje. V rámci oficiálních dějin, které jsou především dějinami strany, režimu, jeho představitelů a třeba i jeho omylů, procesů, zločinů, ale ne už jeho obětí a celé té vrstvy mlčících, vyřazených, krátce skutečného lidu – v rámci takto viděných dějin pak nutně připadají občasné výbuchy mas hlásících se o slovo jako v jádře cosi nepatřičného, zřejmě nahodilého a proto nepodstatného; podstatný je jedině řád, který na čas porušily a jež nutno znovu nastolit. Teprve když tato odvrácená a temná tvář naší skutečnosti na sebe soustředí reflektory na delší čas, jako dnes v polském případě, ukáže se, že nejde o výjimku z řádu, ale naopak o potvrzení řádu, ovšem jiného, z oficiální perspektivy neviditelného a hlavně nepřijatelného.

K poznání oné odvrácené podoby naší skutečnosti přispělo svým

dílem i Svědectví. Jak jsme viděli i z těchto neúplných poznámek, poukazovalo od počátku na neúplnost a tedy nepravdivost oficiálního obrazu čs. kultury, zdůrazňovalo jeho zamlčené, bagatelizované, přehlížené hodnoty, dávalo slovo autorům a dílům, která dokládala, že těžiště naší tvorby leží jinde, a to v oblasti, která se dnes formovala jako paralelní kultura, a už tímto faktem se samo stalo její součástí.

POZNÁMKY

/1/ Něco z tohoto zákulisí proniklo na otevřenou scénu v redakčním prohlášení Světové literatury v 3. čísle 13. ročníku uprostřed Pražského jara 1968. Píše se tam mimo jiné: "Za celou dobu svého trvání se /SL/ nikdy nesetkala ani na ministerstvu kultury, ani na příslušném oddělení ÚV KSČ s jakoukoli faktickou podporou při zajišťování svých existenčních potřeb. Zato od prvních čísel musela čelit jak dogmatickým a puritánským zásahům Hlavní správy tiskového dohledu a dřívějších stranických orgánů, tak oficiální kritice v Rudém právu a jiných časopisech. Podotýkáme, že nešlo o kritiku umělecké úrovně. Zásahy se stupňovaly a již v druhém ročníku 1957 byla Světová literatura osočena z revizionismu pro otištění statí jugoslávských estetiků Janka Kose a Josipa Vidmara. Zásahům tiskového dohledu padly za oběť dokonce i reprodukce děl sovětského sochaře Ernsta Neizvěstného nebo polemická esej o angažovanosti v literatuře od D. Čosiče, předního jugoslávského spisovatele a člena Ústředního výboru KS. Západní autoři museli procházet důsledným kádrováním /např. Camus mohl vyjít až po svém tragickém skonu/. Některá jména se mohla objevit jedině za předpokladu, že byla zaštitěna přijatelnými autoritami. Je zřejmé, že tato atmosféra

nedovolila ani pomyslet na publikování některých autorů, s nimiž se naši čtenáři setkají v nejbližších číslech /Malraux, Pasternakův Doktor Živago, Orwell, Solženicyn, Koestler, Deutscher/..."

Závěrem toto prohlášení požaduje zrušení cenzury, "o jejímž katastrofálním vlivu nejen na naši literaturu, ale i na literatury ostatních postižených zemí jsme se při své práci tolikrát přesvědčili."

Ze slibů, o nichž je v prohlášení řeč, se podařilo splnit jen část; číslo s Koestlerovým románem Tma o polednách /původně 14/3/22, 1969/ nemohlo vyjít, ač už bylo zcela vytištěno, a právě tak nevyšlo v původní podobě ani následující číslo s ukázkami ze Solženicynova románu V kruhu prvním /původně 14/4/181, 1969/. Na Orwella a Deutschera už nedošlo vůbec; prošla pouze připomenutá recenze s ukázkami z Pasternakova Doktora Živago /14/1/122, 1969/, obdobná recenze Malrauxových Antimemoárů /13/4/192, 1968/ a studie o Solženicynově Rakovině s větší ukázkou /13/4/214, 1968/.

/2/ Osobitou úlohu sovětské literatury pro rozšiřování prostoru pro pravdu a svobodu vystihla nakonec i cenzura, zejména normalizační, když překazila vydání některých sovětských knih, případně zabránila uvedení některých sovětských her s poukazem, že naše publikum není pro ně dosud zralé.

/3/ Pro úplnost připomeňme snad ještě recenzi Čepových úvah Samomluvy a rozhovory /Svědectví, 4/13/79, jaro 1969/.

/4/ Už jen proto bude důležitý daleko úplnější a hlavně necenzurovaný Slovník českých spisovatelů, jež připravila v Čechách skupina spisovatelů, kritiků a literárních historiků pro neoficiální domácí edice a pro torontské nakladatelství 68 Publishers, kde má vyjít v nejbližší době.

/5/ Na okraj připomeňme ještě další dvě Kautmanovy monografie – jednu věnovanou Dostojevskému, druhou Kafkovi, nemluvě o jeho ostatních studiích a několika zajímavých novelách a románech, známých rovněž jen z kopií a neoficiálních edic.

/6/ Mannův dopis upozorňuje na naléhavou potřebu publikovat řadu korespondencí našich spisovatelů, které už existují přepsané v různých souborech, přinášejících pozoruhodná svědectví o jejich autorech i adresátech, ať už jde o F. Halase, V. Holana, J. Čepa, J. Demla, J. Zahradníčka nebo další. V Halasově korespondenci lze například najít pasáže, které svým stylem vyvracejí do značné míry znění jeho údajné závěti, zároveň však v několika shrnujících řádcích potvrzují její základní smysl. Čs. zahraniční časopisy by se zde měly postupně ujmout zcela základní konzervační úlohy, protože doma není naděje, že by se takové dokumenty v dohledné době zveřejnily a zpřístupnily dalšímu studiu; hrozí spíš nebezpečí zničení nebo dlouhodobého založení.

/7/ Viz podrobněji K. Chvatík, Funkce kritiky ve společnosti v krizi; Listy 9/6/51, listopad 1981.

VILÉM PREČAN

SVĚDECTVÍ
A ČESKOSLOVENSKO
DO ROKU 1968

VILÉM PREČAN:

SVĚDECTVÍ A ČESKOSLOVENSKO DO ROKU 1968

DNES UŽ VÍM, PROČ JSEM SE TOLIK BRÁNIL PŘISLÍBIT referát. Tušil jsem – a také se bál – že to bude znamenat také, nebo dokonce především, něco velmi osobního, že si přemýšlením o ceně Svědectví člověk chytě nechtě bude oživovat některé ze svých vlastních nejsilnějších generačních zážitků a znovu se zmítat v síti nikdy nekončících úvah o československé současnosti dvacátého století a dilematech naší doby. Tušil jsem, a zde si to potvrzuji, že hovořit o Svědectví a bilancovat čtvrtstoletí jeho existence bude jistý druh vivisekce, pitvání něčeho velmi živého, vivisekce sebe sama.

Chtěl jsem si vytvořit ochranný krunýř proti všemu příliš osobnímu a učinil jsem k tomu dvojitá opatření. Předně jsem si uložil za domácí cvičení souvislou četbu všech šestnácti ročníků Svědectví. Ke zvládnutí úkolu jsem se vyzbrojil barevnými tužkami a štosem kartiček; četl jsem, podtrhoval, dělal excerpta, ba dokonce jsem sestavoval dílčí seznamy článků ve Svědectví podle tématických okruhů. Z toho mi vznikl jako vedlejší produkt – a úkol pro budoucnost – nedokončený pokus o srovnání, které z událostí, jež se odehrály v tom kterém roce jak v Československu, tak ve světě, našly místo – ať už v jakékoli podobě – na stránkách časopisu, a naopak co z toho, co v retrospektivě považujeme za podstatná znamení doby, si do Svědectví cestu nenašlo.

Rozhodl jsem se dokonce přijít na kloub početní záhadě, proč slavíme čtvrtstoletí Svědectví, ale přitom máme pouze šestnáct ročníků časopisu. Dnes to už vím. Od vyjití prvního čísla s datem 28. října 1956 uplynulo dvacet pět let. Za tu dobu vyšlo celkem šestnáct římsky číslovaných ročníků Svědectví, každý po čtyřech číslech; do dnešního dne celkem 64 čísel. V původním vydání však neexistují čísla 5, 6, 7 a 8 – II. ročník byl totiž číslován znovu od začátku, jedna až čtyři. III. ročník začal číslem devět – a tak už to zůstalo

jako průběžné číslování až do dnešní čtyřiašedesátky. Jeden ročník vyšel tedy v průměru za půldruhého kalendářního roku.

Svědectví vycházelo v rozmezí tří až šesti měsíců. Jediná delší cé-sura byla mezi dvojčíslem 32–33, jež vyšlo koncem roku 1967 jako poslední číslo ročníku VIII a první číslo ročníku IX, a trojčíslem 34–35–36, tj. pokračování ročníku IX ze začátku roku 1969. Tato přetržka delší než jeden rok byla později zdůvodněna politickými ohledy: "Tento časopis... nevyšel po dobu trvání pražského jara, jen aby odpůrcům reformem nebyla dána záminka podle hesla "hledte, kdo vás chválí!" /V poznámce Salva do přátel, č. 46 dané do tisku 25. 8. 1973, str. 188/.

Nejútlejší bylo číslo první, mělo pouhých 54 stran, a celý první ročník vyšel na 250 stranách; v průběhu ročníků II – VIII osciloval rozsah čtyř čísel jednoho ročníku kolem čtyřset stran. Od X. ročníku začalo Svědectví nabývat stále více na objemu: poslední dva ročníky – XV. a XVI., tj. čísla 57–60 a 61–64, měly pak už po více než osmistech stranách. A ještě poslední údaj z této malé statistiky: Za prvních jedenáct let existence do roku 1967 vyšlo celkem 33 čísel Svědectví o celkovém rozsahu 3.058 stran; za necelých dalších dvanáct let, od začátku roku 1969 /trojčíslí 34–35–36/ do června 1981 /č. 64/, vyšlo 31 čísel časopisu v rozsahu 5.742 stran.

Jen zcela na okraj: Dovedu si představit, co se za těmi početnými "záhadami" skrývá, kolik úsilí a námahy bylo třeba vynaložit, kolik překážek překonat, aby časopis vycházel nepřetržitě a v podstatě pravidelně, kolik práce a odříkání to stálo. S trochou závisti myslím na polskou Kulturu, která vycházela od počátku jako měsíčník a čítá dnes přes 300 čísel.

K několika statistickým a tematickým přehledům, které jsem si při četbě sestavil, patří také ten, v němž je zaznamenáno, co bylo v kterém čísle nejpozoruhodnější nebo tematicky či jinak nové oproti číslům předcházejícím. Pro osvěžení paměti aspoň několik málo údajů z této tabulky. V dvojčísle 3–4 z podzimu 1957 zahájilo Svědectví uveřejňování rozsáhlých historických studií k nejnovějším dějinám Československa. Byly to Benešovy moskevské cesty z pera E. Táborského. V témž dvojčísle reagovala redakce poprvé na ohlasy

čtenářů z Československa a děkovala za literární příspěvek brněnskému autorovi. Už v prvním čísle byly přetištěny drobnosti domácích, tj. v Československu žijících autorů – po jedné básni J. Seiferta a J. Kostry a dvoustránkový text V. Černého. Prvním v Československu žijícím autorem, který byl ve Svědectví publikován rozsáhle, byl Josef Škvorecký, a to závěrečná kapitola z jeho Zbabělců /č. 9 z léta 1959/. Nemohu se nezmínit o studii, k níž se sám vracím znovu a znovu: na jaře 1959, v čísle 8 – tj. ve čtvrtém čísle II. ročníku – vyšla první část Tigridova Marxe na Hradčanech. Číslo 13 je pozoruhodné hlavně rozsáhlým triologem Československo a jeho lid – situace a výhledy na prahu nového desetiletí /jaro 1961/ a v čísle 14 najdeme reakci anonymního domácího čtenáře na onen triolog /str. 139–152/, jež mi připadá jako předmluva či pomyslný první díl Šimečkova o mnoho pozdějšího Obnovení pořádku.

Od čísla 23 /jaro 1964/ vede Svědectví stálou rubriku knih a článků o Československu. Takto by se dalo pokračovat až k té novince, již bylo číslo 59, ono "pražské číslo," celé redigované v Praze /vyšlo v říjnu 1979/.

Druhé ze dvou opatření, o jejichž účelu jsem se zmínil na začátku, byla soukromá anketa "SVĚDECTVÍ A ČESKOSLOVENSKO DO ROKU 1968." Vypracoval jsem dotazník s mnoha otázkami a zaslal jej 120 osobám, které žily do roku 1968 v Československu a nyní jsou v exilu; mohl jsem se obrátit jen na ty, jejichž adresy jsem měl a kteří nebyli na konci 60. let mladší než 18 let.

Nedělal jsem si iluze, že na základě takto omezeného výzkumu by bylo možné vyvozovat zevšeobecnující závěry, sestavovat statistiky a tabulky apod. K tomu by musel být počet dotazovaných vyšší a jejich vzorek reprezentativnější co do sociálních a věkových skupin; musel bych mít také možnost obrátit se na část čtenářů Svědectví, kteří žijí v Československu. Anketa mi ovšem přinesla mnohé zajímavé, důležité a někdy i překvapivé poznatky, například o tom, kdo do roku 1968 nikdy neměl Svědectví v rukou, kdo četl jen jedno nebo dvě čísla, anebo kdo a proč je nečetl pravidelně, třebaže k tomu měl příležitost. Ale ani z toho nelze dělat závěry o tom, jaký mělo Svědectví vliv na tu či onu sociální či profesionální vrstvu

nebo na československý vývoj vcelku. Vliv žádného časopisu se přece neomezuje jen na jeho přímé čtenáře. Uvědomíme-li si, že v našem případě stačilo, aby se Svědectvím, informacemi a myšlenkovými podněty v něm obsaženými přicházeli do styku někteří z těch, kteří měli vliv na formování veřejného mínění, psali do novin, pracovali v rozhlase, byli v každodenním styku se svými posluchači jako vysokoškolští učitelé, zaváháme nad výsledky jakéhokoli statistického měření.

Anketa mi měla pomoci se odosobnit, shromáždit a pak sestavit do sdělných výpovědí hlasy jiných. A byla to také naslepo hozená udice: jakou vzpomínku vyvolají suché otázky dotazníku, jakou strunu rozezvučí, koho a jak vyprovokují k výpovědi, jež potvrdí, anebo naopak zkoriguje ustálené představy, založené často jen na dílčí zkušenosti. V tom ohledu přinesla anketa velmi mnoho; využívám této příležitosti k tomu, abych poděkoval všem, kdo si dali práci s odpověďmi. Je to materiál tak bohatý, že teprve budu muset uvážit, jak ho zpracovat pro zveřejnění; zachovám přitom samozřejmě anonymitu respondentů, podobně jako při citacích v tomto referátu.

Čím více jsem se začítal do celého souboru Svědectví, tentokrát zcela jinak, s jiným cílem, s jinak zaostřeným pohledem a s jednoznačně analytickým záměrem, tím silněji jsem cítil, že nejobecněji a přitom nejpřesněji lze Svědectví charakterizovat pojmem výjimečnosti: Svědectví nejen jako výjimečný časopis v řadě desítek titulů exilového tisku, z nichž ne jeden má tradici daleko delší než dvacetpět let, ale jako výjimečný jev československého exilu, poválečné československé žurnalistiky, poválečného československého politického myšlení a poválečné československé duchovní a politické kultury vůbec.

Po všem, co tu bylo do této chvíle řečeno, je to ovšem konstatování zcela banální, obecně sdílené, jak si nyní potvrzují; nicméně platné. Výjimečná je i okolnost, že právě u Svědectví máme k dispozici reprint jinak už v úplnosti neobstaratelných prvních sedmi ročníků. Stejně výjimečným faktem bylo pro mne i to, že na můj dotazník mi odpověděl každý druhý adresát; v době, kdy jsme s to písemně

odpovědět na sotva desetinu dopisů, které dostaneme a kdy většinu záležitostí vyřizujeme telefonicky. První odpověď jsem dostal už dva dny po odeslání dotazníku; někteří adresáti obdrželi můj dopis v den, kdy odjížděli na dovolenou, ale ještě před odjezdem mi odpověděli. Zřejmě také oni měli pocit, že jde o něco výjimečného, důležitého, že informace týkající se Svědectví je závažná, cenná. Od jednoho dotázaného, který – pokud vím – osobní dopisy snad vůbec nepíše a na dopisy neodpovídá, přišlo poctivě čítáno 150 řádek textu; podobně rozsáhle mi napsal jiný čtenář z Vídně.

Některé odpovědi jsou intimní svědectví současníků a obsahují – v několika málo slovech nebo větách – závažné výpovědi o etapách politického a lidského uzrávání té či oné vrstvy československé inteligence. Zde je jedna z nich: "Moc se toho ode mne nedozvíš, ale aspoň jsem si i já uvědomil, jaké jsem to měl v těch 'reformních' letech klapky na očích. Poprvé jsem měl Svědectví v rukou v roce 1965; na jakémisi festivalu v zahraničí mi bylo vhozeno anonymně do mého novinářského poštovního boxu. Platforma takového nekomunistického demokratismu pro mne tehdy ještě nebyla přijatelná... To štvání proti Tigridovi v našem tisku jsem bral s rezervou, zdálo se mi, že je to zajímavý pán, ale generačně jsem ho zařazoval někam k Ferdinandovi Peroutkovi. Vcelku však mne emigrace, její postoje a boje moc nezajímaly, zdálo se mi, že jakékoli řešení či zlepšení můžeme přivodit jen my sami a že jejich pomoc či rozumy na to nepotřebujeme... Jeden redakční kolega častěji hovořil o tom, že byl v Paříži u Tigrida, ... trochu jsem se divil, ale jistě jsem se nepohoršoval 'jak vůbec mohl' a představa Svědectví se mi trochu přiblížila, personifikovala. Proto jsem už na aféru kolem Jana Beneše reagoval tak, že jsem v duchu souhlasil s principem spolupráce se Svědectvím, třebaže ne pro svou osobu – to mi vůbec nepřišlo na mysl, a mrzelo mne, že mu na to přišli. V tehdejšími kontextu se mi také zdálo, že je to nepříjemný trumf v rukou partaje proti nám všem. Změny svého postoje – a to velmi kladné – jsem zaznamenal až po roce 1968; začal jsem Svědectví pravidelně číst a vážit si jej, třebaže jsem nesouhlasil vždy se vším."

Výjimečnost a mimořádnost, jímž se vyznačovalo Svědectví a s

ním spojená vrstva politické emigrace – řeč je stále o období do roku 1968 – vidím na prvním místě v jeho sepětí s vývojem v Československu, v tom, že se stalo politickou silou v zemi, z níž tato emigrace pocházela. Při podrobnějším čtení jsem zjistil, že toto bylo konstatováno již před 14 lety, na jaře 1967, v 31. čísle Svědectví, ve III. části Tigridovy Politické emigrace v atomovém věku: "... převážná většina příslušníků československé poúnorové emigrace v podstatě přijala zásadu styku a dialogu s lidmi z druhého břehu. . . . A tak tato emigrace nejenom unikla tvrdému exilovému osudu vlastní izolace, zkostnatění a bezvýchlednosti, ale naopak stojí dnes po boku nejlepších sil vlastního národního celku v jeho úsilí o širší svobody, o spravedlivější život, o fungující politický a hospodářský model doma, v Československu. To znamená, že se stala v zemi, z níž vyšla, politickou silou, že se napojila na společenský proces, který živelně probíhá a který, podle našeho soudu, je nezadržitelný . . . Poúnorová emigrace je dnes aktivním partnerem těch sil, jež doma odhalují omyly, přečiny a krutosti jedné nešťastné éry, ba často i nesmyslnost a marnost podnikání mužů minulosti, kteří jsou teď v Praze u moci. Pokouší se také potírat přízrak marnosti, únavy a hlavně izolace, který obchází jak mládež, tak vzdělance, na nichž spočívá hlavní břemeno tohoto zápasu. Je tedy částí významného společenského procesu o národní obrodu, bez níž si československou budoucnost nelze představit..." /Svědectví č. 31, str. 346 n./.

Bylo zde již řečeno, co všechno bylo na počátku tohoto procesu, v jehož průběhu se Svědectví stalo spoluvytvářejícím faktorem domácího politického a duchovního života v Československu, jaké úvahy a prognózy pro budoucnost byly v pozadí založení a počáteční aktivity Svědectví; přičiním k tomu ještě později poznámku o koncepci gradualismu. Ale snad ještě důležitější než teoretické a politické koncepce bylo to, co kdesi formuloval Pavel Tigríd jako víru v nevykořenitelnost a nezničitelnost lidské touhy po životě ve svobodě a v důstojnosti. To i u těch, kdož byli v zajetí dogmat komunistické ideologie. To byla po mém soudu ta nejdůležitější sázka, sázka na nevykořenitelnost touhy po životě ve svobodě a lidské dů-

stojnosti, jež vyšla naplno a dokonale, na rozdíl od všeho ostatního, co bylo a je jinak, než jak to bylo prognostikováno a kalkulováno.

V etapě svého působení do roku 1968 mělo Svědectví možnost velkého vlivu a působení na oficiální struktury režimu, otevřené a přístupné změnám. Nastavilo zrcadlo politické a duchovní krizi společnosti, kterou vyvolala v Československu již první léta stalinismu. Zároveň Svědectví soustřeďovalo intelektuální síly emigrace k tomu, aby pomohlo, především československé mládeži a inteligenci, překonat důsledky dlouholeté přetržky kontaktu s duchovními proudy ve světě a izolace od západních civilizačních center, jakož i následky ideologické a politické indoktrinace a informačního monopolu režimu. Soustřeďovalo síly k obnově jednoty české literatury a duchovní kultury vůbec. A nabízelo dialog těm, kdo "možná jsou nositeli stranických legitimací či stranických funkcí, kteří však z vnitřního přesvědčení, z poznání usilují o revizi jak teorie, tak praxe komunismu" /Svědectví č. 8, jaro 1959, str. 366/.

Svědectví bylo od počátku citlivým seismografem, který zachycoval signály domácích pochybností a kritiky, stejně jako všechny, často teprve tápavé a nesmělé návrhy na nápravu omylů, chyb a zločinů; vracelo je s diagnózou příčin nemoci na stránkách časopisu zase zpátky. Podobně zaznamenávalo s porozuměním vše, co vytvářelo naději z hlediska duchovní obrody společnosti, všechny domácí pokusy o osvobození se z nadvlády komunistické ideologie; soustřeďovalo svědectví o nich na stránkách časopisu a zprostředkovávalo tak jejich poznání emigraci jako celku a jejím prostřednictvím zainteresovaným kruhům v celém světě.

Dialog, který Svědectví vedlo s "domovem", byl kritický. Svědectví se stalo faktorem, aktivním činitelem domácího československého vývoje také proto, že nikdy nepřítakávalo komunistické ideologii a praxi, třebaže z toho bylo některými vrstvami obviňováno. Po vyjití 1. čísla Svědectví vydal Výbor pro svobodné Československo ve Washingtonu provolání, v němž se mj. pravilo: "Základní politická linie /tohoto časopisu/ je dána koncepcí koexistence mezi zeměmi komunistickými a demokratickými režimy, jak ji pojímá Chruščov . . . Omývání komunistů a vyvolávání mylných představ o re-

formních silách, které by byly s to přetvořit komunismus, musí nakonec vnést zmatek do řad protikomunistických a rozleptat ducha odporu doma..." /Podle Svědectví č. 31, str. 344/

Naopak, čím silnější byly hlasy kritiků uvnitř oficiálních struktur režimu samotného, o to silnější byla kritika ze strany Svědectví, namířená proti nedůslednosti a polovičatosti kritiky, vycházející z komunistických řad. Svědectví nepoklepávalo po ramenou; vždycky propichovalo bubliny sofismat instrumentálního marxismu a nepřestávalo rozlišovat mezi komunistickým revizionismem a demokracií.

Princip dialogu zůstával však vždy základním postojem; Svědectví nezavíralo dveře před těmi, kdo hledali cestu z krize společnosti, třebaže byli touto krizí spoluvinní. Na to vzpomíná po letech jeden ze současníků, když píše o svém prvním setkání s časopisem Svědectví v roce 1959: "Toto jedno číslo Svědectví jsme vítali – šlo o tři novináře ve věku něco přes 30 let – jako první ukázkou toho, že aspoň u části emigrace dojdeme i my, komunisté na nižších úrovních režimu a hlavně novináři nezastávající mocenská postavení, porozumění a ochotu diskutovat o tom, co s tím máme dělat, s tím bordelem, do kterého jsme se zčásti vlastní blbostí dostali."

První setkání se Svědectvím, první informace o jeho existenci měly nejrůznější podobu. Byl to zahraniční rozhlas /Svobodná Evropa/, sdělení spoluvězně v leopoldovské věznici někdy v roce 1958 nebo 1959, jak mi sdělil bývalý vězeň z Leopoldova, docela praktická návštěva "Czechoslovak Store" – obchodu na 1. avenue newyorského Manhattanu, ale také seminář docenta Jaroslava Šabaty v druhém semestru filozofické fakulty v Brně v polovině 60. let, jak mi napsal tehdy devatenáctiletý čtenář, jiný mladý člověk se tehdy dostal ke Svědectví, jak píše, výměnou za čtyři čísla magazínu Der Spiegel.

Prvotní reakce a rezonance se různily: podle věku, podle politického postoje, podle toho, zda šlo o příslušníka "třídy vítězů", nebo "třídy poražených." Uvedu jednu dosti výjimečnou odpověď, kterou napsal čtenář, který Svědectví – byla to zhuštěná tři čísla – dostal do rukou na jakémsi zahraničním kongresu v polovině 60. let:

”Zdalo se to zajímavé a slušné úrovně, ale neměl jsem. . . bezprostřední motivaci pít se po dalších číslech. Literatura, kterou člověk chtěl, byla tehdy vesměs k dostání v ústavu, kde jsem pracoval, nebo jeho prostřednictvím; od roku 1956 se jezdilo na Západ a bylo možné opatřit si přímo nebo prostřednictvím kamarádů, co člověka zvláště zajímalo. Krátce řečeno, odborné ’otevření se’ šlo dostatečně jinudy, literární bylo u mne osobně v té době asi už dokončeno nezávisle, a tehdy se už vyhraňující reformě—komunistická orientace tu konkrétní podněty a korespondenci nenacházela, nebo se mi zdálo, že se v tom čísle nenachází. To se samozřejmě změnilo v průběhu ’normalizace’ se zásadní změnou v základním ’zabudování’ do společnosti a s vyvázáním z možnosti podílet se na politickém životě jinak než ’disidentsky,’ jakož i v krajním omezení možností duchovní výměny vůbec a přes hranice zvláště...” — Nebudu identifikovat, jen bych chtěl zdůraznit, že to nenapsal snob či nafoukanec, nýbrž člověk, který má dnes ke Svědectví mimořádně vřelý vztah. A nepochybují, že si dal mnoho námahy, aby podal co nejpřesnější vzpomínku na minulost, do níž by nepromítal nic z dnešních pocitů.

”Svědectví u mne vyvolávalo smíšené pocity,” napsal čtenář, který měl možnost pravidelně Svědectví číst, nebo být aspoň informován o obsahu jednotlivých čísel od konce 50. let. ”Ostře kritizovalo i to, o čem jsem byl přesvědčen, že je přece jen známkou ’nového ducha’.”

Nebudu citovat všechny ty hlasy jednoznačně pozitivní a obdivné, z nich uvedu jen jeden, zmiňující se o jazyku Svědectví: ”Po přečtení prvního Svědectví — číslo si už nepamatuji — jsem byl překvapen jeho celkovou úrovní. Místo suchého třesku frází novin a publikací jsem najednou četl zajímavé věci v krásné češtině. A navíc jsem si hned napoprvé potvrdil svůj osobní názor o nevhodnosti existujícího systému u nás.”

Pozastavil jsem se více u působení Svědectví na ty vrstvy tehdejšího establishmentu, které byly ovlivněny komunistickou ideologií a byly v jejím zajetí, anebo které byly jejími aktivními nositeli či šířiteli; mimo jiné také proto, že jsem se nemohl obrátit se svou anketou na čtenáře starších generací žijící nadále v Československu.

Uvědomuji si však, že byly také jiné čtenářské vrstvy, lidé, kterým Svědectví pomáhalo v osamocení, bylo pro ně sebezpotvrzením, povzbuzovalo jejich politické sebevědomí po všech letech urážek a ponižování, ať už adresného nebo anonymního, a bylo jim blízkým společníkem. Pro jednu z vrstev této kategorie čtenářů se mi zdá být charakteristická výpověď ženy, která – jak jsem vyrozuměl z odpovědí v dotazníku – pocházela z rodiny po Únoru deklasované a pronásledované, jež se však jako mladý člověk bála odlišovat od okolí, v němž žila, a nechtěla být za každou cenu proti. Se Svědectvím se setkala ve svých 26 letech někdy v roce 1963. Píše: "Svědectví mi dalo pocit sebezpotvrzení. Ulevilo se mi, že jsem rozuměla textu o politice, snad poprvé ve svém životě a že jsem si se svými – skrývanými – názory nepřipadala ani jako blázen, který se liší od celého svého okolí, ani jako reakcionář, jak se postupně říkalo lidem, kteří mysleli jako já, čili stoupenec čehosi zkrachovaného a definitivně odepsaného..."

Působení a vliv Svědectví se neomezovaly na jednu jistou sociální vrstvu nebo věkovou kategorii, třebaže to nikdy nebyl časopis, který se dá číst při ranní kávě. Znal jsem osobně dělníky, kteří četli Svědectví pravidelně, s požitkem a porozuměním. A naznačím jeden celý okruh výzkumu, jemuž musí být věnována speciální pozornost, jestliže řeknu, že Svědectví mnohdy mělo nepřímý vliv na postup stranického vedení, zejména pokud šlo o určování směru režimní propagandy, a často přímý vliv na "nižší kádry" stranického, státního a hospodářského aparátu, před nimiž byla utajována většina informací, jež Svědectví zveřejňovalo.

Ale snad nejvíce udělalo Svědectví pro tu generaci, která nepoznala život v pluralitní společnosti, která neměla osobní zkušenosti s fungováním demokratických politických mechanismů, se svobodou mínění, projevu, slova a tisku. Protože, jak se domnívám, vycházelo vstříc její přirozené touze po životě v pravdě a v souladu s vlastním svědomím, bez lži, falše a pokrytectví, které patřily k nejdopomnějším vlastnostem "Marxe na Hradčanech." Byl to, jak píše jeden čtenář o svém pocitu při prvním setkání se Svědectvím, "údiv, že lze psát o společnosti a její politice bez přetvářky."

Snad ještě jeden rys činil Svědectví od počátku "blízkým" domovu; tvůrcům Svědectví i jeho čtenářům byly společné některé dobové naděje a iluze – na prvním místě přesvědčení o přímočarosti vývoje a upřílišněný dějinný optimismus. Tím končím svou první a základní poznámku o výjimečnosti a mimořádnosti fenoménu Svědectví a příčinách této výjimečnosti, jež vidím především v tom, že se Svědectví stalo aktivním činitelem československého "domácího" vývoje.

X X X

Poznámka druhá se týká koncepce gradualismu. Neměl jsem původně v úmyslu o této otázce hovořit, ale četl jsem v jinak slušném článku /Frankfurter Allgemeine Zeitung, 13. 10. 1981/ formulace, jež mne přiměly věcí se obšírněji zabývat.

Gradualistická koncepce sebeosvobození, jež stála u kolébky Svědectví jako jeho porodní bába, – pomáhala mu na svět – byla opakem té doby na Západě obecně uznávané teze, že – řečeno dobovým žargonem – národy východní a jihovýchodní Evropy mohou být z područí komunismu toliko o s v o b o z e n y , tj. zvnějšku a mocí, silou. Z gradualistického konceptu sebeosvobození vycházely základní hodnotící komentáře a články o základních trendech vývoje tehdejší mezinárodní situace již v prvním čísle Svědectví, aniž se o gradualismu jako takovém ještě hovořilo. Explicitně pak o gradualistické koncepci psal poprvé v 2. čísle Svědectví /jaro 1957, str. 66 n/ E. Tábořský v poznámce k událostem nazvané Problémy střední Evropy.

Tábořský poukázal na to, jak události v Polsku a Maďarsku na podzim roku 1956 odhalily hloubku vnitřního rozkladu a vnitřní vratkost těchto režimů a uvedl, že zejména polský případ nastolil "důležitou otázku tzv. gradualistického postupu v zemích této oblasti, otázku postupného dobývání větších svobod a práv v rámci v podstatě jednostranického, nedemokratického systému." Tábořský vysvětloval a argumentoval, že jediná cesta "k větším svobodám a právům národů střední a východní Evropy vede úsilím širokých

lidových mas o vydobytí a zajištění těchto práv a svobod. Lid sám musí vyvíjet trvalý a stupňovaný tlak na vládu a stranu a v rámci daných organizací se domáhat svého." Připomínal "salámovou taktiku", jíž používali svého času komunisté, když ukrajovali "kousek po kousku z bochníku demokratických svobod, až z něho nic nezbylo," a zdůraznil: "V obráceném smyslu mohou dnes demokraté i členové strany, kteří pochopili katastrofální následky stalinismu, užívat 'salámové taktiky,' postupující zvolna od požadavku k požadavku; a to tím spíše, že mají za sebou sympatie a podporu obrovské většiny národa."

Pavel Tigrid si vzal ve věci gradualismu slovo v Marxu na Hradčanech v roce 1959 /č. 8, str. 365 n/. Hovoře o rozdělení čs. politického exilu na "neúprosné", tj. zastánce myšlenky, že komunismus a jeho moc nutno zlomit silou, a "gradualisty," napsal: "Stoupenci gradualismu v československém exilu se vystavují nebezpečí nepochopení a dokonce i denunciací. Gradualistický postup však nemá nic společného s 'appeasementem,' s kompromisy se stalinskou nelidskostí, . . . tím méně se zradou základních idejí a principů, bez nichž není důstojného lidského života. Gradualismus je v podstatě pragmatický politický postup, . . . obráží změny a procesy, jimiž komunismus v posledních letech prošel v teorii i v praxi. . . . Zatímco 'neúprosní' zastánci řešení z pozice síly vidí komunistickou moc jako neměnnou, monolitickou a vlastně vítěznou, gradualisté ji vidí dynamicky, proměnnou, vystavenou zákonům vývoje a změny, zranitelnou a společensky defektní. . . . 'neúprosní' exiloví politikové vidí jen 'komunisty' a 'demokraty' a odmítají i jen rozhovor s těmi, kteří možná jsou nositeli stranických legitimací či stranických funkcí, kteří však z vnitřního přesvědčení, z přesvědčení usilují o revizi jak teorie, tak praxe komunismu. Gradualisté neodmítají tento rozhovor, naopak, vítají jej: může totiž vést k trvalému dorozumění s těmi, kdož po dlouhém bloudění objevili obecnou závaznost mravního úsudku." Tigrid tehdy zdůraznil, že "gradualistům záleží na osudu ž i j í c í h generací v zemích komunismu," že se těší "z každého dílčího úspěchu hospodářského nebo sociálního, z něhož má prospěch řadový občan" a že podporují "každé – i podmíněné–

rozšíření svobody osobní, svobody slova, víry, pohybu." Ve zmíněném již trojrozhovoru z konce roku 1960, otištěném ve Svědectví pod titulkem Československo a jeho lid – situace a výhledy na prahu nového desetiletí, vysvětloval Tigríd své stanovisko znovu a ještě konkrétněji: "... stále větší počet lidí, kteří více méně mají vliv na formulování zahraniční politiky jednotlivých západních států, si uvědomuje, že nelze – a že není ani fyzických sil, kromě války – vyvrátit komunistické režimy z kořene. Ale že je dobrá naděje na to, že se naleznou i mezi komunisty reformní síly, které postupně změní a přiblíží koncepci opravdu socialistického státu koncepci demokratické." /Svědectví č. 13, str. 51/.

Na otázku po možnosti, jak by se "nebe nadějí" mohlo otevřít i v Československu, odpovídal tehdy Pavel Tigríd: "Bylo by to možné jen tehdy, kdyby se našel v ohnisku moci komunista, který by ta hesla vržená do větru, abych tak řekl, na spisovatelském sjezdu, politicky zformuloval jako komunista. Tak jak je zformuloval Gomulka, jako je zformulovali polští komunisté." /Tamtéž, str. 50/. Tigríd zdůrazňoval, že lidový tlak zdola, to je cesta z krize: "V Polsku, pravda, byl tlak na stranu ze zdola. A pod tímto tlakem strana, nositelka moci ve státě, vydala ze svých řad komunistu, který vyhlásil: my jsme se dopustili strašných chyb, my jsme se zúčastnili zločinů – a my to chceme napravit." /Tamtéž, str. 48/.

V onom rozhovoru se Tigríd zamýšlel nad možnostmi vytvoření takového tlaku ze zdola i v Československu a argumentoval, že kdyby se v rámci strany a odborů vyvíjel tlak na stranické a veřejné funkcionáře, že by se takový tlak nakonec musel projevit i v Praze "a možná posílil elementy ve vedení, které tam nesporně musí být, lidi, kteří to s komunismem myslí upřímně a kteří by chtěli v zájmu strany a v zájmu hnutí, v zájmu komunismu to dělat líp." /Tamtéž, str. 48/.

V diskusi o tom, že "většina národa" se stará o pasivní přežití, o auta a podobně, jak namítal účastník dialogu, který donedávna žil ještě v Československu, formuloval Pavel Tigríd svou tehdejší představu /či naději ?/ takto: "Zatímco ten nespokojený komunista – a říkám to zcela vážně – ten konec konců na něco věří – i když je to

nesmysl – ale věří. Mně se zdá, že jen věřící lidé, i pomýlení věřící lidé, mohou něco chtít, něco stvořit, o něco usilovat . . . Patrně teprve pak, až si Češi a Slováci a především československá inteligence – a do toho nesporně patří i inteligence komunistická – uvědomí, že záleží jen na nich, že je třeba něco dělat, ať už pro národ, pro komunismus či dokonce pro stranu, dělat poctivě a s opravdovým vnitřním přesvědčením – to teprve bude počátek skutečného, trvalého obratu v Československu.” /*Tamtéž*, str. 64/.

Dnes se může diskutovat o celé koncepci a jednotlivých jejích komponentách, o tom, co na ní bylo příliš optimistické anebo iluzorní. Přemýšlel jsem o tom, proč se Svědectví samo k věci už nikdy později nevrátilo, či proč nevyužil příležitosti k takové bilanci sám Pavel Tigríd, např. v pozdějším knižním vydání *Politické emigrace v atomovém věku /1974/*. Mám proto jediné vysvětlení: nebylo to podstatné a nebyl důvod se k tomu vracet. Ona koncepce sehrála úlohu lešení, když se začalo vytvářet cosi nového, bylo to teoretické zdůvodnění nového kroku, který tehdy mnozí odmítali, který se zdál být riskantní, jímž se vybočovalo z rámce dosavadního počínání, jež se zdálo být jediné správné a morální.

Byl to projekt výpravy na neznámou pevninu. Později už šlo o tu vlastní aktivitu, o to objevování a nikoli o jeho projekt, o ten dům sám a nikoli o lešení. Šlo o to nejhlubší mravní pozadí té aktivity a o její cíl. Skoro v závěru citovaného dialogu je pasáž, kde Tigríd říká: ”...vždyť bez nějaké opravdové vnitřní obrody se vlastně nic podstatného nemůže změnit. Česká otázka, celý ten problém je v lidech, ten problém je v národě . . . Tohle poznání, snad s tím souhlasíte, se musí nějak začít vstřebávat do krve českého člověka: že musí začít u sebe, že co si neudělá, nebude mít, že – jak říká Hrubín – ten prostor svobody si musí hloubit sám, nikdo jiný mu ho nerozšíří.” /*Tamtéž*, str. 65/. A na námitku, že to bude moc maličký prostor, řekl Tigríd něco, co je platné i dnes, natrvalo: ”... snad, ale hloubit se musí, musí se i v té tmě kolem sebe rukama šátrat a hledat. Vytvářet určitý sociální tlak, který nakonec ovlivní ty lidi, kteří jsou u moci. A pokud jde o tu moc – k ničemu nejsou iluze, že tu moc někdo z vnějšku komunistům z rukou vyrazí...” /*Tamtéž*/.

Říci cokoli málo o Svědectví po roce 1968 znamená začít zcela novou problematiku a k tomu by nezbytně bylo zapotřebí samostatného referátu. Poznámky, jež mám nyní k tomu připraveny, zpracuji snad někdy později. Pro ty, kteří mají chuť a možnost listovat posrpnovými čísly Svědectví, bych chtěl doporučit jako východisko následující komentáře, poznámky a úvahy: Dál, ale jak? /č. 40, str. 578–583/, Salva do přátel /č. 46, str. 188–191/, Emigrace a opozice /č. 50, str. 207 – 224/, Spolu, ale ne ve spolku /č. 54, str. 163–166/.

Svědectví, jeho historie, vztah Svědectví–Československo, jeho místo a úloha v dějinách čs. politiky, duchovní a politické kultury – pro mne zůstává trvalým úkolem a badatelskou výzvou.

Pokud mi v tom chce někdo ze čtenářů pomoci, prosím o odpověď na dotazník, který stále ještě považuji za aktuální. Odpovědi, jakkoli dílčí, pošlete na adresu Svědectví nebo do nakladatelství této publikace. Prosím o pomoc zejména čtenáře žijící v Československu.

D O T A Z N Í K   A N K E T Y
S V Ě D E C T V Í   A   Č E S K O S L O V E N S K O   D O   R O K U   1 9 6 8

1. Kdy, kde, od koho jste poprvé slyšel o existenci Svědectví?
1a/ Jak asi zněla ona informace?
2b/ Jakou ve Vás vyvolala představu?

2. Kdy se Vám dostalo Svědectví poprvé do rukou /které číslo/?
2a/ Váš tehdejší věk, povolání, funkce?
V jakém politickém prostředí jste se pohyboval?
2b/ Vaše pocity při prvním "setkání" se Svědectvím?
/odmítavé, odpor, rozpaky, probuzený zájem, pocit sebe-
potvrzení, osvobozující poznání/
2c/ Co se Vám zejména líbilo?
2d/ Co Vás eventuálně odpuzovalo?

3. Měl jste pravidelný přístup ke Svědectví? /ano – ne/
3a/ Od kdy /od kterého čísla/?
3b/ Jak často?
3c/ Zdroj /anonymně poštou, služebně – kde, možnost ve spe-
ciální knihovně, od přátel/
3d/ Co Vás zajímalo ve Svědectví nejvíce? /polit. aktuality, lite-
ratura–poezie, západní myšlení, historie, informace z Vý-
chodu/
3e/ Který druh informací byl pro Vás nejdůležitější?
o dění v Československu /současnost, minulost/
o dění mimo Československo /Východ, Západ/

4. Zaznamenal jste v průběhu času změny nebo vývoj svého posto-
je ke Svědectví? Jaké?

5. Použil jste někdy do roku 1968 otevřeně údaje nebo informace
získané ve Svědectví ve své odborné nebo politické práci? /ano,
ne, kde, pravidelně, občas, písemně, ústně, v tištěné práci/

6. Informoval jste o Svědectví a jeho obsahu své kolegy, přátele, příbuzné? Jak často, jak velký okruh lidí?
 6a/ Pokud jste vlastnil výtisky Svědectví, dával jste je dále?
 Frekvence čtenářů, okruh lidí.
 6b/ Typické reakce těch, s nimiž jste hovořil o Svědectví, nebo jimž jste výtisky půjčoval.
7. Znal jste spolupracovníky Svědectví v Československu /ano, ne/
 7a/ Přemýšlel jste o tom nebo tušil jste, jak Svědectví dostává informace a rukopisy z Československa?
 7b/ Anebo jste sám spolupracoval s redakcí? /ano, ne/
 7c/ Navštívil jste při cestách na Západ před srpnem 1968 redakci Svědectví /ano, ne, proč ne?/?
8. Hovořovalo se ve Vašem prostředí /profesionálním, polit., přát./ o Svědectví? /ano, ne, občas, pravidelně/
9. V jakém smyslu se hovořilo: a/ obecná charakteristika
 b/ o jednot. mat. a člancích?
 c/ Typické reakce?
10. Anebo jste musel tajit /na pracovišti, mezi přáteli/, že Svědectví znáte a čtete?
11. Svědectví a mechanismus politického systému:
 11a/ Víte /z jakého pramene?/ o tom, že by se o Svědectví jednalo v stranických grémiích? /Kdy, v kterých?/
 11b/ Jak se tam Svědectví posuzovalo?
 11c/ Zda a jaká usnesení se přijala?
 11d/ Jaká byla pravidla pro zpřístupnění Svědectví jednotlivým kategoriím "kádru"?
 11e/ Zda existovaly pokyny, jak sledovat vliv Svědectví?
 okruh čtenářů?

- 11f/ Slyšel jste o případech úmyslné indiskrece, poskytnutí informací pro Svědectví prostřednictvím třetích osob, jako prostředku v mocenském boji stranické oligarchie?
- 11g/ Považujete to za možné /proč/?
12. Věděl jste o soudním procesu proti Janu Benešovi?
- 12a/ O jeho zákulisí?
- 12b/ Vaše tehdejší stanovisko?
- 12c/ Poznatky z Vašeho prostředí /reakce okolí, přátel/?
13. Vaše představa o čtenářské základně v Československu:
- 1956–61
- 1962–63
- 1966–67
- Čím podložena /odhad, znalost–zdroj/?
14. Jak ovlivnila četba Svědectví před rokem 1968 Váš světonázor, politická stanoviska, životní postoje?

KAREL JEZDINSKÝ

SVĚDECTVÍ
A PRAŽSKÝ
REŽIM

SVĚDECTVÍ A PRAŽSKÝ REŽIM

ÚČINNOST SDĚLOVACÍHO PROSTŘEDKU SE ČASTO MĚŘÍ také reakcí, jakou tento prostředek vyvolá u těch, jimž je nepohodlný. A pro politickou diktaturu je nepohodlný a v podstatě nepřijatelný každý prostředek informací a sdělování názorů, který se vymyká její kontrole.

V našem případě jde o specifický vztah: Svědectví jako český politický a kulturní časopis, vydávaný v zahraničí, určený však spíše pro Československo než pro krajany a exil, – a pražský režim, jako politická diktatura ve svých dvou fázích: poúnorové, přerušené pražským jarem, a pak posrpnové.

I k tomuto vztahu je však nutno přistupovat rezervovaně. Reakce diktátorského režimu vůči jeho politickým odpůrcům není vždy nutně směrodatná pro jejich skutečný význam. Je to často reakce nekvalifikovaná a schizofrenní. Bylo by chybou domnívat se, že v exilu je nejúspěšnější právě to, na co komunistická propaganda v dané chvíli nejvíc nadává.

Význam Svědectví pro jedinečnou kontinuitu české demokratické žurnalistiky nelze měřit tím, kolikrát se o Svědectví negativně zmiňuje pražská komunistická propaganda. To by byla jen dlouhá a nakonec nudná enumerace. Diktatura používá dvou forem toho, čemu říká kontrapropaganda. Jedna je určena pro širší veřejnost, počítá s neznalostí faktů, lže nebo hrubě zkresluje, používá frázi a klišé. Druhá je tzv. "vědecké studium odpůrcova počínání," svod objektivnějších informací, určených pro vedoucí kádry, které by měly vědět, jak věci skutečně jsou. Tuto metodiku zdůrazňoval svého času šéf nacistické propagandy Goebbels a je pravidlem i v komunistickém systému. Byla a je však problematická, neboť v diktatuře převažuje sklon k sebeklamu a pověření výzkumníci předkládají svým nadřízeným často hlavně to, co títo chtějí slyšet.

A pak je tu ta – pokud jde o vládnoucí hierarchii – už zmíněná

schizofrenie. Na jedné straně předstírané pohrdání takzvaným ideologickým odpůrcem, ujišťování, že jeho působnost se zcela míjí účinkem, že skončil na "smetišti dějin," a na druhé straně až hysterický strach z jakékoli nekontrolovatelné myšlenky, zveličování odpůrcova významu, panické administrativní a policejní zásahy, které mají jeho vliv omezit. Čas od času režim cítí nutnost představit svým poddaným obraz vychytralého a nebezpečného nepřítele.

Tato takzvaná kontrapropaganda je často ovšem nekvalifikovaná také záměrně. Tak se třeba někdy ignoruje inteligentní a úspěšná aktivita československého exilu a režimní propaganda se z pochopitelných důvodů raději chytá věcí, z nichž míní cosi vytěžit, např. různých unáhlených výroků na různých exilových vystoupeních, anebo nepromyšlených formulací v některých exilových časopisech.

Ve vládnoucím aparátu – a to se odráží v jeho propagandistických orgánech – existují od počátku dvě tendence. Jedna směřuje k tomu, veřejně spíše aktivitu ideového odpůrce ignorovat a v mezích možnosti se o něm ani nezmiňovat. Zde se vychází z předpokladu, že každý takový útok, polemika, citát – byť vytržený z kontextu – je svým způsobem zároveň informací, která může ve veřejnosti vyvolat o napadený objekt nežádoucí zájem. Teprve když tato metoda nemá úspěch a když si režim uvědomuje, že jím zamlčený objekt se dostal do podvědomí širší veřejnosti jinými kanály, převyšuje druhá tendence: působit proti jeho vlivu přímými útoky a kampaněmi.

Jen pro ilustraci: když v roce 1950 začala do Československa vysílat rozhlasová stanice Svobodná Evropa, režim začal toto vysílání ihned rušit a protestoval u americké vlády. Až do roku 1954 se však pražská propaganda veřejně ani jednou nezmínila o existenci této stanice. Přitom pokračovaly hrubé útoky na už tradičně známé vysílače jako BBC nebo Hlas Ameriky. Teprve když se ukázalo, že rušení není efektivní a že Svobodná Evropa je hodně poslouchána, přešel režim k ostré veřejné kampani, která pak vyvrcholila za maďarské revoluce.

Kampaně měly a mají různou intenzitu, existují období útlumu, jako byl třeba počátek šedesátých let. Obnovují se v krizových údobích, kdy je třeba vysvětlovat vlastní krach. Ten se pak často svádí

na "nepřátelskou propagandu," již se tak dostává zvláštního ocenění. Dnes už lze sotva zjistit, jak reagoval vládnoucí aparát v Praze v roce 1956 na vznik časopisu Svědectví. Exilová činnost byla pozorně sledována, bylo to však také období, kdy mnohé časopisy zanikaly a jiné vznikaly. Jisté je, že program nového časopisu musel vyvolat značný zájem. Představoval přece novou koncepci v části exilu, vyjadřoval otevřeně podporu reformním tendencím – a to právě ve chvíli, kdy se "revizionismus" stal pro východoevropské vladaře největším strašákem.

I zde se ovšem vládní propaganda rozhodla zpočátku mlčet. Režim si byl vědom nesporného faktu, že doprava tiskovin ze zahraničí a jejich rozšiřování v diktatuře je spojeno s celou řadou problémů a v zásadě nemůže nikdy mít tak masový charakter, jako např. rozhlasové vysílání. Pražský propagandista Jan Vymětal v knize Soudobý boj idejí /Praha 1977/ se např. zabývá jen zahraničním rozhlasem. Jen stručně se zmiňuje i o časopisech, přičemž Svědectví přikládá zvláštní význam, cynicky však konstatuje, že "naše společnost má dostatek prostředků, jak šíření podobných tiskovin omezit..."

Výraz "omezit" tu má ovšem případný význam. Plně zamezit se tomuto šíření totiž také nedalo a nedá a svědčí právě o tom také samozřejmost, s jakou se pražská propaganda už dlouhá léta zmiňuje o Svědectví – totiž jako o veřejně známém pojmu. Svědectví do Československa od samého počátku pronikalo. Odebíral ho vládnoucí aparát, bylo k dispozici v některých redakcích – prý pro účely kontrapropagandy /např. v redakci vysílání Čs. rozhlasu pro krajany/, dostávalo se do rukou některých spisovatelů a části tehdy ještě režimní inteligence, často ho ze zahraničí přiváželi lidé, vracející se z úředních cest. Půjčovalo se, kradlo se, na veřejnost pronikaly různé opisy. O jeho obsahu pravidelně referoval zahraniční rozhlas.

Režim se ovšem bránil přímým polemikám. Nemohl se však zcela vyhnout osobnosti Pavla Tigrida, kterého považoval za prominentního exilového činitele a jehož jméno navíc zůstalo ve veřejném povědomí ještě z předúnorového období. Tak si také povšiml Tigridovy práce Marx na Hradčanech – k desátému výročí únorového puče – jež byla původně otištěna právě ve Svědectví. Povšiml si také pole-

miky, kterou s Tigridem a s koncepcí jeho časopisu vedla část exilu a líčil ji jako totální rozvrat v exilových řadách.

Počátkem šedesátých let lze ovšem už v Československu cítit určité uvolnění. Novotného režim se dostává do vážné krize a deziluze zasahuje část komunistického aparátu a především komunistickou inteligenci. Projevují se tendence systém reformovat. Za těchto okolností nikdo nemá příliš velkou chuť polemizovat s exilem, naopak projevují se i snahy jeho působností se zabývat objektivněji. Vypracovávají se i různé analýzy a interní studie, časopis MY se v článku nazvaném Volají Československo poprvé trochu seriózněji zabývá vysláním ze zahraničí. A také Svědectví má zejména v reformních kruzích stále větší ohlas, což ovšem u "skalních" soudruhů nezůstalo nepovšimnuto.

V roce 1965 vychází pak v publikaci Studijní prameny /č. 4, říjen 1965/, což jsou informace ideologického oddělení ústředního výboru KSČ, určené jen pro vnitřní potřebu stranického aktivu a zakázané rozmnožovat, poměrně obsáhlý rozbor časopisu Svědectví. Aktiv – to je ovšem poměrně široká složka stranických funkcionářů všech stupňů. Rozbor je sice jen rádooby učený a je přeplněn stranickou hantýrkou, nicméně z něho dost jednoznačně vyplývá, s jakou vážností stranické vedení na Svědectví pohlíží. Čtete tu například: "Za poslední léta je v obsahu časopisu patrná snaha o zvyšování účinnosti ideologické diverze cestou dovedného přizpůsobování se různým náladám a tendencím u nás a také snaha zlepšit zdroj informací . . . Z těchto důvodů je i jeho rozbor jak po stránce hlavních ideologických východisek, tak po stránce taktické jedním z důležitých zdrojů pro zaměření i taktiku naší kontrapropagandy. . . Časopis je značně informován a snaží se o konkrétní a věcný přístup, do něhož obaluje, často velmi skrytě a rafinovaně, své útoky proti komunismu. . ."

Rozbor pak poukazuje na nebezpečí teorie tzv. gradualismu s požadavkem rozšířit důsledně mírové soužití i na soužití ideologické. Z různých příspěvků ve Svědectví jsou tu poctivě citovány celé pasáže, z nichž nakonec vyplývá, že hlavním "zločinem" Svědectví je podpora snahy o tolerantnější a liberálnější režim. Autoři rozboru

zdůrazňují, že Svědectví se pružně přizpůsobuje i novým poměrům v zahraničně-politických vztazích, že se distancuje od revanšistických sil a propaguje "nutnost střeoevropského smíření cestou normalizace vztahů s NSR." Dále se tu upozorňuje, že Svědectví je pro větší nezávislost Československa na Sovětském svazu, že šikovně ukazuje na národní tradice, všímá si i slovenské problematiky a zvláště pak problémů mládeže. V závěru se tvrdí, že Svědectví "je dokladem toho, že antikomunistická propaganda hledá nové, skrytější a rafinovanější cesty a metody působení do socialistických států." Z tohoto závěru ocitujme ještě několik pozoruhodných pasáží:

"Větší účinnost v této propagandě se snaží dosahovat Svědectví podrobnějším studiem vnitřních poměrů jednotlivých zemí a také diferencovaným přístupem jak k jednotlivým zemím, tak k jednotlivým vrstvám obyvatelstva. Větší důvěryhodnosti se snaží dosáhnout i polovičatým přiznáním některých nesporných politických, ekonomických a vojenských realit dneška a neváhá vřadit do svého arzenálu i marxistickou terminologii . . . Důraz, jaký tato propaganda klade na otázky mírového soužití a války a míru ve snaze hledat vlastní buržoazní koncepce odpovídající novému období, je nesporně i pro nás popudem k hlubšímu studiu nemarxistických proudů v této oblasti. . .

Zvláště výrazně se v této propagandě projevuje zesílená orientace na naši mládež a na různé vrstvy inteligence. V oblasti mládeže se snaží působit všemi způsoby, včetně překrucování smyslu vědeckého a technického pokroku. Pokud jde o inteligenci a kulturní frontu, snaží se využívat všech příhodných jevů v ideovém pohybu v této oblasti, s cílem stavět inteligenci a kulturní frontu proti straně. Po taktické linii usiluje o originalitu informací a o získávání takových zpráv, které jsou z důvěryhodných pramenů nebo mají alespoň toto zdání. Cílem je zvláště kompromitovat celé vedení strany a vyvolávat zdání permanentního růstu stranické opozice."

Svědectví mohlo s klidem a bez komentáře otisknout celou tuto důvěrnou stranickou analýzu. Bylo to jen dalším důkazem jeho informovanosti a kromě toho stranická opozice nebyla žádným zdáním – jak se to také velmi rychle ukázalo. Hluboká společenská

krize potvrdovala správnost řady úvah a předpovědí, které se objevovaly na stránkách Svědectví. A v době střetu ve stranickém vedení v roce 1967 se tento časopis stal přímo vnitropolitickým faktorem.

Je dnes dosvědčeno z tehdejších stranických kuloárů, že zejména Antonín Novotný byl až hystericky alergický už jen na jméno Pavla Tigrida, jemuž přičítal neobyčejný vliv i na některé členy ÚV. Utvrdila ho v tom skutečnost, že některé tajné materiály ze stranických zasedání se skutečně objevovaly na stránkách Svědectví. Tradují se Novotného výbuchy hněvu, v nichž žádal vyšetřit, kdo Tigridovi "donášší" přímo z ÚV a jednou to došlo tak daleko, že pokřikoval, že je obklopen "Tigridovými agenty."

V červenci 1967 se konal proces, který měl zastrašit nekonformní kulturu, především však zamezit styk domova s exilem. Koneckonců už rozšiřování Svědectví spadalo pod paragrafy trestního zákona. V procesu se spisovatelem Janem Benešem byl v nepřítomnosti odsouzen ke 14 letům vězení i Pavel Tigrid. /Dnes by to měl tedy už za sebou/. V pozadí celé akce ale stál i osobní spor mezi Novotným a Hendrychem. V každém případě proces ale zase jen pohnul nahromaděnou lavinou: Svědectví udělal spíš reklamu a režimu způsobil skandál, když známý spisovatel Ladislav Mňačko demonstrativně emigroval do Izraele na protest proti tomu, že v úředním rozsudku byl zdůrazněn Tigridův židovský původ; Mňačko v tom spatřoval projev latentního antisemitismu.

Během několika měsíců se změnilo prakticky všechno. Za Pražského jara, které dávalo za pravdu i teorii konvergence, nebylo Svědectví už žádným strašákem a v praxi už ani zakázaným časopisem. Naopak, některé domácí – zejména literární – časopisy mu věnovaly i opatrnou pochvalu a podrobně chtěl o něm své čtenáře informovat například týdeník Student. Osobně musel proti tomu intervenovat sám Dubček, který se právem obával, že by to odpůrci reformy považovali za zvláště mimořádnou provokaci.

Pražské jaro musela zlikvidovat sovětská vojenská intervence a Svědectví se pak těšilo zvláštní pozornosti likvidátorů. Znělo až komicky, když zástupce SSSR v OSN v projevu, v němž se snažil ospravedlnit zjevnou agresi, označil Svědectví za organizátora tzv. "kon-

trarevoluce." Okupantská vysílačka Vltava a plátek Zprávy uváděly, že část stranického aparátu plnila Tigridovy příkazy. Později bylo toto a další tvrzení převzaty domácími kolaboranty a na počátku tzv. normalizace vtěleny i do různých dokumentů a "poučení" v upoceně snaze na něco svést krach vlastního systému. Tigridovi a Svědectví se tak dostalo přehnaného ocenění jako původci vlastně revolučního hnutí – a to od těch, kteří by se měli vlastně držet marxistických pouček, podle nichž žádná osoba ani žádný časopis nemohou způsobit závažný společenský pohyb, pro který nedozrály prvořadě ekonomické a společenské podmínky.

Husákovo "normalizační" vedení se ovšem "poučilo" také v tom smyslu, že je nepřípustné ideově odpůrce podceňovat, jak se to prý dělo v šedesátých letech. A tak nastala opět zlatá doba agitátorů, propagandistů, pseudovědeckých analytiků i prachobyčejných šmíráků. Se Svědectvím se už nedělalo žádné tajemství. O jeho "hanebné" úloze se psalo v celé řadě publikací a ve stovkách článků. Zvláštní aktivitu začali vyvíjet "odborníci na kontrapropagandu" jako Milan Matouš a Miloš Marko, autoři pamfletů jako Černé na bílém, respektive Ich zámery a sklamanía.

Zmínku si zaslouží i Bohumil Roháček, vytažený na počátku "normalizace" z desperátní situace na propagandistické výsluní. Svou žluč si však vyléval zcela svérázným způsobem. Pečlivě sledoval exilovou činnost, aby na ní pak nadával či aby ji rádoby ironizoval ve svých rozhlasových relacích. Přitom však o ní také tak poskytl veřejnosti zevrubnou informaci. Podrobně ji seznamoval i s každým novým číslem Svědectví. Byla to vlastně velkolepá reklama, na což kdosi přišel, Roháčkovi jeho protixilové řádění zatrhl a místa agitátora ho, bohužel, zbavil.

O Svědectví se psalo dokonce i v odborných časopisech, za jaký se samy pokládají např. Otázky žurnalistiky. V čísle 3/1975 Hubert Vrba uvádí, že "z celého množství emigrantských plátků možno zo žurnalistického hladiska spomenúť časopis Svědectví, ktorý vydáva skupina okolo P. Tigrida vo Francúzku. . ." A Vrba, zřejmě odborník na novinářské žánry, pak předvádí objev komunistické noviny: "V časopise sa uplatňujú novinárske útvary, ako poznámky

k rozličným správám a událostiam, teoretické články písané predstaviteľmi pofebruárovej, ale i poaugustovej emigrácie. Pre väčšiu príťažlivosť do časopisu sporadicky napíšu i 'hviezdy' svetového antikomunizmu. Časopis prináša komentáre, úvahy, listy čitateľov, vyfabrikované listy z domova. Svědectví obsahuje rubriku o literatúre a umení, bibliografiu kníh a článkov o ČSSR. V posledných rokoch prináša Tigrídovo Svědectví i krátke prózy, básne ako dôsledok vysychajúcich prameňov, ktorými exponenti pravice do roku 1968–1969 časopis Svědectví zásobovali. . .”

O Svědectví informuje čtenářské masy i Večerní Praha /2.6.1977/. Lze se tu opět dovědět, že "Svědectví pomáhalo vytvářet v určité části naší inteligence názory, které se posléze zformovaly v platformě pražského jara v roce 1968." Nadále jsou zřejmě exilu a Svědectví věnovány i interní studie, jakou je třeba práce Oldřicha Piláta z roku 1978 pro potřebu Vysoké školy politické ÚV KSČ. Také tato studie v podstatě hodnotí Svědectví jako realistický časopis:

"Svědectví přiznává a staví celou svou politickou akci na objevu, že se v Československu revizionismus uvnitř KSČ stal politickou realitou. Že proti žvástům, jimiž ve skutečnosti jsou a byly všechny programy Rady svobodného Československa . . . , je revizionismus komunistů uvnitř KSČ , zaměřený rovněž proti komunistům, politickou realitou, na níž lze stavět. Je silou, kterou je možno využít, kterou lze vyvracet současný vládní systém zevnitř... bere v úvahu, že v Československu je dost praktických projevů revizionismu v různých oblastech veřejného života, na nichž lze stavět, v hospodářství, ve vědě, kultuře, mezi vysokoškolskými profesory i studenty . . .”

Pilátova studie je ovšem opožděná, neboť líčí situaci spíše před rokem 1968. Po faktickém rozkladu KSČ se z této strany stal už jen karieristický spolek, což současné Svědectví bere samozřejmě v úvahu a všímá si spíše jiných složek potenciálního společenského pohybu. Pilát také tvrdí, že "větší část poučnorové emigrace s politikou Pavla Tigrida nesouhlasí a distancuje se od něho. Okruh osob, které jsou kolem redakce soustředěny, jsou spíše publicisté, schopní novináři, než politikové vyhraněného názoru a směru. . .”

V Československu se v polovině sedmdesátých let, po šoku způso-

beném okupací znovu formuje opozice, především v nekonformní kultuře a po Helsinkách také v občanské iniciativě na obranu lidských práv, jejímž hlavním představitelem je Charta 77. Režim je znovu postrašen a znovu hledá inspirátora v nějaké cizí agentuře. Chce za každou cenu dokázat, že nekonformní občané jsou ve spojení s nepřítelem a udělat z jejich legální aktivity trestný čin. Režim je popuzen především tím, že ve Svědectví vycházejí práce českých spisovatelů, kteří jsou doma na indexu a že se tak udržuje kontinuita české nezávislé kultury. Proces s Jiřím Ledererem je už zase v přímé souvislosti se Svědectvím a jeho hlavním účelem je opět zastrašit. Stejný účel sleduje zuřivá propagandistická kampaň proti Chartě. Útoky proti Svědectví a Tigridovi mají pak opět hrubý, prolnaný charakter. O Svědectví je v republice nadále zájem, nadále tam pronikají jeho výtisky. V březnu 1979 pražská televize inscenuje o Tigridovi a Svědectví slabomyslný pořad Pod maskou soukromníka. Hlasatel pateticky oznamuje, že Pavel Tigrid "propagátor války, který dlouhé roky považoval teror za jedinou metodu politického boje, se na povel Washingtonu přiklání k takzvané politice budování mostů a dorozumění..." Zní tu dramatická hudba, znějí tu kroky, po dlažbách chodí nohy Tigridových agentů a agentek, ba jsou tu prý i Tigridovy kroky. Odsouzený Ota Ornest lká, že v Tigridových službách zradil pracující lid. Jakýsi muž v černé bundě jde prý na konspirativní schůzku. Komentátor pak vykládá:

"Prostě je vidět z celého charakteru Svědectví, že má nenávistný strach z pokrokových tradic a z našeho dneška. Například naši dělnickou třídu obviňuje z toho, že propadla maloměšťáckému způsobu života a dřepění u barevné televize..." Jsou tu však "pádne" odpovědi oněch "pracujících." Citujeme z tohoto podařeného televizního show dva:

"Jako šéfredaktor dostávám denně desítky dopisů, mezi nimi jsou i dopisy ze zahraničí. Dostal jsem také časopis Svědectví... Posuzuji-li tento časopis jako novinář, jako občan našeho socialistického státu, vyvolává to jen úsměv na mojí tváři. Profesionalita těch, kteří jsou autory tohoto časopisu, je na podobné úrovni – lži, polopravdy, výmysly, jenom ne pravda. Pravdy se bojí, tu nechtějí znát..."

”Podobná situace nastala i u nás, když jsem v nedávné poště obdržel obálku s přesnou adresou naší Lidové školy umění ve Žďáru nad Sázavou s poštovním razítkem Stockholm. . . Po přečtení několika řádků jsem zjistil, že se jedná o protistátní, štvavý a pomlouvačný materiál a proto jsem vše ihned oznámil a předal bezpečnosti...”

Komentátor triumfuje:

”Ať Tigríd dělá co dělá, zjišťuje, že doma o jeho výplody není zájem. Svědectví, které posílá, adresáti odevzdávají...”

Otázka by mohla znít, k čemu je tedy tento dryáčnický pořad, který není ani ojedinělý. Následující televizní beseda končí kabaretem: ”Socialistické země – i Československo – se stávají velkým příkladem pro kapitalistický svět. A nebezpečným příkladem. Naše skutečnost a pravda o naší zemi je velmi nebezpečná pro našeho protivníka. A tak vlastně podstatou té ideologické diverze a hlavním posláním všech těchto pánů Tigrídů a podobných je vlastně zastírat tuhle pravdu, překrucovat tuhle pravdu, bránit veřejnosti, aby k ní našla cestu, protože tato pravda je pro mezinárodní reakci to nejnebezpečnější...”

Televizní pořady na toto téma mají pro širší publikum ovšem jednu atrakci. Lze v nich aspoň zahlédnout podobiznu pro režim tak magnetického Tigrida a záběry alespoň obálek policejně zabavených výtisků Svědectví. Zabavení francouzského kamionu, který vezl do Československa také výtisky Svědectví, se na jaře 1981 stalo rovněž velkým soustem jak pro pražskou propagandu, tak pro pražskou policii. Dovoz nekonformní literatury představuje prý zvláště nebezpečný zločin. Proto musela být zřejmě provedena zatýkácí razie na přední obhájce lidských práv v Československu. Do redakce Svědectví v Paříži vnikl pak fízl, který jakýmsi mizerným technickým zařízením nahrál pár soukromých hovorů. Pražský rozhlas z toho v prosinci 1981 udělal montáž, jejímž hlavním smyslem bylo Tigrida a Svědectví diskreditovat. U publika to však vyvolalo spíš zábavné pocity a ve Francii protest vlády a socialistického prezidenta. Nakonec byl podán jen důkaz, že pražský režim se neštítí žádných metod, když mu ideologické argumenty chybějí.

Existují pokusy kompromitovat Svědectví i v zahraničí. Tak praž-

ský rozhlas a Rudé právo rozšířily tvrzení, že Svědectví útočí na politiku vládnoucí západoněmecké sociální demokracie. Pro domácí veřejnost se propaganda zejména snažila zneužít diskuse na stránkách Svědectví o násilném odsunu sudetských Němců a z časopisu udělat spojence západoněmeckých revanšistů.

Stejně byl učiněn pokus o zneužití diskuse o problémech osudu českého národa. Ani tu ovšem nešlo z režimní strany o nějakou polemiku, ale o sprostý osobní útok. Rudé právo, věrno své staré dobré notě oznámilo, že Tigris už svým původem nemá s českým národem nic společného a že mu tedy "do našeho národního charakteru nic není."

Zde je třeba bohužel konstatovat, že režim může někdy využívat i nekvalifikovaných, především ale slabomyslných útoků, kterým je Svědectví – a osobně Pavel Tigris – vystaveno v části exilového tisku, který přitom obsahovou ani formální úrovní zdaleka nedosahuje významu Svědectví. Nechybí v nich ani tvrzení, že Svědectví je komunistický plátek a Tigris bolševický sluha. Svou roli tu jistě hraje závist a politická omezenost. Tito "bojovníci" proti komunismu si ani neuvědomují, jakou službu pražskému režimu poskytují. Přitom jsou mu jenom pro smích.

Jistě je možno i na Svědectví pohlížet kriticky – a to právě i z demokratického hlediska. I tu jsme svědky názorového vývoje a proměn. Časopis, který kdysi zdůrazňoval konvergenci a možnost reformy režimu, nyní ústy svého hlavního redaktora píše o "Nezadržitelném pádu Alexandra Dubčeka" a o zásadní nereformovatelnosti komunistického systému. Možná, že má opět pravdu, z vývoje je snad vskutku třeba čerpat poučení.

Jedno je však jisté: Svědectví se za 25 let své existence stalo jedním z mála exilových úsilí, které plně vešlo do vědomí české politicky a kulturně myslící veřejnosti, vládců a ovládaných, a udržuje se v ní. Tvoří tak komponent i vnitřní československé situace. Do velké míry se stalo tribunou nekonformních názorů československých občanů ve vlasti, prostředníkem mezi domovem a exilem. To všechno je obrovská věc.

Společně s Listy a Studiemi je Svědectví nadále tím nejlepším, co

existuje v exilové publicistice. A dokonce i v celé současné české žurnalistice: Osobně si nejvíc vážím trvalého úsilí tohoto časopisu myslet především na potřeby domova, chápat specifické problémy i mentalitu těch, kdo v něm žijí, nestavět ani na minulých legendách ani na zbožných přáních. A nevyhýbat se polemikám, které mohou být prospěšné i pro exil, je-li jejich základem civilizovaná diskuse. Tak je Svědectví věrno i Masarykovu odkazu. Toto svědectví nesnadné doby teprve náležitě ocení budoucnost. V Praze.

MILAN SCHULZ

MY TADY
A ONI TAM

M Y T A D Y A O N I T A M

JEDEN Z NEOHROŽENÝCH PRAŽANŮ NAPSAL ASI PŘED rokem: "Smím-li odpovědět na otázku, zda by nebylo opravdu správnější nebo aspoň taktičtější, aby ti, co odešli, se nemíchali do záležitostí hrstky těch, kteří zůstali, ale nedali se zglajchšaltovat jako lidé a jako občané, odpovídám rozhodně, že by to nejen nebylo správnější, ale byl by to nesmysl a pokrytectví, které se stejně jednou musí vyjevit. Už se konečně musíme zbavit těch nesmyslných pocitů, jako že my tady jsme na tom hůř a víme proto líp než oni tam, co a jak, a ti tam musí se zbavit jak sentimentality, tak dojmu, že jsou dospělejší, vzdělanější a orientovanější strýčkové a musí právě proto oni vědět líp než my, jak a co dělat. Ta strýčkovsky shovívavá, laskavá povýšenost či povýšenecká laskavost je to nejprotivnější, co znám." /Svědectví 63, str. 621/.

Neohrožený Pražan se symbolickým jménem Dobrovský napsal tohle jako repliku na jednu z úvah, které vede Pavel Tigrid už po léta na stránkách Svědectví a kterými stále nakusuje a rozvádí jedno velvýznamné téma českých dějin i české současnosti: vztah mezi exilem, emigrací a vlastí, domovem. Už když tahle slova píšu, naskakuje mi husí kůže. Jednak při představě, co všechno si pod těmito pojmy představují mí spolurodáci tam i onde. Jednak – obecněji – u vědomí balastu, který se lety na tyto pojmy nabalil do té míry, že z nich přímo čpí výpary nejrozličnějších předsudků a resentmentů. Však ani onen Pražan není zase tak neohrožený, aby místo těchto slov neřikal – ti, co odešli nebo, ti, co zůstali; my tady a oni tam. Známe všichni dobře chytřejší i hloupější diskuse o tom, zda někdo odešel "do emigrace" nebo "do exilu," přičemž stojí jedno jakoby podstatně výš než druhé, ačkoli si ty pojmy lidé přivlastňují podle měřítek zcela svévolných. Jsou emigranti, kteří tvrdí: "my jsme byli v kriminále, my už jsme tam zůstat nemohli," byť jistě režimy minulých čtyřiceti let persekvovaly obyvatelstvo v počtu stokrát, tisíc-

krát převyšujícím sumu všech emigrantů. Takže vlastně hrdinnější by měla být ta většina, která to vydržela a "zůstat" mohla. Zároveň však strýček od Pardubic či neteř zpod Spiše žádostivě šilhají po svých emigrovavších příbuzných, kteří jim posílají pohledy z všelijakých Havají a Mallorek s pocitem, že "ti pitomci už přece dávno mohli zdrhnout." Takže vlastně úspěšnější je ta "prefíkaná" menšina, roztroušená po všech koutech světa. Tyhle – jak se říká – "hlášky", protože o zdůvodněná stanoviska nejde, jsou v měřítkách davové psychózy srozumitelné a sotva odstranitelné. V jejich základě leží letité a závažné součásti českého národního vědomí: – závist a její rodná sestra sebelibost; povrchní materialismus a teatrální idealismus. Každé političtější obzírající oko bylo v roce 1968 překvapeno, kde se tak rychle a najednou objevily nedohledné zástupy demokratických nadšenců, kteří předtím zřejmě s největším sebezapřením své smýšlení utajovali, a aby oklamali režim, chodili zdánlivě dobrovolně do průvodů a k volbám. Ale totéž oko se jen o rok či dva později nestačilo divit, jak tytéž zástupy neméně rychle pochopily poznanou nutnost a opět se chopily mávátek a opět vykročily k hlasovacím urnám, aby tak pohřbily naději, jež krátce vzplanula.

I já jsem tehdy a dlouho potom patřil k těm, kteří právě vzepjetí demokratismu z roku 1968 pokládali za kladný prvek, za doklad nezlomnosti tradiční podstaty národa. Leč úvaha jen o trochu hlubší vede nezadržitelně k závěru, že podobně nezdolné jsou i opačné projevy a z nich vyplývající postoje nejen jednotlivců, ale národního kolektivu jako celku. Takový závěr je ovšem automaticky negací /podle mně/ planých moralistních pitev duše národa a odtud vyplývajících polovýzev, zda už by se jednou v dějinách nemělo na okupanty střílet. Dějiny /podle mně/ dokazují, že se střílet nebude a že se osvícenější vůdcové národa těchto nadějí – pokud se v nich udržují – budou muset vzdát a vymyslet morálně schůdné, z daných fakt vycházející a politicky účinné platformy a postupy.

Byla ovšem a jsou i v českých dějinách údobí, kdy ovzduší temna vydá tu či onu – shora zmíněnou – hrstku statečných a spravedlivých, kteří "se nedají zglajchšaltovat jako lidé a jako občané." Dokonce někdy dojdou i jistého ohlasu mezi lidmi; dnes snad víc než

kdysi, protože přece jen existují větší možnosti komunikace než za Václava Matěje Krameria. Efektivita jejich činnosti závisí ovšem na mnoha – i na nich nezávislých – faktorech a lze ji proto hodnotit jen zcela ideálně. Existuje pak ovšem zpravidla i jiná skupina občanů, která si poznanou nutnost vyložila po svém a na dějinné poryvy zareagovala odchodem ze země. Tito lidé pak už nemuseli do průvodů a k volbám jdou buď dobrovolně nebo vůbec ne. O pohřbenou naději se však taky moc nestarají, majíce – jako ti doma, byť v jiné podobě – spoustu starostí existenčních a materiálních. A i tady bývá "hrstka" takových, kteří se "nedají zglajchšaltovat" nutkavým zapomněním a pokoušejí se udržet plamínek národního ducha na úrovni pokud možno více než čadivé. Protože se období temen objevuje v českých dějinách dosti často, je celkem důležitá otázka, zda a jak tyto dvě hrstky souvisejí, zda a jak a co o sobě vědí, jak se spolu snášejí. A tu jsme u oné zapeklité kapitoly, která má velké dějinné tradice. Posuďme ji však jen v její formě soudobé a nám tedy dobře známé.

Existuje oblíbená teze, kterou tak ostře formulují především exiloví činitelé – mimo jiné občas i redaktor Svědectví – a která zní: o tom, co bude, se rozhoduje doma. Čímž se myslí, že "my venku" sice vyložíme své názory, ale do vývoje věcí domácích se nebudeme vměšovat, protože přece mohou být v těchto věcech sotva kompetentní lidé, kteří ve své vlasti nežijí deset, dvacet, třicet let. Ta teze se zdá být logická, rozumná a svým způsobem i mravná. Jenže má jeden historicky doložený háček: československá státní samostatnost vznikla v tomto století pouze dvakrát, a to vždycky jako výsledek politických a diplomatických akcí exilových činitelů. Jistěže to byly situace nenormální. Byly dvě světové války a v nich – našťěstí pro Československo – vždycky prohráli jeho porobitelé. Ale kde je řečeno, že se nenormálnost situace musí vždycky vyjevit jako konflikt zbraní? Cožpak se v Evropě nevyhrotily protiklady mezi demokratickými a nedemokratickými společenskými systémy dostatečně názorně a – z nedemokratické strany – tak nehorázně, že zcela nepokrytě zbrojí a svým arzenálem demokracii vyhrožují? Československá propaganda dnes zcela cynicky cituje všemožné zá-

padní horory, které líčí válkou zničenou Německou spolkovou republiku, aniž by brala v potaz, že tuhle zkázu mohou způsobit pouze sovětské zbraně a to – podle jednoduchého kalkulu – pochopitelně jen v tom případě, když zaútočí první. Jde tudíž a nepochybně i nadále půjde o situaci zcela mimořádnou. A teze o nevměšování se do vnitřních záležitostí se může i v případě eventuální spolupráce či nespolečné exilu s domovem projevit stejně nemohoucně a alibisticky jako v případě soudobých velmocenských zásahů či naopak nezáhů. Sotva můžeme pokrytecky tvrdit, že máme zájem na existenci českého národa a zároveň zbavovat své úvahy, připomínky a návrhy potřebné váhy a tedy i odpovědnosti za další vývoj. A tedy i za případnou další prohru, když už dnes na vítězství věří tak málo lidí.

Dá se říct, že v současnosti není v exilu mnoho lidí, kteří by svůj ideál viděli v tom, že přijedou do Prahy na bílém tanku. Spíš se tam teď už jezdí v různobarevných limuzínách, tedy na mnoha koních, civilizačně zkrocených. Zdá se naopak, že přibýlo a přibývá takových, kteří jsou ochotni a schopni i v emigraci rozvíjet myšlení o věcech národních a státních, mnohdy dokonce důsažněji než podobní myslitelé domácí, kteří jsou většinou zbaveni možnosti soustavného studia a svobodné duchovní práce a zabývají se osudem vlasti jaksi pouze v přesčasech. To může někdy vypadat romanticky a hrdinně, ale na výkonosti to nikomu jistě nepřidá a ani výsledky takových snah tím právě nevzrostou. Exilovému studiu zase samozřejmě hrozí – jak se říká – odtržení od skutečnosti. Zkušenost posledních let ovšem ukazuje, že to vůbec není tak hrozné a že si příslušní historici, sociologové a politologové na obou stranách oné po-fidérní hranice dosti dobře rozumějí.

Na tomhle místě je znovu třeba připomenout, že tato úvaha vznikla z popudu jubilea časopisu Svědectví, který právě v tomto bodě sebral a hraje jedinečnou a sotva zastupitelnou roli. Víme přece, že poměr české veřejnosti k emigraci se ani po druhé světové válce k lepšímu příliš nezměnil. Dalo by se zažertovat tvrzením, že si třeba lidé podvědomě spočítali, co že to tehdy – v různých těch exilech – na ně upekli Beneš s Gottwaldem. Ale masově se takhle

nesmyslelo. To se spíš udiveně hledělo na Jiřího Voskovce, který na rozdíl od Jana Wericha dlouho váhal s návratem ze Spojených států, stejně pak v Praze dlouho nepobyl a to ještě v průběhu jedné z vlasteneckých euforií, myslím onen záblesk z let 1946–1947, v mnohém ne nepodobný roku 1968, raději podojel do Paříže. Na rozdíl od mnohých rozumbradů pochopil právě Jan Werich zcela existenciální základ Voskovcova rozhodnutí; a i když to byla pro něho rána největší, nikdy ho ani nenapadlo svému druhovi cokoli vyčítat. A podobně jako na Voskovce hleděli lidé o málo později na většinu pouónorových emigrantů. Zase tu mohlo v podvědomí hrát roli potenciální zklamání z neobratné politiky demokratických stran a jejich představitelů. Leč tykadla běžného českého ducha sebezáchovy a touhy po klidu zaúčinkovala mnohem dřív. V posledních svobodných volbách v roce 1946 hlasovalo pro komunisty 40 procent obyvatel a uvedlo tak do funkce předsedy vlády pozdějšího takzvaného prvního dělnického prezidenta. Když tedy potom komunistická propaganda začala emigranty nazývat krysami, které opouštějí svou potápějící se loď, a posléze příživníky, kteří za dolarový žold zrazují vlast, převážily opět mezi širokými vrstvami vžité prapudy. Bezuzdná propaganda měla vlastně ohlas a i mezi relativně liberálními intelektuály nebyla emigrace v žádném ohledu činitel hodný pozornosti. Řekl bych, že to úzce souviselo i se skutečně netvořivým duchem tehdejší exilové politiky, která pokládala za velký úspěch vytvoření jakýchsi náhradních orgánů v zámoří a tímto úspěchem se spokojila jakoby s uznáním své následné kvalifikace pro převzetí vládní moci v Československu. Když komunistická vláda nepadla, nevznikl mezi exilovými politiky žádný nosnější program. V tom zase, bohužel, ani komunistická propaganda nelhala. Mezi obecným lidem mělo číselně malý ohlas i tehdy zahajované vysílání Svobodné Evropy, byť právě tady šlo o akci smysluplnější a – jak se ukázalo – schopnou efektivnějšího vývoje.

Ale pak přece jen čas oponou trhnul. Zemřel Stalin. A lid se jaksi pohnul. Berlínští dělníci si – dnes nahlíženo – jen zabouřili. Maďarští vlastenci už doslova povstali. V té době se cosi hnulo i v československém exilu. Není jistě náhoda, že první číslo Svědectví vychází

právě ve dnech maďarského povstání. A docela jistě není náhoda, že krátce nato vzniká i první pozoruhodná politická analýza, chcete-li i program: Peroutkův Demokratický manifest. Ve Svědectví se začala ustavovat stále vyhraněnější tribuna svobodného myšlení. Publikovali tu nejdřív autoři exiloví, v dalších letech pak stále víc i anonymní či pseudoanonymní autoři domácí. Bylo to – ze strany Svědectví – rozhodnutí zásadního a základního významu: spojit v jednom časopise kritické úsilí myslících hlav doma i v exilu. Rozhodnutí, které nemělo zpočátku ani tam, ani zde právě největší aplaus. Už tehdy se do nechtěné koalice dostávala režimní propaganda a zatvrzelost exilových dogmatiků, neboť se z různých základních stanovisek setkávaly v podobné nechuti ke stanovisku důsledně demokratickému, které bylo samozřejmě spojeno s mnohým nebezpečím, což se ovšem – jak se teď jasně ukazuje – vyplatilo.

Každý pozornější čtenář Svědectví musí – řekl bych – dojít k poznání, že s postupem času vyvstává v tomto časopise novodobý československý společensko-politický a kulturně-politický kontext, který se dotud v moderních českých dějinách vytvořit nepodařilo. Dělo se tak vývojem celé řady let za okolností ne jednoduchých. Dnes už víme, že se Svědectvím spolupracovali – vedle exilových autorů, kteří se podepisovali – mnozí čeští a slovenští intelektuálové, kteří podnes jménem uvedeni nebyli, byť se mnohdy jednalo o práce mimořádně informační a myšlenkové hodnoty. Chtěl bych na tomto místě veřejně požádat redakci časopisu, aby alespoň pro historii – způsobem, který se jistě dá vymyslet – tuto anonymitu zrušila, protože si to ani oni autoři, ani dějinná pravda nezaslouží, aby zůstali zastřeni, zítra jistě už nepřípadnou, rouškou tajemství. A dnes už také můžeme říct, že to bylo šťastné spojení duchovní aktivity, které nemálo přispělo k trochu osvěceniějšímu období českého i slovenského národního života v 60. letech a které nepochybně a ještě důležitěji přispívá dnes k nadějím na zachování tohoto svébytného myšlení i v letech mimořádně agresivního útoku proti národní identitě a obsažné státnosti československé komunity. Není pochyby o tom, že v 70. letech sehrálo Svědectví důležitou roli při postupné změně ovzduší i v probíraném vztahu domova a exilu.

Jistěže se vytvořily objektivní okolnosti, které této proměně napomohly a napomáhají. Právě onen vyloženě cizácký útlak, kterému je obyvatelstvo Československa vystaveno, zvýšil jeho zájem o exilovou aktivitu. A nekonformní kulturně–společenské síly v Československu – nejrůznější činy vydavatelské, informační i občansko–politické – už vlastně předem počítaly i s pomocí exilu, především při publicitě, při potřebě širšího vědomí o činnosti /znovu to zopakujeme/ oně "hrstky" neodbytných a neohrožených. Svědectví – když si proberete čísla od roku 1969 – přineslo naprosto všechny závažné texty tohoto období, mnohé z nich svým způsobem i podnítilo a z několika učinilo i mimořádně plodný a poučný předmět sporu. Sporů mnohostranného, při němž se často ukázalo /a to bylo velevýznamné/, že názorová hranice nevede pokaždé mezi domovem a exilem, ale daleko spíš mezi zcela běžnými stanovisky pokrokovými /chcete-li: pokrokářskými/ a mezi postoji konzervativními /chcete-li zpátečnickými/, a to na obou stranách.

Vím, že se při oslavě nemá právě píchat do vosích hnízd. Myslím si ale zároveň, že při oslavě námi připomínaného časopisu je to naopak v jeho základním duchu nenechat na pokoji žádnou příležitost, která může napomoci k vytříbení názorů, k vyhranění stanovisek. Proto bych chtěl jako zcela příznačnou pro efektivitu někdy i velmi vzrušené debaty uvést – skoro se dá říci – aféru kolem pověstných Danubiových tezí o odsunu Němců z Československa. Dlouhá a obsáhlá výměna názorů ukázala, že nešlo – a stále nejde – o téma jen historické. Debatěři zaujali celou řadu příznačných a výmluvných postojů, v nichž se manifestovalo celé velké spektrum případného politického života: dogmatici na obou křídlech tohoto spektra, radikálové podobného ražení a stejně vzdálených pozic, a samozřejmě střed, klonící se – jako v každé kulturnější demokracii – tam či onam, což není výtka ani pomluva, ale konstatování zcela žádoucího rozpětí politických sil. Ať se na mne ti, kterých se to týká, nezlobí, ale musím to říct: Bylo zajímavé sledovat, jak se z duše a ze srdce na Danubia a autory s ním souhlasící rozčlílili jak exilové, tak domácí vlastenci, byť jedny komunismus vyhnal do emigrace a druzí se s ním – po větší či menší, převážně tragicky uzavřené

kariéře uvnitř komunistické strany – pořád nějak nemohou rozloučit. Byl to, v jiném ohledu, taky spor generační. I to se v diskusi, sem tam i v surové formulaci, ozvalo. A i to je užitečné. Od dnešního veřejného života v Československu nelze žádnou svobodnější debatu, tudíž ani žádné významnější třídění duchů očekávat. V tomto ohledu je dnes Svědectví obzvláště závažné fórum společné aktivity svobodomyšlných československých občanů, kteří právě touto aktivitou vytvářejí a dnes už prohlubují významnou změnu ve vztazích mezi domácími a zahraničními demokratickými silami. V této podobě tato koalice v novodobých českých a slovenských dějinách neexistovala. A rozvřjet ji je úkolem obzvláštní důležitosti, i když to není a nebude úloha lehká a samospádem se udržující. Okolnosti se zase mohou zhoršit. Klima se může zase z nejrůznějších příčin zkomplikovat. Ale ti, kteří jsou si významu této věci vědomi, by měli udělat všechno pro zachování vědomého kontextu domácí a zahraniční politické, kulturně–politické i kulturní aktivity jako jediného bezpečnějšího základu budoucího demokratického života Čechů a Slováků.

Dva jiní neohrožení Pražané, než onen zpočátku jmenovaný, napsali asi před rokem: "Existuje těsná souvislost mezi kultivovaností, realismem a celkovou vysokou duchovní úrovní polského nezávislého odborového hnutí a vysokou kvalitou, kompaktností a akceschopností mohutné polské emigrace v zahraničí a její dobrou spoluprací s domácími neoficiálními kruhy. V případě Polska se již dá mluvit o polské účasti na světové kultuře a společenském dění en gros, přičemž ustupuje zcela do pozadí, zda v tom či onom konkrétním případě tuto účast realizují Poláci, žijící v Polsku, nebo Poláci, žijící z těch či oněch důvodů na různých místech světa. Natolik se tu podařilo prolomit umělé přehradu, kterými se pokouší moderní totalitarismus izolovat lidi od sebe." /Svědectví 63, str. 469/.

Mám za to, že ignorovat toto poselství z Prahy, by bylo neodpustitelné.

KAREL SKALICKÝ

**KÁZÁNÍ
NA SYMPOZIU**

K Á Z Á N Í N A S Y M P O Z I U

SVÁTEK VŠECH SVATÝCH JE SNAD NEJPŘÍHODNĚJŠÍM liturgickým svátkem pro zakončení našeho symposia, věnovaného Tigridovu Svědectví. Svátek Všech svatých je totiž svátkem všech osobních ctností a z nich plynoucích hodnot – a hodnoty jsou nakonec vždycky cosi hluboce osobního – ať se z působení Ducha, jež vane kde chce a neváže se na lidské instituce, zrodily kdekoli. A jak si jistě vzpomínáte, Lederer zahájil naše symposium slovy: "Chceme-li upevňovat hodnoty, které tvoříme. . . musíme se naučit ctít hodnoty. . . bez ohledu na to, ve které dílně právě vznikly." A k tomu se jistě nejlépe hodí svátek, který byl ustaven právě proto, aby se uctila památka všech hodnot, všech těch nescíslných "svatých," kteří se rodí, žijí a působí v nejrůznějších oblastech a na nejrůznějších rovinách.

Nu a jeden takový "svatý" je i Pavel Tigrid a jeho dílo, časopis Svědectví. Vlastně nikoli jeden, ale přinejmenším dva, protože dílo muže je obvykle nemyslitelné bez pomoci a podpory jeho ženy, v tomto případě paní Ivanky.

Když mluvím o svatých, nemyslete prosím, že se budu pokoušet vydávat časopis Svědectví za nějakou křesťanskou nebo dokonce teologickou revue. Nic takového. Svědectví bylo a je časopisem pro kulturu a politiku, časopisem, který se neváže nějak výslovně na určitou ideologii nebo náboženské vyznání. Ale právě tato "nevázanost", která by se někomu mohla zdát nedostatkem, takže pod slabým vedením by se mohla zvrhnout v jakousi duchovní bezpohlavnost, právě to se stalo pod výrazným vedením takové osobnosti, jakou je Pavel Tigrid, nositelem a uskutečňovatelem hodnot spojených s tvůrčím přijetím pluralismu a dialogu. Nikdy se nestalo, že Svědectví by se bylo propůjčilo k slovnímu siláctví nebo, což je ještě horší, k slovnímu terorismu. Neboť i slov lze používat jako dýky nebo jako projektilu. V tomto smyslu je časopis Svědectví časopisem

vysoce mravným; mravným nejen v tom smyslu, to bych si dovolil zdůraznit, že nedělá nic zlého, nikoho nenapadá a nebije po hlavě, což by byla mravnost pouze negativní. Svědectví je mravné ve smyslu pozitivním. Slyšeli jsme zde už, že Pavel Tigrid, ač byl neustále v živém dialogickém styku s těmi komunistickými intelektuály, kteří byli nositeli kritického postoje uvnitř komunistické strany, přesto nikdy neopustil své zásadní stanovisko vůči komunistickému totalitnímu režimu. Věrnost principům mu nebyla neslučitelnou s otevřenou naslouchavostí lidem jiného názoru a s ochotou k dialogu. To, co se nám kněžím tak snadno káže, totiž nenávidět hřích, ale milovat hříšníka, to Tigrid, na té rovině, která je mu vlastní, uvedl ve skutek.

Nebudu opakovat to, co jiní o časopisu a jeho redaktoru dobře pověděli. Ani mi nepřísluší v kázání rozebírat ideologii či teorii gradualismu. O jejích mezích či neúspěších se toho řeklo už dosti kritického – a nakonec, kdo ji první kritizoval, byl sám Pavel Tigrid. Ale ta nejzajímavější otázka snad padla až ke konci našeho symposia. Totiž otázka, jak dál. Jak pokračovat v práci za změněných podmínek. A opět, ani v jednom bodě mi nepřísluší zde podávat nějakou odpověď či pokus o ni. Jedno však bych snad mohl v této souvislosti k této otázce říci; něco, co se týká inspirace této budoucí práce a to samozřejmě jen jako námět k uvážení a zamyšlení.

Veliké dějinné pohyby se uskutečňují vždycky pod tlakem silné inspirace. Bez inspirace není dějinného pohybu. A bouřlivé dějinné pohyby měly vždy, jak možno vyčíst z dějin, náboženskou či quasi-náboženskou inspiraci. Ne náhodou se marxismus-leninismus, jenž bezesporu způsobil ve světě obrovský dějinný posun, tak citelně přiblížil svou povahou jakoby náboženskému systému i přesto /anebo snad právě proto/, že se postavil do příkrého protikladu k jakémukoli náboženství. Jak a čím se toto rozsáhlé dějinné hnutí vyznamenalo v dobrém či ve zlém, co uskutečnilo, do jaké železné struktury nakonec uzavřelo mnoho a mnoho národů, jak tato struktura tíží a tlačí, jak se přitom ona původní živá a dravá inspirace proměňovala, jak vyčpěla a potuchla a jak se stala pouhou ideologií legitimující absolutní nadvládu a jakýkoli mocenský zásah na její

udržení, o tom se vám jistě šířit nemusím. To víte dobře. A nemusím ani zvlášť dokazovat, že tato dlouhodobě neúnosná, protože nespravedlivá situace není žádnou přírodní nutností, kterou prostě nutno přijímat jako půdu pod nohama a oblohu nad hlavou, jako neúprosný a neodvratný osud. Tato neblahá situace je dílem lidí a zase jen dílo lidí ji musí napravit. Napravit v zájmu přežití lidského rodu jako lidského a ne jako hmyzího. A to ovšem bude, ne, promiňte, to už je nový dějinný pohyb, nové převratné hnutí, které samozřejmě bude mít a vlastně už má svou inspiraci. Neujasněnou, tápající, ještě nezformovanou a nezformulovanou, ale nicméně už jsoucí, už bobtnající a bublající.

V naší vlasti, v Československu, se tento pohyb začal po úpadku a rozkladu stalinismu a měl jistě svou působivost i svou inspiraci. Byla to inspirace, která vycházela z původní inspirace komunistického hnutí, z marxismu, a chtěla v duchu a jménem nějakého "lepšího", "pravějšího" marxismu přebudovat, co bylo zbudováno v duchu a jménem marxismu-leninismu. Že to byl zajímavý a snad i vzácný pokus, že zneklidnil mocipány a svým způsobem celý svět, že by byl býval třeba snad i úspěš, kdyby. . . , o tom už se nahovořilo a napsalo dost. Nicméně zůstává fakt, že zatím neuspěl. Ale ač neuspěl, jak by si byla značná většina národa přála, přesto dokázal alespoň jedno: vytvořil opět jinou a novou situaci. Situaci, v níž se stále jasněji ukazuje, že osud Československa a jiných států /Polska, Maďarska atd./ je vázán na osud celého sovětského bloku. Jde nikoli o ten nebo onen stát, ale o celý jeden blok, o celý jeden typ civilizace, o celý jeden ekonomicko-společensko-politický útvar. A má-li být tento útvar radikálně napraven, jinak upraven či spravedlivěji rozdělen, pak se asi všichni odpovědní občané, ať uvnitř ať vně tohoto supersystému, musí naučit myslet nikoli v rámci svého státu, ale v rámci sovětského bloku, v rámci oné *s o v i e t w a y o f l i f e*, aby se vytvořil alespoň předpoklad pro nějakou reálnou změnu k lepšímu.

Je-li to pravda – a zdá se, že je – pak z toho plyne jeden závěr, že totiž marxistická revizionistická inspirace onoho společensko-politického pohybu, jež vyústil do pražského jara, byla snad zají-

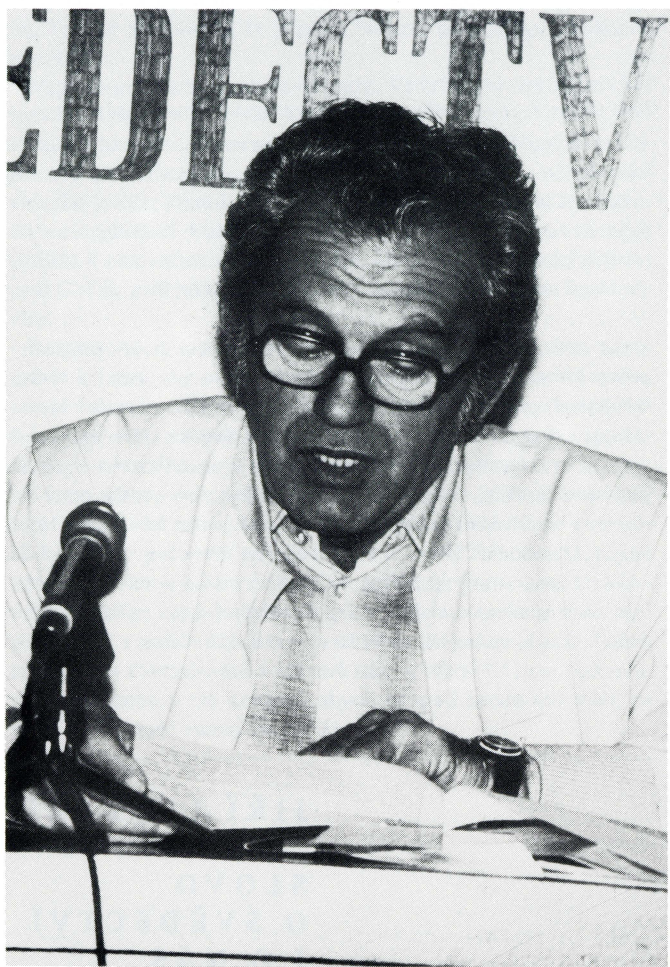
mává a působivá v rámci československých poměrů, ale není a nebude zajímavá a tím méně působivá v rámci celého sovětského bloku. To jistě neznamená, že jí proto budeme pohrdat nebo dokonce podrážet ji.

Vzpomeňme na Svatoplukovy pruty. Vždyť i tato legenda má kus pravdy. Avšak veliké překážky vyžadují veliké úsilí. A veliké úsilí vyžaduje hluboké a vytvrvalé zdroje síly. Těmito hlubinnými zřídly neutuchající energie je – a vždycky v dějinách byla – náboženská víra. To je síla, která i dnes dělá zázraky, síla, která dokáže přeskočit racionalistické kalkuly sociologů a futurologů a vyzvat obrněné Goliáše k nerovnému zápasu. Uvažte, drazí, ten symbolický příběh: padl Goliáš, padl jako vůl na porážce, rozražen kamenem Davidovy víry.

Rozdmychávat tuto novou inspiraci, nastavovat jí anténu, napomáhat k tomu, aby mohla znít a působit, otevírat její zasutá zřídla, zasutá balastem minulosti, bigotnosti, úzkoprsého a krátkozrakého fanatismu nebo naopak kolaborantského bezcharakterního oportunistu – nemyslíte, že je to též úkol neřfkám křesťanské, to se rozumí samo sebou, ale v našich dnešních poměrech jakékoli české kulturní a politické revue, která chce přistupovat zodpovědně a osvíceně k zlepšení postavení našeho národa ve světě? Náboženská, najmě křesťanská víra je naším nejhlubším národním kontinuem. Dokážeme z ní udělat nejen individualistickou útěchu zemdlené duše, ale i to, co také v našich dějinách byla už vícekrát: láskou planoucí oheň prorockého zaangažování v nápravě našeho světa! Už jsem však mluvil dost dlouho a tak zmlkám, abych se snad nedopustil toho, co kdysi Pavel Tigrid nazval "kvákomluvou."

JIŘÍ LEDERER

**SLOVO
O SVĚDECTVÍ
I O NÁS**

JIŘÍ LEDERER:

SLOVO O SVĚDECTVÍ I O NÁS

PROČ JSME USPOŘÁDALI TAKOVÉ SHROMÁŽDĚNÍ K 25. výročí časopisu Svědectví? Proč jsme se k takovému shromáždění nesešli před pěti lety? Proč jsme nekonali podobné symposium o časopisu Studie nebo Listy? Proč jsme nezhodnotili na společném setkání tak výraznou exilovou osobnost, jakou byl Ferdinand Peroutka?

Na to je odpověď velmi prostá: Nikdo to neorganizoval.

Chceme-li upevňovat hodnoty, které tvoříme a o něž usilujeme, musíme se naučit ctít hodnoty zrozené v exilu. A musíme se naučit ctít je bez ohledu na to, ve které dílně vznikly. Bez ohledu na osobní či názorové spory, bez ohledu na parciální zájmy.

Nás všechny, kteří musíme z politických důvodů žít mimo domov, nás všechny spojuje něco velkého a významného. Nebojím se v tomto případě použít nadneseného slova: spojuje nás služba, opakuji s l u ž b a domovu, služba zemi, z níž pocházíme a k níž náležíme, služba lidem nám blízkým, lidem zdaleka ne pouze našeho jazyka, ale především našich tradic, našich duchovních hodnot, lidem, kteří tvoří naše národy.

Dokud máme dost zdraví a sil, abychom chápali smysl naší exilové existence, jsme schopni vykonat mnoho. A říkám znovu a znovu, že lidé doma od nás čekají nesmírně mnoho. Někdy mně toto očekávání až vyrazí dech, protože jako by toto očekávání umenšovalo vlastní úsilí doma. Ale je dobře vědět, že jsme potřební, že naše činnost není samoučelnou hrou, ale obrovsky vážným a důležitým úkolem, který náš život naplňuje hlubokým smyslem.

X X X

A když takto uvažujeme a takto sami sebe vidíme, bylo by neuvážené a přímo neprozřetelné opominout výročí časopisu Svědectví.

Už sám fakt, že exilový časopis vychází pětadvacet let, je pozoruhodný. Ale k tomu třeba přidružit další a ještě závažnější fakt: že se tento časopis neustále rozvíjel, že od ročníku k ročníku po všech stránkách dozrával.

X X X

Chci zdůraznit několik málo stránek, aspektů činnosti Svědectví. Na prvním místě třeba zdůraznit nevím kolikrát skutečnost, že se Svědectví od počátku otevřelo domovu. Svědectví nikdy nešlo o specifickou vnitřní exilovou politiku, uzavřenou hradbami exilového ghetta.

Právě toto otevření domovu učinilo ze Svědectví velkou tribunu, jejíž důležitost pro společný zápas nelze nikdy přecenit. A Svědectví učinilo tento promyšlený krok v době, kdy někteří v exilu nechápali takovou potřebu otevření, protože domov žil pod takřka neprodyšným komunistickým příkrovem. Ale bez ohledu na tuto skutečnost se Svědectví o věc pokusilo a zanedlouho to úspěšně dokázalo – bez ohledu na příkrov.

Ti v exilu, kteří nepochopili záměr Svědectví, zapomněli na jedno podstatné: že **exil jako politická síla má smysl jen tehdy, když je součástí domácí opozice**, součástí, která – historicky vzato – přechodně žije a působí mimo území domova. Kdo jsme v exilu, nemůžeme poměřovat účelnost své činnosti mírou osobní naděje na návrat domů. Není důležité, zda se já domů vrátím či budu moci vrátit; důležité je, že konám vše pro tento společný návrat. To je to hlavní.

Díky tomuto otevření domovu se mohlo Svědectví stát akcelérátorem myšlenkového pohybu nejen v kruzích umlčené opozice, ale i v kruzích komunistických, oficiálních intelektuálů. Svědectví tady odehrávalo roli již tím, že se během let stalo nejspolehlivějším zdrojem informací o situaci doma, informací, které režim zatajoval.

Ale toto otevření domovu, toto překročení hradeb exilu způsobilo, že se Svědectví úspěšně vyhnulo trapným exilovým žabomyším sporům, které jsou svědectvím bídy každého uzavřeného exi-

lu, že nikdy nekleslo na úroveň netolerantní sekty. Naopak otevřená snášenlivost, vyhýbající se osobním šarvátkám, dodala Svědectví na vážnosti a hodnotě.

X X X

Z tohoto otevření domovu Svědectví došlo brzy k jednomu významnému poznání, které znamenalo ujasnit si vztah ke komunistickému režimu a zároveň i ke komunistům. To je velmi důležitý aspekt jeho činnosti, aspekt, který znervózňoval nejednoho emigranta a který mimořádně znervózňoval vládnoucí moc v Československu.

Tvůrce Svědectví moudře docenil mezi čs. komunisty, zejména mezi komunistickými intelektuály ty, kteří byli nositeli kritického postoje a kteří zároveň byli nositeli i jiných, neoficiálních, nedogmatických pohledů v historii, filozofii, politické ekonomii, sociologii a hlavně v literatuře a umění. A tak se Svědectví postupně proměňovalo v tribunu, z níž zněly tyto nekonformní hlasy, které byly doma umlčovány nebo aspoň nepřipouštěny.

S kritiky některých stránek režimní politiky – a to i z řad komunistických intelektuálů – dovedl redaktor Svědectví navázat oboustranně velmi cenný kontakt. Měl trpělivost a pochopení pro jejich zrání, doprovázené i váháním a obavami.

Ale je třeba zdůraznit jedno: redaktora Svědectví vždycky zajímaly názory i komunistických intelektuálů, diskutoval s nimi a polemizoval, ale nikdy, nikdy neopustil své zásadní stanovisko vůči komunistickému totalitnímu režimu. Redaktor se mohl mýlit v odhadování možností přelomu, ale v základním vztahu k režimu, k jeho podstatě, se nikdy nemýlil. Proto Svědectví vedlo vždy neúprosně zásadní zápas: nikdy nešffilo iluze o tomto režimu. Zároveň ovšem si uvědomovalo, že je účelné a potřebné spolupracovat s těmi, kteří sice byli součástí režimu, ale kteří si již uvědomovali nejednu jeho pochybenou stránku. A tato spolupráce přispívala ke zrání komunistických intelektuálů, které v mnoha případech končilo rozchodem s komunistickou ideologií a s celým režimem.

Tato metoda působení na realitu totalitního režimu se nepochybně

ně osvědčila. A její obecná platnost pravděpodobně neskončila sovětskou invazí v srpnu 1968. I když je pravda, že tato metoda působení nemá dnes tak široké pole uplatnění jako v 60. letech.

X X X

Jiná stránka činnosti Svědeckví: otvírání zásadních otázek našeho života ve 2. polovině našeho století. Šlo o takové otázky, o nichž se mlčelo v oficiálním Československu a mnohdy i v exilu. Pravděpodobně největší bouři vyvolalo otevření otázky odsunu sudetských Němců. Bouře byla doma, uvnitř opozice, i v exilu.

Byl to riskantní počín. Otázka sudetských Němců ležela mlčky desítky let. Generace, která ji prožívala, byla mnohdy zatížena příliš osobními emocemi, než aby byla schopna historického odstupu. Navzdory všem rizikům Svědeckví tuto otázku otevřelo. Je to důkaz redaktorovy – jak se říká – občanské odvahy a zároveň i svědomitosti. My se přece s touto otázkou musíme vyrovnat – historicky i mravně. To je náš národní zájem. Zájem zdravotního stavu naší duše. A potom je to nutné i pro soužití v Evropě, pro sousedské soužití mezi námi a Němci.

Uveřejnění Danubiovy úvahy se může někomu jevit jako zbytečná a časově nevhodná provokace. Provokace za každou cenu a bez ohledu na všechno. Nesdílím takové názory a pocity. Pokládám za přednost Svědeckví, že vážné problémy naší společnosti neobchází, že před nimi nestrká hlavu do písku. Nikdy se neuzavíralo před růzností názorů a pohledů, aniž kdy opouštělo svou pevnou demokratickou linii. A co je zvláště chvályhodné, že nepomíjelo osudové problémy našich národů, naší společnosti, našeho státu.

X X X

Ne náhodou Svědeckví získalo doma ten ohlas, jaký získalo. A to nejen v širokých opozičních kruzích, ale i v některých částech establishmentu. Soudím, že je to způsobeno tím, že hlavní zájem časopisu byl soustředěn na duchovní hodnoty, na kulturu a umění, což

jsou vždy Achilovy paty totalitních režimů: ničí tradiční hodnoty národů a vnucují násilím hodnoty jiné, cizí. Tyto režimy deformují obraz národní minulosti a vytvářejí směšné, byť někdy působivé pseudodějiny. A Svědectví se stalo trvalým a soustavným obráncem našich tradičních hodnot. Umřčená duče naší společnosti nacházela volné pole na stránkách Svědectví.

Svědectví nepomíjelo politiku, hospodářství a jiné společenské problémy, ale kultura byla pěstována se speciální pozorností. Velké osobnosti naší kultury se důsledněji objevovaly ve Svědectví než v domácích časopisech.

Kdybychom si udělali osobnostní bilanci pětadvaceti ročníků Svědectví, poznali bychom v matematických veličinách, že žádná významnější osobnost naší kultury nebyla Svědectvím vynechána. A v tomto směru zvláště závažnou roli sehrálo Svědectví v tom novém vývojovém období totalitního režimu, v 70. letech. To platí o osobnostech z domova i z exilu. A platí to o všech oblastech kultury.

V souvislosti s touto problematikou bylo cenné a záslužné od Svědectví, že umožňovalo domovu styk s duchovními proudy ve světě. Svědectví to bylo, které inspirovalo domácí intelektuály, aby se vyrovnávali s tím, co se děje za hranicemi. V době, kdy domácí duchovní život probíhal či probíhá mezi přímo koncentráčnickými hradbami, je tato snaha činností sebezáchovnou a ohromně obohacující. Přitom je dlužno podotknout, že této činnosti se Svědectví může věnovat jen okrajově.

x x x

V duchu masarykovské tradice pokládám Svědectví za časopis výsostně mravný. To není jen otázka pravdivosti a poctivosti. Jde o politickou mravnost, která nese odpovědnost za osudy naší společnosti. Na Svědectví je patrné od samého počátku trojjediné poslání. Mám na mysli zápas o 1/ státní nezávislost; 2/ národní svobodu; 3/ demokracii. V tomto směru je význam Svědectví přímo programatický.

Role Svědectví je komplexní. A jeho komplexnost je příkladná pro všechny a zároveň i inspirativní pro všechny síly doma i v exilu.

x x x

Kdybychom shrnuli uvedené poznámky na okraj Svědectví, pravděpodobně bychom dostali úplnou podobu časopisu v mé interpretaci. Když tuto mnou vytvořenou podobu porovnávám s proslulými časopisy poválečné doby – s Literárními novinami, Kulturním životem, Reportérem, Plamenem, a v exilu s Proměnami, Studiemi či Listy – i když je toto srovnávání obtížné a kulhavé už co do profilu anebo i periodicity, docházím k takovému závěru:

V poválečném období je to jedině Svědectví, které si po čtvrt století uchovalo otevřenou, demokratickou tvář, uchovalo si kontinuitu názorů a cílů; jen Svědectví mohlo tak dlouhou dobu působit nejen v exilu, ale i doma na tvůrce veřejného mínění, na intelektuály.

Kdybychom matematickými metodami hledali odpověď na otázku, na který časopis oficiální komunistická propaganda nejčastěji a nejostřeji útočila, jsem přesvědčen, že by to byl časopis Svědectví. Není pochyby, že je to v Československu nejobávanější nepřítel totalitního režimu, protože je to časopis důsledně a neúhybně demokratický, časopis, který jako žádný jiný v poválečném období nejživěji reagoval na závažné problémy naší země.

Sfla Svědectví nikdy nebyla a není v silných slovech, v proklamacích, ale v systematické, věcné, seriózní činnosti, která čtenářům nepochybně dává žádné zbytečné iluze nejen o komunistické moci, ale ani o vlastním národě a o morálním stavu společnosti. Svědectví se stalo nejdůslednějším komentátorem našeho poválečného života a nepoctivějším kritikem našeho života vůbec.

Svědectví odehrávalo v poválečném období podobnou roli, jako v minulosti jen jeden časopis: Masarykova Naše doba. To byl taky časopis, který na společnost působil skrze intelektuály a který byl taky otevřený a tolerantní a kritický vůči té společnosti, kterou zúrodňoval. Svědectví prostě vstoupilo do našich poválečných dějin široce otevřenými dveřmi, sebevědomě a cílevědomě. Výsledky se

dostavily. Každý z nás je schopen o nich podat svědectví. Zakladatel, tvůrce a stálý redaktor Svědectví, novinář, který již do emigrace odcházel se známým a významným jménem, je odpovědný za všechno to, co jsem o Svědectví sdělil. Soudím, že je to osobnost zcela vyjímečná v poválečné historii Československa.

Bylo by ovšem omylem, kdybychom si mysleli, že tato osobnost spadla z čistého nebe. Do roku 1956, kdy Pavel Tigríd začal vydávat svůj časopis, měl za sebou již bohatou novinářskou práci. Načerpal obrovskou sumu kultury naší i anglosaské. Měl konečně i svou zkušenost z činnosti pounorové emigrace, z činnosti ve Svobodné Evropě. To všechno odehrávalo roli při zrodu Svědectví. A tento časopis nestál ani v době svého vzniku, tím méně dnes, osamoceně. Rodil se v určitém exilovém duchovním prostředí, které taky působilo. Na ně přece – i když nepřímo – Svědectví reagovalo.

Tuto poznámku jsem učinil proto, aby se mi nemohlo vyčítat, že nevidím nic jiného než Svědectví a Tigrida. Zdaleka ne. Navíc žádný takový jev, jaký představuje Svědectví, nemůže vzniknout v osamocení, nýbrž jen pod palbou mnoha vlivů. Přesto jsem však přesvědčen o vyjímečnosti Pavla Tigrida i Svědectví. Jsem přesvědčen, že naše politické myšlení doma, zejména české myšlení, nebylo nikým tolik pozitivně ovlivněno jako literární tvorbou Pavla Tigrida a zejména jeho Svědectvím.

A proto myslím, že je správné, když jsme se sešli ke společnému a kritickému zamyšlení nad touto rozsáhlou činností, která představuje světlou stránku nejen poválečné československé žurnalistiky, ale i celých poválečných dějin Československa.

**HLASY
Z FRANKENSKÉ
DISKUSE**

MOJMÍR POVOLNÝ:

Rád bych zasadil vznik Svědectví do politického kontextu exilu v 50. letech. Jak mně se náš exil od roku 1948 jeví, nebyl to nikdy ve své podstatě exil restaurační. Byl to exil pokrokový, který se nepokoušel hledat spásu v nějaké nostalgicky zidealizované minulosti, který nezametal pod koberec změny, k nimž v Československu a ve světě došlo. Ale jednu chybu tento exil měl, té chyby se vlastně zákonitě musel dopustit: byla to metoda exilové práce. Ti, kdo si z nás pamatují ranná padesátá léta, vědí, že jsme se snažili opakovat metody, které se tak úspěšně projevily v prvním a druhém exilu – za první a druhé světové války. Svědectví se na počátku pokusilo a potom převzalo metody zcela nové, v padesátých letech takřka zcela revoluční. Patří ke géniu Svědectví a ke géniu jeho zakladatele a redaktora Pavla Tigrida, že i po těch dvaceti pěti letech existence tyto nové metody stále předznamenává.

KAREL SKALICKÝ:

Připomenu svou první vzpomínku na setkání se Svědectvím a na první setkání s Pavlem Tigridem. Přišel jsem do exilu v roce 1956. Přestíпали jsme dráty, přišli jsme do Vídně a potom delší odjízda jsem se dostal do Říma, kde jsem začal studovat na koleji Nepomucenum teologii. Tenkrát to ještě bylo před koncilem, disciplína byla tvrdá. Prakticky člověk byl šest let v dobrovolném vězení. Nicméně to vězení bylo takové, že jsem mohl chodit do kanceláře monsignora Plannera, který byl sekretářem Křesťanské akademie. Jednoho krásného dne jsem tam našel časopis Svědectví... Vrhel jsem se na něj hned. Tam jsem se začel – už jsem zapomněl autora – do vyprávění o tenoráku v tom bílém saku, co to tak pěkně zatroubil. Byla to recenze Škvoreckého románu Zbabělci. Četl jsem to s velkým zá-

jmem. Na přednáškách samozřejmě všechno šlo stranou. Měl jsem zapálené uši. Jiného dne jsem tam našel zahájenou rozpravu o svobodě. Rozprava byla uvedena úvahou Ladislava Brouka. Úvaha to byla z filozofického hlediska čistě deterministická. A já jako bakalář filozofie – moje aristotelovsko–tomisticko–křesťanské ledví se pohnu- lo – jsem napsal repliku. Ta replika byla pro mne velmi důležitá, protože to byl vůbec první můj článek. Vlastně to nebyl článek, ale dopis. A ten vyšel ve Svědectví. Takže já jsem debutoval ve Svědec- tví. Druhá věc: V mladistvé horlivosti konvertity jsem toho Ladisla- va Brouka natřel hrozně tvrdě. V dobrém úmyslu. Když tu mou obranu pravdy přečetl Karel Vrána, říkal mi: – Víš, Karle, všechno je to pravda, co píšeš, ale nezapomínej, že pravda v našich rukách se nikdy nesmí stát obuškem. – Od té doby si aspoň v písemných pro- jevech dávám pozor na svou nezvládnutelnou agresivitu.

Uplynula řada týdnů, přišel ke mně monsignore Planner a říkal mi: Je tady pan Tigrid a chtěl by s vámi mluvit. Já jsem se rozklepal – onen Tigrid! Byl se svou ženou – a já v rozčlenění ani nevěděl, co mluvím. A byl jsem velmi šťasten, že jsem mohl poznat onoho Tigrida.

SAMUEL BELUŠ:

Svědectví i Svobodná Evropa, my působíme ne na exil, ale smě- rem k domovu. Svědectví je pro Svobodnou Evropu jedním z nej- spolehlivějších a vysoce ceněným spolupracovníkem. My přece vysí- láme mnohé analýzy a články, zveřejněné ve Svědectví.

JAN VLADISLAV:

Na sjezdu spisovatelů v roce 1956 vládla atmosféra úžasu, která byla osvobozující. To zveřejnění mělo velký význam. A to je vlastní literatuře, že řekne věci veřejně. Věci za oponou, které zůstanou skryty, nemohou mít osvobozující účinek. A právě v tom směru by-

la patrna úloha Svědectví: přinášelo věci, které nebylo možno zatajovat. To byla role, kterou Svědectví hrálo, a to nikoli v exilu, ale doma. Svědectví bylo především domácím časopisem.

FRANTIŠEK SMRČEK:

Nesouhlasím s názorem, že Svědectví vycházelo proti vůli většiny exilu. To bychom křivdili Tigridovi. To není pravda. Snad proti vůli většiny establishmentu exilu, nikoli proti vůli většiny exilu. Ale také ne proti vůli celého establishmentu. Jako novinář jsem prožil stovky rozhovorů s emigranty v 50. a 60. letech v Americe i v mnoha zemích v Evropě. Všichni byli nadšeni Tigridovým Svědectvím. Byli i takoví, kteří Svědectví odmítali, ale přitom vzdávali respekt jeho novinářské práci.

KAREL KAPLAN:

Chci se zmínit o ohlasu Svědectví na druhé straně. V době, kdy vznikalo hodnocení Svědectví v aparátu komunistické strany, v ideologickém oddělení ÚV, tehdy jsem tam pracoval. Byl jsem v oddělení, které se tím zabývalo. Tam však Svědectví nikdo nečetl, tam nedocházelo. Bylo to v letech 1961 – 1964 a tehdy existoval mechanismus, podle něhož se distribuovaly státem zabavené publikace. Předsednictvem nebo sekretariátem ÚV byl schválen seznam institucí, které měly ty které publikace dostat do svých knihoven, respektive do trezorů svých knihoven. Svědectví nedocházelo ani do knihovny ÚV – to však byla velmi mizerná knihovna. Popravdě řečeno, nesetkal jsem se tehdy v aparátu ÚV s člověkem, který by Svědectví četl, nebo by o tom mluvil, že je četl. Vysvětluji si to tím, že mezi těmito lidmi bylo Svědectví a Tigrid něco, co bylo automaticky zavrženo. O tom se nikdo nebavil – to je Tigrid a tím to končí. A nikdo ani neměl odvalu to číst, i když mohl: v Ústavu dějin KSČ všechna Svědectví byla a tam si je každý mohl přečíst.

Ke zprávě o Svědectví, kterou ÚV vydal v roce 1965: Někdy v roce 1961 nebo 1962 byl v našem ideologickém oddělení vytvořen úsek takzvané antipropagandy. Vedoucím byl Dušan Rovenský a ten nevěděl, co má dělat. Nevěděl, proti komu má tu antipropagandu vést. Byl přímo podřízen tajemníkovi Kouckému – a zřejmě tam někde vznikla myšlenka udělat tu analýzu Svědectví. Proč si vybrali právě Svědectví? Je třeba říct, že podobné pracoviště bylo ve stejné době zřízeno ve Státní bezpečnosti. Bylo to oddělení propagandy proti antikomunismu a vedoucím tam byl jistý Košnar, který předtím pracoval v ideologickém oddělení ÚV, kde měl na starosti cirku-sy a lunaparky. Vyšetřoval takové případy, jako měl Waldemar Matuška v Karlových Varech a podobné věci – tedy lidovou zábavu. Dotáhl to až na náměstka ministra a náčelníka Státní bezpečnosti. A ve spolupráci těchto pracovišť se zřejmě přišlo na Svědectví. Proč si vybrali Svědectví? Myslím, že to bylo proto, že na Svědectví a Tigrida měl – lidově řečeno – záhu Novotný. Vykládám si to tak, že Svědectví byl jediný exilový časopis, který měl kontakt s Československem a zobrazoval život v Československu nejrealističtěji. Druhá věc: Novotný dostával zprávy od zpravodajců a agenturní zprávy bezpečnosti, které uváděly, kolik bylo zachyceno Svědectví zasílaných do Československa, analýzy Svědectví atd. – z tohoto hlediska byl Novotný o Svědectví informován.

Když jsem se v roce 1968 vrátil do aparátu ÚV, měl jsem možnost číst Novotného archiv. Tam jsem našel jeho korespondenci s Mamulou, vedoucím osmého bezpečnostního oddělení. Tam bylo zajímavé, že v několika vzkazech – asi tak od roku 1965/66 – žádal Novotný připravit zákon, podle něhož by bylo možno odsoudit emigraci a zejména Tigrida. Tak došlo ke známému procesu proti Pavlu Tigridovi a Janu Benešovi v roce 1967. Otázkou bylo, jak vysoké mají být tresty – okolo toho byly spory. Existuje o tom dokonce dokumentace...

PAVEL TIGRID:

Chci vzpomenout především těch, kteří časopis skutečně dělali. To jsou ti, kteří z Československa pro tento časopis psali, nebo kteří ho pašovali či jinak mu pomáhali. A kteří za to byli v kriminále. Jsem rád, že jsem se dožil toho, že dvě čísla časopisu byla redigována v Praze. To se snad nestalo nikomu, snad ani Polákům ne: celé číslo bylo zredigováno v policejním státě, vypašováno, vytištěno venku bez jediné změny. Dvakrát! A to byla vždycky naše touha: buď aby se časopis redigoval doma, anebo aspoň my, kteří to děláme venku, abychom se přiblížili co nejvíce těm otázkám, tomu jazyku a té atmosféře, která je doma. To je, myslím, velká věc.

FRANTIŠEK SILNICKÝ:

Vyzkoušeli jsme si během několika let prostřednictvím rozhlasové stanice Liberty /pozn. vyd.: Radio Liberty – Svoboda, sesterská rozhlasová stanice Svobodné Evropy, zaměřená na posluchače v SSSR/, že Svědectví je velmi působivé i mezi národy Sovětského svazu. A že práce Pavla Tigrida tam jsou velmi pozitivně přijímány. V New Yorku děláme časopis v ruštině, jehož úkolem je koncentrovat pozornost na výsledky politického myšlení a politické praxe ve východní Evropě a vytvořit pokud možno komunikaci mezi východoevropskými zeměmi a především dostat výsledky tohoto politického myšlení do Sovětského svazu. Sledujeme emigrantské časopisy jakož i časopisy, které jsou produkovány v té které zemi. Mají-li v sobě univerzální momenty, tak nás zajímají. Tak přistupujeme i ke Svědectví.

Myšlenky Pavla Tigrida jako politického myslitele jsou velmi pozitivně přijímány v Sovětském svazu. V jednom čísle našeho časopisu jsme uveřejnili podstatnou část jeho práce Politická emigrace v atomovém věku. Dostáváme zprávy, v nichž nám lidé sdělují, že to pro ně otvírá nové horizonty. Že se skutečně dovídají něco pozitivního. Vycházíme z jednoho předpokladu: má-li mít naše činnost nějaký

smysl, nesmí se upřít k restauraci nějakého imaginárního fixního bodu v minulosti. Musíme se dívat realisticky na to, co je a snažit se najít nějakou alternativu. Nebo aspoň říct lidem, že existují určité alternativy. My se lišíme od známé ruské emigrace, od skupiny Solženicyna nebo od lidí kolem časopisu Kontinent, kteří se upírají na ruský mesianismus. Vycházíme z východoevropské tradice a věříme pevně a máme mnoho důkazů o tom, že ani v Rusku národy – včetně Rusů samotných – nechtějí žít v nesvobodě. V tomto směru je pro nás Svědectví jedním z velkých zdrojů politické metody práce a poučení. A my jeho práce používáme.

ANTONÍN MĚŠŤAN:

Myslím, že se zapomíná na jednu funkci, kterou redakce Svědectví má, a to je navazování kontaktů mezi jednotlivými emigranty a taky mezi jednotlivými národními emigracemi. V redakci Svědectví člověk potkává Poláky, Rusy a emigranty jiných národností, kteří ve Svědectví nacházejí možnost setkat se s jinými. Je také zřejmé, že Svědectví a v Paříži vycházející polský časopis Kultura jsou pod společným dohledem československé a polské bezpečnosti.

VILÉM PREČAN:

Svědectví se stalo institucí. Svědectví se stalo centrem přitažlivosti, místem, kam se chodí číst a odkud se odnášejí svobodná slova a svobodné myšlenky. Stalo se oázou přicházejících emigrantů i unavených exulantů, kde se čerpá nová energie a povzbuzení. Jsou to Tigridovi, kteří nás zvou na společné večere a my jim někdy zapomeneme poděkovat. Svědectví a Tigridovi – to je taky mnoho drobné práce, na výstavách samizdatu, československý stánek na Frankfurtském knižním veletrhu, vznik a fungování výboru na podporu Charty 77 a ceny Jana Palacha atd..

FRANTIŠEK SMRČEK:

Není jenom pětadvacet let Svědectví. Uplynulo třicet let od založení evropské redakce Svobodné Evropy. A na podzim 1981 je tomu třicet let, co zásluhou Pavla Tigrida vznikl první humoristický časopis v exilu. Jmenoval se Škorpion. Vznikl jako vedlejší produkt Svobodné Evropy a jeho redaktorem jsem byl já a nezapomenutelný přítel Mírek Šašek. My jsme byli první dva zaměstnanci československé produkce – to jsou herci, recitátoři, hlasatelé, všechno dohromady. Když jednou Hana Šklíbová, stará novinářka, přijela do našeho rádia, prošla budovou a dorazila k Tigridovi. Ptala se ho: Pro-

sím tě, v tom velkém sále jsou takoví dva smutní pánové, co tam dělají? – Jó, Smrček a Šásek, ti strhávají vtipy pro Snížka...

Pak jsme začali konečně natáčet náš první pořad, který připravil Pravdomil Bašta. Natočili jsme, Tigris si to odposlechl, zalomil rukama a řekl: To není katastrofa, to není Waterloo, to je Hirošima! – Ale k časopisu. V něm nám Pavel Tigris dovolil dělat si srandu. V časopise jsme uveřejňovali přeřeky hlasatelů, přepisy písánek, vtipy o redaktorech a jiných. Všechno z kuchyně naší redakce – Tigrisovy redakce. Udělovali jsme řády. Jeden takový řád dostala např. naše ctěná redaktorka, paní senátorka Tumlířová, dáma velmi dbalá mravů. Vyšlo asi deset čísel časopisu. Časopis zahynul po odchodu Pavla Tigrise, protože už nikdy neměl takového ochránce a povzbuzovatele...

ANTONÍN MĚŠŤAN:

Jako profesor slavistiky se na univerzitě neustále setkávám s mladými lidmi, kteří přicházejí z Československa. Přicházejí legálně i tzv. nelegálně. Přicházejí k nám studovat a tu si neustále uvědomuji, co chybí ve vysílání Svobodné Evropy a zčásti i ve Svědectví. Nezdůrazňujeme dostatečně, co se dá dělat i za těch omezených možností, které v Československu existují. Je zarážející, že studenti, kteří k nám přicházejí, neznají to, co se nadneseně označovalo jako "kulturní dědictví." Přicházejí studenti, kteří neznají Máchu, nečetli Jiráska, neznají Zeyera. Ale co je ještě zajímavější – oni sice do nich pořád cpou marxismus, ale oni si pletou třeba názory Lenina s Marxem. A co mě ještě víc zaráží: Přicházejí převážně z rodin takzvaně křesťanských a nečetli bibli. A ještě jedna věc: Přicházejí k nám na slavistiku a myslí si, že to půjde bez ruštiny. Učili se léta rusky a někteří z nich si ještě pletou písmenka azbuky. Tohle všechno by se nějak mělo a mohlo říct. Že lidé, kteří chtějí přijít na západ a dělat tady něco v těchto oborech – to znamená v humanitních oborech – a mají se tu stát odborníky na střední a východní Evropu, mají využít všech možností, které v Československu přece jen jsou. Že mají jezdit do SSSR, že se mají učit rusky, že se mají zajímat o tu velkou ruskou kulturu a literaturu minulých století, kterou bohužel doma nečtou. A mají se taky zajímat o jazyky. Je zajímavé, že tito studenti žili desetiletí v Československu a nikdy nebyli v Krakově nebo v Budapešti, zatímco němečtí studenti a profesori v Krakově, Budapešti a v Praze byli a čtou literaturu 19. století. Musím se vždycky stydět, že jsou to právě studenti z naší země a z našich intelektuálních kruhů, kteří to neznají.

Domnívám se, že by se mělo poukázat i na to, že např. polská literatura není jen literatura disidentů a není to literatura jenom poslední doby – ta přece vyrůstá z nějakých kořenů. A že ke znalosti polské kultury patří také jazyk. To se týká i maďarské literatury. Já vím, že je těžké učit se maďarsky, ale můžeme se zajímat o tu literaturu, která je z maďarštiny přeložena. Mnozí studenti, kteří přicházejí ze střední Evropy, vědí jenom něco povrchně o moderní litera-

tuře, ale neznají kulturu vlastní země a svých sousedů. Svědectví dělá alespoň to, že informuje o kultuře, tedy hlavně o neoficiální kultuře – nemůže se zabývat jinou kulturou našich nejbližších sousedů. Přimlouval bych se za to, aby se na tento problém jednou důkladně poukázalo. Že ke všeobecnému vzdělání lidí, ať už zůstanou v Československu nebo odejdou na Západ, patří bible. A také národní literatura – jak česká, tak i slovenská. Je tragické, že Češi neznají skoro vůbec žádnou slovenskou knihu. Ptám se maturantů, kteří u nás dělali zkoušky a dovídám se od nich, že nepřečetli ani jedinou slovenskou knihu. A to jsou čeští studenti z Prahy. Myslím si, že takzvaná drobná práce, která už jednou český národ zachránila a něco z něho udělala v 19. století – tu my právě dneska potřebujeme. Dostáváme se bohužel do situace nového národního obrození. Ale někdo to těm mladým snad musí říct. Pokud by se to dozvěděli z rozhlasu či z novin v Praze, pak tomu mladá generace nebude věřit. Snad tomu uvěří, když to bude jednou stát ve Svědectví a když to uslyší ze Svobodné Evropy.

ALEXANDER TOMSKÝ:

Pro mne je otázka, zda se Pavlovi Tigridovi podařilo v letech sedmdesátých zachytit to, co se v Československu děje, tu kvalitativní změnu, ke které tam dochází a která nemá vždycky dopad přímo politický. Mám na mysli kvalitativní změnu v postoji různých generací ke křesťanství. Čteme-li Ledererovy České rozhovory, tak nás zarazí jakýsi spodní tón, který je cítit snad ve všech rozhovorech. U Havla, Kantůrkové, Chudožilova a vlastně u všech autorů vidíme jakýsi nový postoj ke křesťanství. Všechny lidské, politické metody – jak se zdá – selhaly. Objevuje se pocit nedostatku křesťanství: vidíme to u undergroundu a vidíme to i v Chartě, kde je podle Miloše Rejchrtů padesát procent křesťanů. A vidíme to hlavně v nové aktivitě katolické církve, která v 60. letech prakticky nehrála žádnou roli. V 70. letech nastává ale jiná situace. V letech 1977–80 vzniklo v Čechách a na Moravě 27 katolických edic, většinou náboženských a filozofických. Je tam málo původní tvorby, nicméně jde o 27 edic a o tři časopisy. Knížky vycházejí většinou vázané, některé jsou cyklostylované a některé i tištěné v podzemí. Některé náklady do-

sahují patnácti až dvaceti tisíc výtisků. Mnozí mladí lidé konvertovali ke katolicismu – a to i z vyložené marxistických rodin. Tento pohyb v naší společnosti nebyl Pavlem Tigridem ani analyzován, ani zachycen. To je velký nedostatek.

Ale chci sdělit i své vyznání. Když jsem přijel v roce 1968 do Anglie a poprvé jsem začal číst Svědectví, musím říct, že jsem byl šokován. Byl jsem šokován především jazykem, šokován žurnalistickou zkratkou Pavla Tigrida, který mě fascinuje dodnes. Nesetkal jsem se s takovým živým, tak plastickým jazykem. Překvapilo mě, že muže někdo v exilu myslet a psát tak česky. Byl jsem do té doby přesvědčen, že odchod do ciziny znamená prakticky asimilaci.

SLÁVA VOLNÝ:

To, co Svědectví dělalo v prvních dvanácti letech, mělo smysl za jednoho předpokladu: že v Československu byla ona komunistická strana, která tam byla. Strana zvláštního ražení ne ve smyslu Stalinových slov, ale strana, do které po pětáctýřicátém roce vstoupila řada lidí; buď z toho důvodu, že byli oslněni tím, že nás osvobodil SSSR, nebo z revolučního romantismu, z mladické naivity, z mnoha jiných důvodů. A byli to lidé, kteří brali myšlenky strany tak, jak byly psány – doopravdy a chtěli je uskutečňovat. A tito lidé se dostávali do stále nových a nových konfliktů s tím, co viděli: konfrontovali program strany – ten ale neplatil. Naráželi stále na něco nového. V tomto jejich myšlenkovém dozrávání, v tomto procesu poznávání měli tito lidé ve Svědectví obrovskou podporu a pomoc.

Chtěl bych tuto situaci ilustrovat na tom, jak jsem se já dostal ke Svědectví. Měl jsem kolegyni, jejíž manžel byl vysokým funkcionářem strany. Měli jsme spolu jet na reportáž. Přišel jsem pro ni do jejího bytu. Ona se připravovala a já jsem se procházel po obývacím pokoji a našel jsem tam nějakou brožuru. Chopil jsem se jí a začal jsem v ní číst. Bylo tam o zákulisí posledního pléna strany. Bylo to obrovsky zajímavé a já jsem si říkal: ty stranický zvířata mají stejně jiné informace než my. Co to pro ně píše? – Přišla kolegyně, uviděla brožuru v mých rukou, zbledla a sápala se na ni. Odmítl jsem ji vydat a přečetl jsem si, že je to Svědectví vydávané v Paříži. Musím říct, že jsem se dopustil vyděračství, protože jsem

jí řekl: Víš co, buď mně to Svědectví necháš a budeš mně dávat další, anebo tě udám. Kompromis přijala a já jsem se od té doby dostával ke Svědectví.

Toto bylo možné jen za určité situace a v určité době. Nedovedu si představit, že tato situace by byla možná dnes. Tehdy se Svědectví pokoušelo o dialog a tento dialog měl smysl. Ne že by to byla jen zásluha Svědectví, ale byl tu proces poznání, který v nás probíhal. Mezi těmi, kteří se Svědectvím spolupracovali, byli jistě i členové strany. Ptám se: je možný tento pokus o dialog dnes?

Jsou dvě éry – do roku 1968 a potom doba normalizace, kdy Svědectví sehrává zase svou roli informátora, aby lidé doma věděli, co se u nich a vedle děje. A myslím si, že teď přichází třetí etapa, na kterou Svědectví musí nějakým způsobem reagovat. Je dialog možný a s kým?

Rozdělil bych dnešní československou společnost na tři skupiny: je tam stranická hierarchie a členové strany, kteří jsou cyničtí. Tam snad není nikdo, kdo by tomu věřil. Přece ani Husák ani jiní si nedělají iluze o tom, že snad dělají nějakou socialistickou a národní politiku. Drží se prostě u moci a tito všichni budou hájit tuto politiku, protože hájí své pozice. Dále je to masa "hospojných", která chce přežít a to za nějakých slušných okolností. Jezdí na své chaty, čte třeba Petlici, když se k tomu dostane tak čte i Svědectví, ale s nikým o tom nediskutuje, protože to je příliš nebezpečné. Ale jsou vděční, když Svědectví nebo Svobodná Evropa vyjádří to, co oni někde cítí. Potom – nebo především – je tam malá skupina odvážných, kteří podepsali Chartu a šli do odporu. Ty přesvědčovat nemá smysl, protože ti vědí všechno stejně dobře jako my. A Svědectví musí na tuto změněnou situaci reagovat, musí ji vidět.

VILÉM HEJL:

Dvacet pět let časopisu – to znamená zároveň pamatovat, jaké změny nastaly ve světě i doma. Chci připomenout polský pařížský časopis Kultura: ten si podstatně víc a soustavněji všímá dění v tzv. socialistických státech. To je, myslím, něco, co by Svědectví mělo víc dělat. Připomínat spojitost problémů a tedy nejen to, co je bezprostředně aktuální, jako je dnes Polsko, ale třeba jak vypadá Litva,

jak vypadají další baltské republiky. Druhá věc: Jako se změnila v Československu komunistická strana, tak se taky změnily vyhlídky na to, že tam někoho bude zajímat nějaká reformně komunistická nebo eurokomunistická či podobná alternativa. Co je dnes v celém socialistickém táboře aktuální, to je hnutí národní emancipace. Na jedné straně se komunistické režimy netají s tím, že národ je historický pojem, který v historii vznikl a zase zanikne – máte toho plno v Nové myslí i jinde. V Sovětském svazu si však vytvořili formuli sovětského národa a u nás se tomu ve volném přepise říká národ socialistický. Posuzujeme-li rezistenci proti komunistickým režimům kvantitativně, tak nějaká skupina kolem Roye Medvědova čítá několik tuctů lidí; na Litvě proběhla před několika lety protestní podpisová akce a dosáhlo se třicet tisíc podpisů. A Litva přitom není výjimka – jedná se tu o nový fenomén. Možná je to neonacionalismus, ale každopádně je to něco, čeho bychom si měli víc všimnout.

IVAN MEDEK:

Co dělat dál? Bylo tu řečeno – nebát se přichnout do vosího hnízda. V tomto duchu by se Svědectví v budoucnu nemělo bát přichnout i do takových vosích hnízd, jako že není vždycky pravda, co se doma dělá. Že to s naší mládeží není tak zlé, ale zase zdaleka taky ne tak krásné. Že je mezi nimi spousta pitomců, nafoukanců, vlasatců, kteří nejsou pyšní na nic jiného než na své vlasy, anebo těch ostříhanců, kteří nejsou pyšní na nic jiného než na to, že se od těch vlasatců liší. Že mezi těmi křesťany je to na jedné straně moc hezké, ale na druhé straně někdy moc zoufalé, protože konvertují často z hlouposti, nevzdělanosti, konzervativismu, z ohromné úcty k hodnotám, které však pouze přejímají, ale o kterých vůbec nepřemýšlejí. Že mezi nimi je taky spousta lidí, kteří jsou vůči těmto hodnotám kritičtí. Čili nejen informovat o tom, že to či ono dobrého se stalo, ale nebát se i říct, že to není vždycky tak dobré a vzít v úvahu ony rozpory, které doma jsou. V tom je i odpověď na otázku – co dál? V podstatě to, co Svědectví dělalo dosud: bylo vždycky v přítomnosti a velmi často o krok nebo aspoň o chlup vpředu.

PŘEMYSL JANÝR:

Svědectví v roce 1956 – to bylo něco převratného. Znamenalo novou myšlenku, s níž Tigríd narazil u mnohých v emigraci. Lišilo se od všech dosavadních schemat emigračního myšlení, bylo kvalitativně novou myšlenkou. Hovořil jsem někdy v roce 1970 ve Vídni s Pavlem Tigrídem a on položil tehdy otázku: A co dál? Domnívám se, že od roku 1970 se nenašlo to, co se našlo v roce 1956. Něco, co by bylo adekvátní nové situaci po roce 1968...

MILAN SCHULZ:

Chci se zmínit o literární a umělecké kritice. Jak víme, problém kritiky existuje v Československu i v exilu. Ve Svědectví existuje literární kritika, jejímž sloupem je Jiří Kovtun a to už je problém. Ne že bych vyčítal Kovtunovi, že tolik čte a píše. Problém je, že je to vlastně kritický zápisník jednoho autora, jedné hlavy. Další asistentkou je tam Helena Kosková. Ale jak to udělat, aby aspoň v exilových kruzích začala existovat polemika uměleckokritická? Víím, že to nemůže stihnout jeden časopis. Strož usiluje o časopis, který by se věnoval literární kritice. Nemyslím, že mohu být zcela spokojen s literárněkritickou rubrikou Svědectví, protože je příliš jednostranná...

ANTONÍN KRATOCHVIL:

Úkol, který je před námi: my tu literaturu vězněných spisovatelů z let 1948–1968 neznáme. Když se setkám s mladými lidmi a padnou některá jména, jsou pro ně často španělskou vesnicí. Ať je to Josef Knap či Václav Renč nebo dokonce i Jan Zahradníček. Problém je v tom, abychom už jednou skončili s kultem Bohumila Hrabala, kterého Vilém Hejl trefně nazval panem Francem od zámku a který absolutně nemá zájem, abychom my tady o něm psali literární kritiky, který nám jasně vzkázal, že on tam své kritiky má. Bylo by dobré, kdyby někdo napsal zamyšlení nad takovým dílem, jako byla Má přítelkyně Dora od Františka Křeliny. Dora – to je pětile-

té děvčátko, které se setkává na staveništi na periferii města s bývalým intelektuálem a vede s ním dialog. A tady máte přímou linku k Sekyře Ludvíka Vaculíka.

Co tedy dál dělat? Studovat tuto literaturu let 1948–1968, kterou připravovali v Památníku národního písemnictví k vydání a chtěli nazvat "návraty." Ovšem nástup Gustáva Husáka tyto "návraty" znemožnil.

VILÉM PREČAN:

Služba domovu je možná, jak zdůrazňovalo Svědectví již v šedesátých letech. A politická emigrace mohla sehrát úlohu v československém vývoji jedině tak, že byla zakotvená v pluralitním systému Západu, že byla svébytná, že byla kritická. I my dnes musíme být kritičtí ke všemu, co se doma děje, říci náš názor a nepřijímat všechno to, co se žádá a co přichází jako hotové. Režim chce udělat z emigrace komplice domácí opozice, domácí nezávislé kultury, nezávislého myšlení a aktivity. My říkáme, že jsme nikoli komplici, nýbrž spojenci a toto spojenectví je o to důležitější, že domácí hnutí, strukturované a diferencované, se zatím nemůže opřít o masové zázemí tak, jako se mohlo opřít v Polsku. Proto se také režim snaží přetnout spojenectví mezi tímto domácím hnutím a jeho hlavním spojencem – politickou emigrací. Buďme spojencem, ale spojencem svébytným. Služme, ale neslužbičkujme a zprostředkujme zejména také náš pohled, kterým vidíme věci odsud, z tohoto pluralitního světa.

**DOPISY
DO
FRANKENU**

SVĚDECTVÍ JE KUSEM NAŠEHO DOMOVA

MASARYKOVO ATHENAEUM VYCHÁZELO ŠEST LET, Šaldův Zápiskův sedm, Herbenův Čas a Peroutkova Přítomnost patnáct. Žádný časopis podobného významu – nestejnost periodicity opomím – nevycházel déle. Snad jediný Josef Florian ve Staré Říši prokázal solidní dlouhověkost; nešlo o časopis, ale o iniciativu podobného typu, dílo znamenité, avšak exkluzivní a co do působnosti tehdy, bohužel, okrajové.

Svědectví slaví v těchto dnech své pětadvacety. Již tímto faktem samotným vybuďovalo památník ctnosti nanejvýš potřebné a přece tolik vzácné – totiž vytrvalosti. Je však držitelem primátu ještě významnějšího: na mapě ideové aktivity soudobých Čech zaujalo ústřední místo. Napomohla tomu zajisté i nepříznivá situace doma, kde jakákoli obdobná iniciativa chřadne a pak ztroskotá. Primát Svědectví však přesto není ctností z nouze. Svědčí o tom nesporná přirozená autorita, kterou si získalo u všech čtenářů doma, těch stálých, občasných i těch docela svátečních, dokonce i v kruzích ideově více, případně jinak vyhraněných, u křesťanů, reformních komunistů atd.

Svědectví je totiž "naše", je kusem našeho domova, byť by je tiskli bůhvíkde. Je tomu tak zřejmě proto, že v něm cítíme působení těch nejlepšíhů vznětů české mysli. Je to především naše vůle k evropanství, naše tíhnutí k Západu, k formě, jejímž protihráčem je beztvorost. Dále pak naše kritičnost, tedy neochota poddat se lehkověrně poloprávdám a pseudohodnotám. Konečně i ona starost o lidské bytí, již zveme od Masarykových časů poněkud nepřesně humanitou. A také ovšem neokázalá láska k vlasti, k národu.

Pozor: netvrdím, že jsme v těchto ctnostech vždycky obstávali. Naopak, velmi často jsme proti nim hřešili. A pokud jsme kdy v nějakých ctnostech obstáli, byly to právě tyto.

Naproti tomu je Svědectví prosto typických českých neřestí, které byly a jsou vytrvalými a bohužel i mocnějšími protějšky českých ctností. Nepropadá českému provincialismu, etnickému egoismu ani poklonkování před cizinou; nedává příležitost české povrchnosti.

nosti, jak ji známe z velkohubě demagogických či žvanivě sebeuspokojivých projevů českého pera všech dob; nerespektuje vžitá česká tabu a je prosto tradičních českých předsudků /např. pozitivisticky –pokrokářského, protikřesťanského, protislovenského, protiněmeckého atd. atd./.

Jsou mu cizí plebejské manýry vyřizování sporů – aniž by před tímto nešvarem zavíralo pruděrně oči resp. stránky. Nejen že se nám stalo platformou, kde se můžeme všichni setkat, ale vytvořilo i nepsaná pravidla hry, tedy toho našeho počínání, jímž můžeme dospět k sdílené a závazné syntéze, pokud o to budeme stát.

Naše domácí současnost se vyznačuje nejen nepřízní osudových vlivů zvenčí, ale i rezignovaností uvnitř, projevující se všestranným úpadkem národa. V takové situaci nelze existenci Svědectví ani dost docenit. Domácí pokusy čelit naší mizérii jsou při vši slibnosti nespolehlivé. Příliš často ztroskotávají ať už vinou našeho povahového nedostatku, na nějž kdysi výstižně poukazoval pan profesor Chalupný /že nám totiž počáteční elán brzy vystydne/, anebo pro technickou neodvednost vyvrátit na praktiky totalitního státu. Lze si představit, že v prohlubující se domácí myšlenkové rozbředlosti, kdy se i český jazyk, kdysi chloubou budítelů, stane pouhým neohebným nástrojem profánního žvástu, bude Svědectví posledním hlasem, který k nám bude zdálky doznívat smutnou nocí. . .

Co bych v budoucnu od Svědectví rád očekával? Aby zůstalo sebou samým. Aby i nadále pečovalo o českého ducha, aby jej vzpružovalo; a pokud by tuze chřadnul, aby jeho malátnění alespoň zpomalovalo. Aby i ono pracovalo na rozmnožování českých ctností, jimiž by nemělo zůstat jen těch pár zmíněných. Uvažme například, jak nevyjasněným, jak sterilním zůstává náš postoj ke státu jakožto kulturnímu výtvaru, ale i k národu, k vlasti; v jakých rozpacích se ocitáme, jde-li o skutečně žitý poměr ke všem národům sousedním; v jaké bažině toneme, jde-li o náš vztah k světu, k životu, k Bohu; jaká je ta skutečně fungující česká filozofie a česká víra; jaká propast dělí česká slova a české činy. . .

Tím se dostávám k tomu, co našemu Svědectví přeji. Přeji mu, aby mělo komu a o čem psát. Aby se nesplnila ona pesimistická prognóza, nýbrž právě naopak, aby Svědectví artikulovalo domácí pohyb ducha. A aby se k nám dostávalo. Také mu přeji, aby mělo na koně dost peněz a k dispozici dosti ochotných hlav a rukou. Toto přá-

ní nepokládám za nadbytečné. Naše posrpnová emigrace čítá deseti— respektive statisíce lidí, dnes už vcelku uspokojivě ekonomicky etablovaných. Přesto, jak se dovídám, mívají česká exilová vydavatelství a jiné instituce vážné finanční potíže. Zřejmě i proto, že naše dnešní emigrace na Západě je v jistém smyslu reprezentativním vzorkem dnešní domácí populace.

Zejména pak přeji dlouhé zdraví šéfredaktorovi. Zdar Svědectví je značnou měrou i jeho dílem — jsem v pokušení napsat: především jeho dílem. V několika posledních "všenárodních diskusích" na stránkách exilového tisku se projevil nedostatek — nikoli, božechraň, myšlenkové uniformity, nýbrž — schopnosti dialogu. Kolik dotčených dětinů tam pohrozilo vypovězením předplatného jen proto, že určitý časopis /konkrétně Právo Lidu/ uveřejnil text, s nímž oni nesouhlasili! Udržet po čtvrt století časopis v zátěžových podmínkách exilu a navíc v takovémto nervózním ovzduší, to vyžaduje opravdu pevné nervy. — Žádný z významných českých časopisů a jim podobných edičních podniků nepřežil odchod svého tvůrce. Jak bude, můj národe /v exilu/, se Svědectvím, až jeho kapitán opustí můstek? Hic Rhodus, hic salta!

IVO D. DUCHÁČEK /USA/:

Když se talent spojí s pílí, výsledky jsou často mimořádné. Brilliantní. To je případ Tigridova Svědectví. Právem, po zásluze, budete oslavovat čtvrt století Svědectví a jeho zakladatele. Byl bych moc rád u toho byl, ale nemohu, mám na tu dobu pevný závazek k přednáškám o federalismu v Arizoně.

S Pavlem Tigridem se znám čtyřicet let – od Londýna do New Yorku a Paříže s krátkou zastávkou v Praze, kde jsme spolu zakládali OBZORY a on nadto svůj vlastní VÝVOJ – což přesně označuje situaci. Pavel – přítel, přesněji: bratřík.

Děkuji za pozvání a dalšímu počínání ve Frankenu přeji úspěch.

ADOLF MUELLER /Německo/:

Vážený a milý jubilate,

děkuji Ti – a také Tvému zakladateli, neúnavnému a hlavně nápaditému šéfovi Pavkovi Tigridovi – za stránky poučného, inspirujícího, někdy povzbudivého, jindy provokujícího čtení v celém minulém čtvrtstoletí, byť jsem v prvních Tvých ročnících ještě mnohé prolelkoval.

A závidím Ti: kterému jinému exilovému časopisu se podařilo, jako Tobě, vyhnout se průvodním nemocem, tlučubovství, verbálnímu radikalismu či pocitům marnosti? A hlavně: kdo měl odvahu a rozum oslovit přes mnohými pěstované zákopy někdejší protivníky, spoluovlivnit jejich myšlení a konání a dohlédnout vývoje příštího desetiletí – i když sis jeho konec asi přál, jako já, raději s happy–endem.

Postavil jsi pro současné generace a snad i pro ročníky příští můstky, po nichž bude ještě dlouho čilý provoz. Nechci srovnávat nesrovnatelné či věřit ve věrné opakování minulého, jak si často mnozí přejí a druzí obávají. Přece však myslím, že jedno platí dnes stejně tak, jako v druhé polovině padesátých let: změn – i třeba dlouhodobých a postupných – může v politické oblasti docílit jen ten, kdo se orientuje nikoli jen na sobě nejvěrnější či na nejvíce zkoušené, nýbrž na sociálně reprezentativní nositele těchto příštích změn. Ať se mu

jinak jejich chování vcelku líbí či nikoliv. Nad národem nelze hořkovat či si ho přát vyměnit – to by nás zařazovalo do gustávovské linie. Ty jsi měl k oné orientaci v uplynulém čtvrtstoletí sflu; kdo ji bude mít nyní, nevím. Bez této orientace, která si neplete politiku jako myšlení a čin s mravní výzvou, není však úspěch možný. A bez vůle k úspěchu a bez úspěchu samotného není dlouhodobé politiky.

A ještě jedno chci z Tvého čtvrtstoletí připomenout. Nebál ses zařazovat náš československý problém do širších souřadnic – připomenout atomový věk, třeba v knize, kterou jsem měl tu čest vydat/ Dnes je toho třeba víc než dříve, ba je to také snadnější a přesto o tom mnozí nechťejí ani slyšet. Zdá se jim nevlastenecké připomenout, že naše problémy existují ve světě, v němž půl miliardy lidí trpí hladu a další miliarda trpí podvýživou, v němž bohaté země jsou stále bohatší a chudé stále chudší, v němž desetimiliony lidí opouštějí svou vlast, aby si uhájili holý život. Ve světě, v němž je mnohé našim strastem nadřazené! Získat však spojení, znamená zajímat se o druhé, nepřehlížet cizí utrpení, myslet na světové souřadnice české otázky.

Přeji Ti, abys i pro další desetiletí zůstal v tom či onom, co jsem připomenul nebo i na co jsem zapomněl, v tom, co se Ti povedlo zcela nebo jen napůl, jedním z inspirátorů pro mnoho současníků.

JIŘÍ PELIKÁN /Itálie/:

Milí přátelé,

doufal jsem být mezi Vámi, ale při nejlepší vůli to nejde. Máme v sobotu a v neděli konferenci italských poslanců a v úterý musím být v Lisabonu, takže ani do Mnichova to nestihnu, jak jsem slíbil Jirkovi Ledererovi.

Prosím proto, abyste mne omluvili a přijali mou symbolickou účast na této diskusi o záslužné práci Pavla Tigrida a jeho spolupracovníků na časopise Svědectví a na oslavě – doufám bohatýrské – tohoto výročí. Naši kolegiální úctu za redakci Listů vyjádříme článkem Milana Schulze o práci a významu Svědectví v čísle 6 Listů, které právě vychází a byl bych je s sebou přivezl – dostanete je ale poštou, i když italskou.

Dobré a dlouhé zdraví Pavlu Tigridovi a časopisu Svědectví – to vinšuju za sebe i za všechny spolupracovníky Listů.

IVAN SVITÁK /USA/:

Velevážení,

vážení

i méně vážení účastníci symposia ve Frankenu,

když uvažujeme o poválečném Československu, vážíme zpravidla neosobní síly dějin nebo myšlenky jednotlivců, kteří ovlivnili osudy státu a kultury. Ale je na čase říci, že československý myšlenkový vývoj a dějiny posledního čtvrtstoletí neovlivnil žádný Čech či Slovák více než Pavel Tigrid a jeho Svědectví. To není nadsázka, ale historický fakt, o jehož významu nikdy nepochybovala ani Státní bezpečnost, ani čtenář ušmudlaných čísel. Svědectví bylo a je faktorem českých dějin.

Časopis zrcadlí zkreslenou skutečnost s onou vzdornou urputností, kterou propůjčuje šéfredaktorovi vědomí pravdy a jeho vytrvalá neochota prohlásit abnormalitu za normální. To právě činí časopis tak jedinečným, nenáviděným a milovaným zrcadlem toho, co je skutečnost sama a toho, kdo je tvůrcem časopisu. Uprostřed moře sebeklamů je emigrantský čtvrtletník ostrovem neomytého rozumu, snad i zdravého rozumu, jenž odmítá abdikovat na pravdu za jakékoli "objektivní situace." Svědectví o pravdě, všechna čísla Svědectví, jsou kvasinkami rozkladu československé byrokratické diktatury.

Svědectví bylo vždycky o několik let vpředu a záviselo na kubatúrách mozken, zda myšlenková vzdálenost mezi rue du Pont de Lodi a domorodými potluchy na Národní třídě byla vzdáleností desetiletí, let nebo měsíců. Svědectví trvalo a trvá v několikaletém předstihu před myšlenkovými bouřemi kavárny Slávie. Svědectví je prosté určování lži a pravdy, což je konečná moudrost vědce, filozofa a šéfredaktora tohoto čtvrtletníku. Svědectví je pravda v předstihu a proto je každé číslo událostí, myšlenkovým činem. Snad to tak zůstane, pokud pravda nevtěží a jen zbývá.

VERŠEM
I PRÓZOU

IVAN SVITÁK /USA/

STRUČNÉ POUČENÍ PRO ČTENÁŘE SVĚDECTVÍ

Na počest Pavla a Ivany Tigridových a 25. narozenin jejich časopisu

V Ý V O J M A R X I S M U

Pavlovi Tigridovi

Hegel

Marx demystifikuje Hegela

Marxisté mystifikují Marxe

Marxisté demystifikují Marxe

Marxisté remystifikují demystikovaného Marxe

Marxisté demystifikují remystifikaci mystikovaného Marxe

Marxisté remystifikují demystifikaci re-demystikovaného Marxe

Marxisté zakazující každou mystifikaci, demystifikaci

a remystifikaci Marxe

Marxisté zakazující Marxe

Brežněv

V Ý V O J Č S. D E M O K R A C I E

Ivaně Tigridové

Svoboda

Demokracie

Byrokracie

Demokratizace

Byrokratizace

Demokratizace byrokracie

Byrokratizace demokracie

Demokratizace byrokratizované demokracie

Byrokratizace demokratizované byrokracie

De-byrokratizace demokratizované byrokracie

De-demokratizace byrokratizované demokracie

Re-byrokratizace de-byrokratizované byrokracie

Fašismus

DIALEKTIKA SVOBODY

Přátelům Pavla a Ivany ve Frankenu

Vyhláška na uzenářství oznamuje:

”Je přísně zakázáno voditi psy do krámu!”

Pán tedy uváže psa před uzenářstvím
a vstoupí do krámu sám.

Pes však cítí vůni uzenin

a protože si nepřečetl vyhlášku,

utrhne se, vnikne do krámu, chňapne šunku
a uteče pánovi s šunkou.

Když pán najde psa s ohryzanou kostí,

nenařeže zvířeti, protože je humanista.

Ví, že pes nemá svobodu volit

a že jen sleduje své primární potřeby, pudy.

”Svoboda je privilegium člověka,”

vysvětluje pán psu, jenž se občas olizuje.

”Svoboda je schopnost vzdorovat pudu a chápat nutnosti jako
zbytečnosti. Svoboda je pochopená zbytečnost.”

”Máš pravdu,” říká na to pes,

”ale kdo z nás dvou je svoboden?”

Pán se zamyslí, avšak z jeho meditace
ho vyruší parfém kolemjdoucí dámy.

”To je šunka, to je kost!”

řekne pán zvířeti s uznáním.

Pak se oba dají do pohybu
ve směru té dámy.

Zvíře občas zašteká radostí.
Pán uvažuje: "Dá mi? Nedá mi?"
Dialektika svobody smiřuje protiklady.
Dáma uvažuje: "Může? Nemůže?"
Dáma, pán a pes vycházejí nastejno.

V tom okamžiku pán zašteká,
pes se zamyslí
a dáma se zakousne do fenomenologie českého ducha –
do Vaculíka v posledním Svědectví.

SVĚDECTVÍ V MÉM ŽIVOTĚ

KDYŽ JSEM SE V ROCE 1968 STAL PŘESEDOU REDAKČNÍ rady Plamene, řekl někdo na schůzi – tehdy se najednou takové věci daly říkat – že snad konečně Svědectví bude mít konkurenci. Každý člověk v Praze, jemuž se dostalo privilegia, že měl více nebo méně přístup k západním časopisům, byl bez nejmenších pochyb přesvědčen, že jediný československý kulturně politický žurnál na světě, který číst není ztráta času, je Svědectví.

Nepatřil jsem sice nikdy k tak privilegiovaným – vlastně ano: krátka tři léta, kdy jsem byl zástupcem šéfredaktora Světové literatury a dostával více méně pravidelně The New York Times Book Review – ale čísla Svědectví kolovala v kruzích, kde jsem koloval, a tak se mi občas dostalo toho svátečního osvěžení. Protože však v šedesátých letech jsem už pravidelný přístup k západním časopisům neměl, začal jsem Svědectví číst systematicky až v exilu.

Poprvé se mi dostalo do ruky někdy koncem padesátých let, v bytě /dál se to tak nazvat – byl to jediný pokoj vzniklý z nějaké kanceláře/ Miloše Formana. Miloš je měl půjčené od jednoho pracovníka Ministerstva školství, kde jej – soudě podle opotřebovanosti čísla – používali jako zotavovací četbu po Otázkách míru a socialismu a po Za trvalý mír, za lidovou demokracii. Toto číslo obsahovalo pokračování Tigridovy eseje Marx na hradčanech a není asi třeba líčit pocit osvobození, který se nás zmocnil, když jsme mohli číst o nedávné justiční velkovraždě bez vytáček a věcně. Nezapomeňte, že to bylo někdy v době, kdy Novotný vyrukoval s tím snad nejaburdnějším argumentem vůbec v celé pohnuté historii onoho stále rerevidovaného soudního přelíčení. Řekl tehdy, že Strana proces zrevidovala a zjistila, že popravení nenesli vinu na zločinech, z nichž je vinila obžaloba, protože však v průběhu revize vyšly najevo zločiny jiné, stejně těžké, bylo spravedlnosti učiněno, sice omylem, ale zadost.

Druhé číslo ke mně zabloudilo ze zdroje ještě zajímavějšího. Porád ještě napůl groggy z kanonády, jež na mě dopadla z těžkých i lehkých kusů partajní artilérie po explozi Zbabělců v lednu 1959,

vyhozen ze Světové literatury a zachráněn jen díky odvaze a intervencím několika málo lidí, jako byli Jan Řezáč /nikoli Voňavka, ale surrealista Řezáč, šéfredaktor Odeonu/ a Karel Konrád v angloamerické redakci nakladatelství, byl jsem náhle a zlověstně předvolán k řediteli. Tento soudruh byl onen notorický Nečásek, Klémův Eckermann /Mladí Klementa Gottwalda/, jehož náhlé úmrtí nebo přesně řečeno zmizení na jaře roku 1968 těsně po návratu z Moskvy patří k záhadám Pražského jara. Šel se projít do parku – s aktovkou – a tím jeho stopa mizí. Pozůstalým ukázali pouze zavřenou rakev v Krematoriu.

Zvláštní soudruh. Těsně před osudnou cestou do Moskvy si mě k sobě opět zavolal – nebyl jsem sice už tehdy jeho redaktorem, ale v Odeonu měl jít do sazby můj povídkový výbor Hořkej svět – a když jsem se posadil, oslovil mě s trpkou výčitkou: "Proč lžeš?" Poněkud ve mně hrklo, protože jsem nevěděl, na kterou z četných funkčních přetvárek mé redaktorské kariéry naráží, ale on přede mne položil rukopis jedné povídky výboru, kde hrdina se svou dívkou, horlivou obdivovatelkou Stalina, navštíví pražskou výstavu X-tého výročí sovětského umění a pohádá se tam s ní. Výměna názorů skončí hrdinovým rozčileným výlevem: "Podívej se kolem sebe! Sto třicet obrazů, a na sto dvaceti z nich Stalin! Na sto pěti Stalin v uniformě a na devadesáti osmi jsou mu vidět vysoké boty jako od mistra Brožíka! Ty tomtu věříš, že všichni tito mistři jsou do generalissima skutečně paf?" Přečetl jsem svůj výtvar a hlavou mi prolétla vzpomínka na to první předvolání k soudruhu řediteli, na jaře 1959, v době parforzního honu na Zbabělce a jejich způsobitele. Taky mě tehdy vybídl, abych se posadil a se stejně trpkou výčitkou pravil: "Tak se podívej, co píšou o tom tvým románě emigranti!" Tváře se tragicko-protektorsky, položi přede mne otevřené číslo nějakého dost silného časopisu. Na otevřené stránce stál nápis: "Tomu páskovi, co to tak krásně zahrál na tenora", nebo tak nějak, nepamatoval jsem se na přesné znění dlouhého titulu. Koukl jsem do článku, a bylo to poprvé v životě, co jsem o plodu svého ducha četl řádky nejen pochvalné, ale dokonce dýchající porozuměním, spřebenectvím, prožitou citovou zkušeností, jež se od mé nelišila. Na chvíli jsem zapomněl na chmurně laskavého soudruha Nečáska a zakoušel jsem slast literárního začátečníka, jehož někdo jemu zcela neznámý pohladí po srsti. Pak jsem se vzpamatoval a po-

hlédl jsem na ředitele. Truchlivě, jako v sorealistickém filmu, pokýval hlavou a pravil: "Vidíš? Nepřítel – a chválí tě!" Co na to odpovědět, jsem nevěděl, pravil jsem tedy: "Nojo. To je fakt." Nezdálo se, že by to byla vhodná odpověď.

To bylo moje druhé setkání se Svědectvím, tím jediným československým kulturně politickým časopisem mezi dvěma událostmi končícími osmičkou, který stálo za to číst.

Pravé orgie četby mi pak připravil sám redaktor Pavel Tigrid, když jsme se, spolu s přítelem, zúčastnili světového kongresu P.E.N. Klubu v Oslu v roce, tuším, 1962. Byl to od roku 1934 můj první výjezd na Západ. Tigrid nás v Oslu zahrnoval pozorností a mimo jiné také velkým počtem nových i starších čísel Svědectví. Cestou zpátky přes Norsko, Švédsko a Dánsko k jihodánskému přístavu, jehož jméno jsem zapomněl a odkud vyjížděly dvě féry, jedna do Trave-muende a jedna do Warnemuende, předčítal jsem nahlas kamarádovi řídícímu vůz jedno Svědectví za druhým. V onom přístavě měli jsme je všechna přečtená a na molu, kde vládla typická schizofrenie našeho světa, jsme dlouho rozvažovali, máme-li to risknout nebo ne. Byla to pro nás oba první cesta na Západ, čekala nás pouť přes mírovou část Německa a tedy patrně dvojí důkladná prohlídka: v Trave-muende /nebo to bylo Warnemuende?/ a na českých hranicích. S těžkým srdcem jsme se rozhodli proti a já odnesl balík se Svědectvím za nějaké skladiště a tam jsem jej zanechal. Pak jsem se vrátil na molo, kde v dlouhé frontě západoněmeckých aut, táhnoucí se k lodi, jež odjížděla do té správné –muende, hlaholili přirozeně i uměle rozjaření západoněmečtí turisté, a na druhém konci molu stála naše opuštěná Škodovka v tragickém osamění a jakýsi soudruh, který tam snad přišel pěšky a byl ustrojen jako gestapák z hollywoodského filmu. V náladě pod psa a za tmy jsme dorazili do mírové –muende, kde nás uvítaly dotazníky a množství transparentů a plakátů s nápisy jako "Willkommen in der DDR, im Lande des Friedens!" – a tma. Ponořivše se do té tmy, jeli jsme mlčky, až asi po hodině, poté, co jsme projeli několika vesnicemi rovněž vyzdobenými projevy pacifismu, vynořila se z té tmy světla vozu, vůz stanul, vystoupil z něho nacistický důstojník a energickým gestem nás zastavil. Nablízko jsem zjistil, že je to mírový důstojník: měl pouze nacistickou uniformu, ale žádný hakenkreuz. Pravil však poprusky: "Stehen bleiben! Militär!" Potom kolem nás přejela dlouhá kolona

temných a rachotících ocelových krabic, jaké jsem dobře znal z let svého nedobrovolného působení v Mladé u 3. tankového praporu, jemuž úspěšně velel kapitán Matka Václav. Přemýšleli jsme mlčky, zda jsme po cestě válkyctivou Skandinávií zahlédli nějakého vojáka. Měli jsme neurčitý dojem, že jsme snad někde viděli policajta, pokud to ovšem nebyl skautský vůdce.

Přeopatrnost se Svědectvím, uloženým za skladištěm dánského přístavu, se nakonec ukázala jako zbytečná. S autem vrchovatě naloženým západním zbožím včetně gramofonových desek, zakoupených pro manželky, příbuzné a přátele v Praze, blížili jsme se k českým hranicím a duše se nám zmenšovaly až na rozměr nepatrné dušičky. Neměli jsme tehdy nejmenší zkušenosti s čs. a NDR celními prohlídkami. Konečně jsme dojeli k závorám, jiný vojensky vypadající soudruh vztyčil přesně stejným gestem ruku vyzývající k zastavení, přesně stejně pravil poprusky: "Aussteigen!" a kontroloval naše pasy. Ty byly v pořádku. Horší bylo, že jsme z nezkušenosti podle pravdy zapsali do jednoho z několika formulářů, které jsme dostali v –muende, že s sebou vezeme 120 východoněmeckých marek. Popruský důstojník –cifršpión, srovnáním výkazu ze Státní banky v Praze a našeho přiznání k vině snadno vydedukoval, že východoněmecké marky se nám během naší dvoudenní cesty po NDR rozmnožily. Nevídaný úkaz si vysvětlil prostě a správně: nějaký východoněmecký pachatel nám protiprávně dal peníze dle tehdy praktikované nezákonné dohody, že až tento pachatel přijede do Prahy, spácháme my na oplátku zločin věnování čs. korun mimo bankovní kontrolu endéráckému přestupci předpisů. Zapírali jsme: vymysleli jsme si nepravděpodobnou historku o nepravděpodobném cizinci, který nám švédské koruny vyměnil v jakémsi kodaňském hotelu – jehož jméno jsme zapomněli – za valutu cennější /captatio benevolentiae/ – tj. měnu NDR. Důstojníkovy oči těkaly po balících západního zboží vzadu v autě a vypadalo to na průšvih, který nám zarazí výjezdy na další desetiletí.

Nakonec se důstojník přísně otázel: "Zweck ihrer Reise nach Skandinavien?" A tu na mě sestoupila inspirace. Zcvaknul paty, pravil jsem rázně, němčinou sice vadnou, ale zato významuplného významu: "Wir sind Delegaten der Weltkonferenz!" Důstojník se zarazil, poněkud vlídněji řekl: "Warten Sie!" a zmizel v kanceláři. Za minutu se vynořil, podal nám pasy, tentokrát zcvaknul podpatky on

a vydal rozkaz: "Weiterfahren!" Na sklady kontrabandu vzadu v autě se ani nepodíval. Nevěděl čeho delegáti, nevěděl jaká Weltkonferenz. Ale "delegáti" a "světová konference" byly, jak by řekli semiotici, znaky, které on, sice mylně, ale rozeznal, a tak jsme tehdy mohli převést kompletní ročníky Svědectví i spis o Marxově řádění na Hradčanech a nic by se nestalo. Opatrnost je někdy matkou hlouposti.

Když mě ale tehdy, v roce 1968, soudruh Nečásek obvinil ze lži, provedl jsem rychlé zpytování svědomí všech svých funkčních přetvářek; netušil jsem však, kterou z nich mohl odhalit jako přetvářku, protože tak pitomý nebyl, aby nevěděl, že to všechno jsou funkční přetvářky. Ve snu mě však ani nenapadlo, kam skutečně mířil. "Podívej se," řekl. "Já vím, že ty nemáš socialistický realismus rád. Ale proč lžeš? Tady píšeš," jel prstem po textu povídky, "že na výstavě k X-tému výročí byl na sto dvaceti obrazech soudruh Stalin, na sto pěti že byl v uniformě a na devadesáti osmi že jsou mu vidět vysoké boty, nevím proč jako od Brožíka." V Šaldovi soudruh Nečásek sčetlý nebyl. "A podívej se: já mám schovaný katalog!" – vytáhl ten dokument a rozestřel jej přede mnou. Byla to kompletní sbírka reprodukcí. "Měli tam jenom devadesát šest obrazů se soudruhem Stalinem, v uniformě byl jen na osmdesáti sedmi a vysoké boty mu byly vidět dokonce jen na šedesáti devíti obrazech!"

Takto usvědčen z naprosté lži, nevěděl jsem co říct. Řekl jsem: "Nojo. To je fakt." Nezdálo se mi, že to byla vhodná odpověď. Soudruh ředitel byl podrobně a dokonale dokumentovaný. Pak odejel do Moskvy. Pak se šel projít s aktovkou do parku. Pak jeho stopa mizí.

Nezlobte se, že nehodnotím Svědectví. Myslím, že se za ta léta zhodnotilo samo a jeho hodnota je mimo diskusi. Naskakují mi však takovéhle asociace a snad i ty jsou nepatrným holdem tomu časopisu a jeho redaktorovi.

D O M A B U D U

DVACET PĚT LET. STŘÍBRNÁ SVATBA. JÁ NEOSLAVUJI. Neoslavuji kamaráda, protože neumím příliš oslavovat. A protože mám strach, že z oslavování se stane nějaký kult osobnosti. A Tigrid to nezasluhuje. Ostatně Tigrid není můj kamarád. Já ho neznám. Viděl jsem ho před čtyřiceti nebo kolika lety v tramvaji číslo jedenáct. V půl jedenácté v noci. Šel jsem z divadla nebo z biografu. On patrně také. Seděl jsem. On přistoupil. Tenkrát jsem byl redaktorem Mladé fronty. On byl redaktor Obzorů. Nebo něčeho takového. Říkal jsem si – reakční hoch. Ale je s velmi hezkou dívkou. Čili mu odpouštím. Pak jsem ho viděl po dvaceti letech v Lisabonu. S tou hezkou dívkou se oženil. Jezdili jsme trochu autem, nikoli jedenáctkou. A přece to byl on. Se svým Svědectvím, které bylo blízko mému exilu. Proč?

Pro mne Svědectví je něco, co myslí přirozeně dialekticky. Nebojte se toho slova. Má projekt, má strategii, má taktiku, ale má všechny ty karty promíchané. Je to jedna jediná věc. Svědectví. Ten člověk, co ho dělá, je veselý. A nebere se smrtelně vážně. Svědectví i ten, jenž je dělá, je tolerantní, ale bdělý. Bdělý a pozorný. Pozorný, ale tolerantní.

A ještě něco jiného. Rediguje časopis a proto je v tom časopise za pětadvacet let určitá generální linie věrnosti. Diriguje, snad to ví, snad to neví. Tím lépe. Jako někdo, kdo má na svět názor, má jakési vidění světa, které není ideologické, které není politické, které je jiné, v podstatě kulturní. V tom smyslu antropologickém. Kultura v tom smyslu je naše druhá přirozenost. Je náš stín, který nás předchází. Není to jen kulturní tvorba, je to také to, co je částí nás, tradic, tradic zapomenutých, neexistujících, snů, zvyků.

Když jsem se rozhodl nevrátit se do Prahy, byl jsem v Paříži, bylo to v roce čtyřicet osm. Ačkoli jsem byl zděšen, co se dělo v Praze, krutostí, oportunistem a všemi těmi příznaky, které doprovázely únorový puč, byla to především smrt kultury, odsouzení kultury na smrt, co na mne působilo.

Svědectví mi pomáhá.

Ptali se páni: Nestýská se vám? – Já odpovídám: Nestýská, tak jednou za uherský rok. – A po čem se vám stýská, ptali se páni. Po čem? Stýská se mi po jehnědách, po lívancích, po mamince. Ale jen jednou za uherský rok. A když se mi stýská, tak tedy napíšu česky.

Vzpomínám si na malou tamější tmu, víte, v jižních Čechách, kde kámen větrá, kde písničkář hvízdá a voda se z dlaně pije. Tak nám vítejte, řekne, když přijedu lokálkou. Vypiju hrnčec mléka, nevyplním přihlášku, půjdu spát na seno. Doma budu.

O B S A H

První krok Svědectví /28. října 1956/	7
Rozhovor s Pavlem Tigridem	11
STUDIE A ÚVAHY	
Jiří Kovtun: Politický spisovatel Pavel Tigrid	19
Karel Kaplan: Československo poloviny 50. let	31
Antonín Kratochvíl: Postavení Svědectví v poúnorové literatuře a žurnalistice v exilu	45
Jan Vladislav: Svědectví a literatura	53
Vilém Prečan: Svědectví a Československo do roku 1968	81
Dotazník ankety Svědectví a Československo do roku 1968	96
Karel Jezdinský: Svědectví a pražský režim	101
Milan Schulz: My tady a oni tam	115
Karel Skalický: Kázání na sympoziu	125
Jiří Lederer: Slovo o Svědectví i o nás	131
HLASY Z FRANKENSKÉ DISKUSE	
O nás a o Svědectví /Povolný, Skalický, Belluš, Vladislav, Smrček, Kaplan, Tigrid, Silnický/	140
O redakci a Tigridových /Měšťan, Prečan, Smrček/	146
O tom, co dál /Měšťan, Tomský, Volný, Hejl, Medek, Janýr, Schulz, Kratochvíl, Prečan/	148
DOPISY DO FRANKENU	
–ŘÁN /Československo/: Svědectví je kusem našeho domova	156
Ivo D. Ducháček /USA/	159
Adolf Mueller /NSR/	159
Jiří Pelikán /Itálie/	160
Ivan Sviták /USA/	161
VERŠEM I PRÓZOU	
Ivan Sviták: Stručné poučení pro čtenáře Svědectví	164
Dialektika svobody	165
Josef Škvorecký: Svědectví v mém životě	167
František Listopad: Doma budu	172

